

62177

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA PARANIN DEĞER KAYBI
VE BUNA BAĞLI HÜKÜMLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HAZIRLAYAN
Ömer Faruk HABERGETİREN

Danışman
Doç. Dr. ALİ BAKKAL

ŞANLIURFA

1997

İSLAM HUKUKUNDA PARANIN DEĞER KAYBI VE BUNA BAĞLI HÜKÜMLER

GİRİŞ

İKTİSAT İLMİNDE PARA

I- PARANIN TARİFİ VE ORTAYA ÇIKIŞI

A) PARANIN TARİFİ VE ÖNEMİ.....7

B) PARANIN TARİHİ VE ORTAYA ÇIKIŞI.....10

II- PARANIN FONKSİYONLARI

1- PARA BİR MÜBADELE VASITASIDIR.....12

2- PARA MÜŞTEREK DEĞER VE FİYAT ÖLÇÜSÜDÜR.....13

3- PARA BİR ÖDEME VASITASIDIR.....14

4- PARA BİR İDDİHAR (DEĞER SAKLAMA VASITASI) VEYA BİR TASARRUF ARACIDIR.....15

III- PARANIN ÖZELLİKLERİ

A) PARANIN FİZİKİ ÖZELLİKLERİ.....17

B) PARANIN İKTİSADİ ÖZELLİKLERİ.....17

IV- PARA ÇEŞİTLERİ

A) KIYMETLİ MADENLERDEN BASILAN PARALAR.....18

B) TEMSİLİ PARA.....19

1- ALTIN VE GÜMÜŞ SERTİFİKALARI.....20

2- BANKNOT.....	20
3- UFAKLİK PARALAR.....	21
C) KAĞIT PARA.....	22
D) KAYDI PARA	23
E) PARA GİBİ TEDAVÜL EDEN KAMBIYO SENETLERİ.....	24
1- POLİÇE.....	24
2- BONO VEYA EMRE MUHARRER SENET.....	25
3- ÇEK.....	25
V- PARANIN DİĞER PARALAR KARŞISINDAKİ DEĞERİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER	
A) DEVALÜASYON.....	26
B) REVALÜASYON.....	27
IV- PARANIN SATIN ALMA GÜCÜNDEKİ DEĞİŞMELER	
A) ENFLASYON.....	28
B) DEFLASYON.....	32
<u>I. BÖLÜM</u>	
<u>İSLAM HUKUKUNDA PARA</u>	
PARANIN TARİFİ.....	34
I- İSLAM TARİHİNDE PARA.	
A) İSLÂMİ KAYNAKLARDA PARANIN TARİHİ.....	38
B) İSLAM ÖNCESİ CAHİLİYYE DEVRİNDE PARA.....	40
C) HZ. PEYGAMBER DEVRİNDE PARA.....	41
D) HULEFA-İ RAŞİDİN DEVRİNDE PARA.....	42

C) HZ. PEYGAMBER DEVRİNDE PARA.....	41
D) HULEFA-İ RAŞİDİN DEVRİNDE PARA.....	42
E) İLK İSLÂMÎ PARA DARBI.....	44
II- İSLÂMÎ DÖNEMDE KULLANILAN PARALARIN ÇEŞİTLERİ, ÖZELLİKLERİ VE HÜKÜMLERİ	
A) MADENİ PARALAR VE ÖZELLİKLERİ.....	48
1- DİNAR VE DİRHEMLER.....	48
2- MAĞŞUŞ PARALAR	51
A) GALİBUL-GİŞŞ.....	53
B) MAĞLUBUL-GİŞŞ.....	53
3- FELSLER.....	56
4- FELSLERİN İSLÂM HUKUKUNDAKİ YERİ.....	57
III- KAĞIT PARALAR VE ÖZELLİKLERİ	
A) KAĞIT PARA.....	61
B) KAĞIT PARA ÇEŞİTLERİ	62
1- KARŞILIĞI ALTIN OLAN KAĞIT PARALAR.....	62
2- DEĞERLİ MADEN KARŞILIĞI OLMAYAN KAĞIT PARALAR.....	63
3- KAYDI PARA.....	64
C) KAĞIT PARANIN İSLAM HUKUKUNDAKİ YERİ.....	65

II. BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA FAİZ

I- FAİZ VE RİBA KELİMELERİNİN TARİFİ VE ÇEŞİTLERİ

A) FAİZ VE RİBA KELİMELERİNİN TARİFİ.....	69
---	----

B) FAİZİN ÇEŞİTLERİ.....	70
1- RİBE'L-FADL.....	71
2- RİBE'N-NESİE.....	71
II- MEZHEPLERE GÖRE FAİZİN İLLETİ	
A) HANEFİLERE GÖRE FAİZİN İLLETİ.....	73
B) ŞAFİİLERE GÖRE FAİZİN İLLETİ.....	74
C) MALİKİLERE GÖRE FAİZİN İLLETİ.....	75
D) HANBELİLERE GÖRE FAİZİN İLLETİ.....	76
E) ZAHİRİLERE GÖRE FAİZİN İLLETİ.....	76
III- İSLÂM HUKUKUNA GÖRE FAİZLİ MUAMELENİN HÜKMÜ.....	77

III. BÖLÜM

PARANIN DEĞERİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER VE BUNA BAĞLI

HÜKÜMLER.....

I- ALTIN, GÜMÜŞ VE FELSLERDE MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER VE HÜKÜMLERİ

A) ALTIN VE GÜMÜŞÜN DEĞERİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER.....	81
B) FELSLERİN DEĞERİNİN DEĞİŞMESİ.....	83
1- TEDAVÜLDEN KALKMASI (KESAD).....	83
2- PİYASADAN ÇEKİLMESİ (INKITA').....	88
3- DEĞERİNİN YÜKSELMESİ (GALA).....	90
4- DEĞERİNİN DÜŞMESİ (RAHS).....	91
II- KAĞIT PARANIN DEĞER KAYBI.....	93

A) KAĞIT PARANIN DEĞER KAYBI İLE ORTAYA ÇIKAN PROBLEMLER.....	94
B) KAĞIT PARANIN DEĞER KAYBINI ÖNLEME YOLLARI.....	97
1- ENFLASYON FARKININ FAİZ SAYILMAMASI.....	100
2- İSLAM HUKUKUNDA ZARARIN GİDERİLMESİ PRENSİBİ.....	102
III- İSLAM HUKUKUNDA PARANIN DEĞER KAYBININ ÖDENMESİNİ GEREKTİREN ESASLAR.....	104
IV- PARANIN DEĞER KAYBININ HESAP EDİLMESİ.....	112
NETİCE.....	117
BİBLİYOGRAFYA.....	123

TEZİMİZDE GECEN**KISALTMALAR:**

- (Cc) Celle Celaluhu
(Sav) Sallalahu Alehi Ve Sellem
(Vs) Ve Saire
(Vd) Ve Devamı
(Vb) Ve Bunun Gibi
(Tl) Türk Lirası
(C) Cilt
(S) Sahife
(Mad) Madde
(Bak) Bakınız
(Age) Adı Geçen Eser
(MEB) Milli Eğitim Bakanlığı
(TDV) Türk Diyanet Vakfı
(İ.A.) İslam Ansiklopedisi
(Yay) Yayınları

GİRİŞ

İKTİSAT İLMİNDE PARA

I- PARANIN TARİFİ VE ORTAYA ÇIKIŞI

A) PARANIN TARİFİ VE ÖNEMİ

Para kelimesi dilimize Farsça Pâre kelimesinden geçmiş olup, Pâre; tane, parça, sayı, bir bütünden bölük, ve bugün nakit diye ifade ettiğimiz nesnenin adıdır.¹ Yekpare ve kırk pare gibi deyimlerde olduğu gibi.

Para kelimesi Türkçe, devletçe bastırılan, üzerinde saymaca değeri yazılı kağıt yada metalden ödeme aracı, nakit, eski dilde bir kuruşun kırkta birini ifade eder.²

İktisaden paranın tarifi asli fonksiyonu olan mübadele fonksiyonuna dayanarak yapılabilir. Buna göre para “bir toplumda herkes tarafından ortak değer ölçüsü ve mübadele aracı olarak kabul ettiği nesnenin adıdır.”³

Para tedavül ve mübâdele ile ilgilidir. İktisadî hayatın canlılığını ve sürekliliğini sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde paranın, yani ortak bir değer ölçüsünün olmadığı bir ticari hayatı düşünmemiz imkansızdır. Yani para iktisadî hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır.

¹ - Özön, Mustafa Nihat. Büyük Osmanlıca-Türkçe sözlük, Pare md., İnkılap yay., Tan mat., İstanbul, 1959

² - Türkçe sözlük, Para mad., Türk Dil Kurumu yay.

³ - Hiç, Mükerrerem, Para teorisi ve politikası, 3, Menteş kitabevi, İstanbul, 1992; Orman, Sabri, Modern iktisat literatüründe para, kredi, ve faiz, 2, Para, faiz ve İslam içinde. İsay ilmi neşriyat, İstanbul, 1992

Para denince aklımıza sermaye kavramı gelir. Fakat iktisadi anlamda para, mal yani sermaye değildir.⁴ Çünkü malların temel özelliği kişiye fayda sağlamasıdır. İhtiyaçları doğrudan doğruya, bizzat tatmin etmesidir. Halbuki para ihtiyaçlarımızı doğrudan doğruya tatmin etmiyor, ancak ihtiyaçların teminine vasıta oluyor. Bu sebeple vasıta olan bir şey iktisaden mal sayılmaz.

Paranın bizzat kendisi üretim unsuru ve ihtiyacı tatmin edici bir vasıta da değildir. Bilakis mübadeleyi kolaylaştırarak, ihtiyaç maddelerinin satın alınmasını ve üretim için lüzumlu olan unsurların elde edilmesini temin eder.⁵ Bilvasıta üretim imkanının ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

İnsanlar için para hazır bir satın alma gücüdür. Parayı diğer eşyadan ayıran en önemli özelliği de budur. İnsanların ellerindeki diğer mallar, istenildiği anda elden çıkarılıp ihtiyaç duyulan mal ve hizmetin hemen temin edilmesine imkan vermez. Fakat para için bu durum söz konusu değildir. Eğer yeterli miktarda paraya sahip isek, istenildiği anda ihtiyaç duyulan mal ve hizmeti elde edebiliriz. Buna İktisatta “paranın likit olması, yani hazır satın alma gücü halinde olması” denilir.⁶ Bu bakımdan insanlar için para kazanmanın asıl gayesi, ihtiyaç maddelerini satın alabilecek bir vasıta elde etmektir. işte paranın bu özelliğinden dolayı “bütün ihtiyaç maddelerinin bir doyum (=itmi’nan) noktası olduğu halde, paranın doyum noktası yoktur”⁷ diyebiliriz.

Dini ve ahlaki bakımdan terbiye edilmemiş İnsanlar için para kazanma ve saklama arzusu sınırsızdır. Günümüz iktisadi şartlarında para ile elde edilebilecek maddeler sınırsızdır, insanların ihtiyaçları da sayısız denecek kadar çoktur. Paranın

⁴ - Orman, 2

⁵ - Açı, A. Fethi, Ekonomi-1, 222, Ankara üniversitesi yayınları. (Ders Kitabı) Ankara. 1984

⁶ - Orman, 3

⁷ - Açı, 222

diğer ihtiyaç maddelerine çevrilebilmesi ve onları satın alma gücü çok yüksek olduğu için, insanlar tabiatları icabı böyle gücü olan bir maddeye karşı ilgi ve alaka duyarlar. Onları gelecekte muhtemel ihtiyaçları için saklarlar.

Paranın satın alma gücü yanında sahip olduğu ikinci bir gücü daha vardır ki biz ona “paranın tercih gücü” diyoruz. Para iktisadi birimlere mal ve hizmet satın alma imkanı sağlamaktadır. Bu imkan ile birlikte para, iktisadi birimlere satın alacağı mal ve hizmetler arasında bir tercih, seçme imkanı sağlar ki bu da paranın “tercih gücü”nü teşkil eder.⁸

Paranın kullanılabilirliği (disponibilite) toplamı iktisadi hayatta önemli bir rol oynar. Söz konusu bu toplam çoğalırsa, iktisadi gelişmeyi teşvik eder; azalırsa, faaliyetlerin azalmasına ve işsizliğe yol açar.⁹

Tüm bu özellikleri bünyesinde bulunduran para ve kredi mekanizmasının, geniş ölçüde iş bölümü ve mübadele temeline dayanan iktisadi hayatta çok kısa müddet için bile olsa ortadan kalkması veya kesintiye uğraması iktisadi nizamı kökünden etkileyecek ve kurulu düzeni altüst edecek derecede ehemmiyetli tepkiler meydana getirecektir. Yıkılan devletler sonrasında veya ekonomileri çöken ülkelerde ellerindeki paraların sıfır değer ifade ettiğini gören insanların neler yapabileceği yakın zamanda görülmüştür.

Çünkü para, hem en küçük kıymetlerde bile mübadeleye imkan vermekte, hem de her türlü iktisadi hesaplarımızda ve düşüncelerimizde bir ölçü vazifesi görmektedir. Servet iradı, kar-zarar hesabı ve tazminatlar dahi para ile ifade olunmakta ve ölçülmekte; bütçe ve vergi sistemleri de para ile kaim olmaktadır.

⁸ - Kanyılmaz, Doç. Dr. İbrahim, İslamiyet ve finansman teorisi, 30 (Makale; İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri iç.) Ensar Neşriyat, İstanbul, 1992

⁹ - R. Mossé, Artuk, İsmail, Para mad, Meydan Larouse, Meydan yay. İstanbul, 1991.

B) PARANIN TARİHİ VE ORTAYA ÇIKIŞI

İlk devirlerden itibaren gerek fert bazında, gerekse kabile bazında iktisadi faaliyetlerde üretim, her insanın veya kabilenin kendi ihtiyacını karşılama esasına yöneliktir. Her topluluk kendi ihtiyacını kendisi karşılama amacını güder. İlk devirlerde topluluklar kendi ürettiklerini tüketen ve ihtiyaçlarını yine kendisi karşılayan birer bağımsız birimdir.

Toplumların genişlemesi ve üretimin gelişmesi ile üretim gücünün fazlalaşması, ihtiyaçların artması, fertler arasında iş bölümü ve uzmanlaşmanın artması ile bir toplumun üstün olduğu ve diğer bir toplumun da ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin fazlaca üretiminin yapılması sağlanmıştır. Böylece fazla üretimle, diğer toplumlarla mübadele ve işbirliği doğmuş, bu mübadeleler de mal takası şeklinde kendisini göstermiştir.

İktisadi hayat işte bu ilk takas faaliyeti ile başlamış ve canlanmıştır. Takas, aynı mübadele yani trampa, bir malı diğer bir mal ile doğrudan doğruya değiş tokuştur. Belli bir miktar mal ile karşı taraftan yine belli bir miktar malı mübadele etmektir. Bu yol ile fertler kendi ürettikleri veya kendilerinde fazla olan bir malı, aynı şartlarda karşı tarafta bulunan bir mal ile değiştirerek ihtiyaçlarını temin etmeye başladılar.¹⁰

Bu usul bir çok güçlüğü ve sıkıntıyı da beraberinde getirdi. Zira insanlar evvela mübadele edecekleri mallara sahip bir insanı bulmak zorunda idiler. Bundan sonra kendisinin ve trampa edeceği insanın sahip olduğu malların hepsi, taksim edilmeye, kısımlara ayrılmaya uygun olmalı, malların taşınması ve saklanması da mümkün olmalı

¹⁰ - Bak. El-Haseni, Ahmed, İslamda Para, 18, İz yayıncılık, İstanbul, 1996; Açıl, 221: Orman, 4

idi. Ayrıca trampa edilecek mallar arasında kıymet eşitliği sağlanmalı ve mübadele gerekirse vadeli ödemeye imkan sağlamalı idi.¹¹

İşte bu zorluğu ortadan kaldırmak için insanlar, vasıtalı mübâdeleye, yani üçüncü bir malı ödeme aracı olarak kullanarak mübadeleye başladılar. Hayvan derisi, tuz, buğday, tütün, inci ve bunun gibi mallar bu hususta kullanılmıştır. Bu gibi maddelerin de uzun süreli saklama, bozulmadan muhafaza gibi bir takım zorlukları ortaya çıkınca, bu defa madenler mübâdele aracı olarak kullanılmaya başlandı.

Madenlerin tabiatında az miktarda bulunması ve herkes tarafından kabul edilebilir olmaları, mübâdelelerde bir vasıta olarak kullanılmalarını kolaylaştırdı. Ayrıca madenler, kolaylıkla kırılıp eskimedikleri gibi, uzun süre dayanabilir, nakledilebilir ve herkes tarafından tanınabilirler. Bu özellikleri kendilerinde bulunduran demir, bakır, bronz, altın ve gümüş, aracı yani para yerine kullanılmaya başlandı.

Önceleri bu madenler, külçe, çubuk halinde, damgasız, şekilsiz ve ayarları belirli değildi. Tartılarak alışverişte kullanılıyorlardı. Bu ilk devreye “tartılan paralar” devresi diyoruz. Daha sonraki devirlerde, paranın standardını ve herkes tarafından tanınmasını sağlamak için, maden parçasının üzerine bir damga vurularak şekli, ağırlığı, ayarı ve değeri yazıldı. Böylece “sayılan paralar” devresi dediğimiz devreye geçildi.¹²

Bu devrede Sikke adını verdiğimiz, “altın, gümüş ve bakırdan yapılmış bulunan ve devletin özel damgası ile damgalanan, madeni ödeme aracı” ortaya çıktı. Sikke ilk defa MÖ. VII. yüzyılda Anadolu’da Lidya’lılar tarafından icat edilerek kullanılmıştır.¹³

¹¹ - Açıl, 221; el- Haseni, 19; Orman, 5; Döndüren, Hamdi, Ticaret ve iktisat ilmihali, 362, Erkam yayınları, İstanbul, 1993

¹² - Bak. Hiç, 6; Açıl, 221-222; Orman, 6

¹³ - İ. Artuk, Sikke mad., MEB. İslam Ans. X/621

Asırlar geçtikçe kurulan her devlet kendi gücünü ve hakimiyetini göstermek için çeşitli şekil, ayar ve ağırlıktaki paralar basmışlardır. Para basma (darb) işi devletin bir hakimiyet sembolü sayılmıştır. Devlet tarafından basılan bu sikkelerin ağırlık ve ayarları garanti altına alınmış, kanun gücü ile mübâdele ve işlem güçleri korunmuştur. Asrımıza geldikçe kıymetli madenlerin uluslar arası ilişkiler dışında tedavülde para olarak kullanılması yerine kağıt para ve iktisadi hayatın gelişmesinden sonra ise kaydi (temsili) par dediğimiz parasız ödeme şekilleri ortaya çıktı.

II- PARANIN FONKSİYONLARI

Para ile ilgili olarak ifade edilen konuların en önemlisi paranın fonksiyonlarıdır. Para ne işe yarar? Neye hizmet eder? Bu soruların cevabı İktisat kitaplarında paranın fonksiyonları kısmında ele alınır.

1- Para bir mübadele vasıtasıdır

Paranın mübadele (değişim) vasıtası olması onun asli fonksiyonu ve doğuş sebebidir.

Paranın bu fonksiyonu sayesinde insanlar, ihtiyaçlarını gidermede ve kendilerinde olmayan malları satın almada kolaylık sağlarlar. Paranın olmadığı devirde insanlar arasındaki mübâdele işi trampaya dayanıyordu. Yukarıda izah ettiğimiz gibi bu iş, bir takım zorlukları da beraberinde getiriyordu. Mübâdelenin gelişmesine ve işbölümünün artmasına engel teşkil ediyordu. Halbuki para ile mübâdelede bir çok kolaylıklar vardır. Mesela mübadelesi istenilen bazı malların takas işleminde bölünmesi mümkün değildir. Bir ölçek buğday karşılığında mübadele edilmek istenilen canlı bir

hayvanın, buğdaya karşılık olarak bir kısmının bölünemeyeceği gibi. Halbuki paranın kullanılması ile bunun gibi zorluklar ortadan kalkmıştır.

Paranın kullanıldığı bir iktisadi hayatta mübadelenin kolaylıkla gerçekleştiği görülmektedir. Şahıslar bu günkü ve gelecekteki ihtiyaçlarını para aracılığıyla kolayca temin edebilmektedir. İnsanlar ellerindeki malı istedikleri an paraya çevirebilmekte ve bu para ile de ileride muhtemel ihtiyaçları olan mal ve hizmetleri rahatlıkla elde edebilmektedir. İnsanoğlunun elindeki bu para “kendisine bir kuvvet ve güvence kazandırmaktadır.”¹⁴

Para sayesinde iktisadi hayat canlı bir şekilde akıp gider. İnsanlara rahatlık ve ticarete geniş bir şekilde seçme imkanı sağlar. Zira “alıcı, para vererek ihtiyacı olan malı, istediği kimseden, arzuladığı miktarda almakta, satıcı ise, malını vererek karşılığında para almaktadır.”¹⁵ Satıcıda bu parayı hemen mala çevirmekte ve piyasada akış sürmektedir.

Paranın bu fonksiyonunu sağlıklı bir şekilde yerine getirmesinin temel şartı, paranın halk arasında genel bir kabul görmesidir.

2- Para müşterek değer ve fiyat ölçüsüdür.

Para birimleri, mal ve hizmetlerin değerlerini, kıymetlerini, alım ve satım için ticaret mallarının fiyatlarını tespit için ortak değer ölçüsü görevini görür. Mal ve hizmetlerin nisbi değerlerini tespit eder. Böylece mübadele ve muhasebe işlemleri

¹⁴ - Dirimtekin, halil, Para ve banka, 3, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim fak. Yay., Eskişehir, 1996

¹⁵ - Açı, 223; el-Haseni, 25

kolaylaşır. Yani “para, mal ve hizmetlerin değerlerinin kolaylıkla hesaplandığı ve üzerinde anlaşıldığı bir “aracı” rolü oynar.¹⁶

Her devletin kendisine has bir parası vardır. O devletteki tüm iktisadi faaliyetler bu paranın dolaşım hızı ve miktarı ile tespit olunduğu gibi, mevcut kıymet ve fiyatlar da, para ile ifade edilir. Başka bir ifade ile “bütün mal ve hizmetlerin kıymeti para ile ölçülür. Tıpkı bir şeyin uzunluğunun metre, ağırlığının da kilogram ile ölçülmesi gibi.”¹⁷

Bütün işletmeler ve kurumlar, hatta devlet, varlıklarını hesaplarken para birimini kullanmaktadır. Bir tüccar, sermayesini para üzerinden hesap eder ve bir tüketici de, elindeki para ile alabileceği mal miktarını veya ihtiyaç maddeleri arasındaki tercihini, para ile ifade edilen malın fiyatına göre tayin etmektedir. İşletmeler ve devlet maddi varlıklarını hesaba geçirirken 10 bina, 100 makine, şu kadar ambar varlığı dememekte ve bu malları bilançolarında para birimi ile göstermektedir.¹⁸

Paranın bu fonksiyonunu iyi yapabilmesi için, kıymetinin istikrarlı olması gerekir. Nasıl ki, haftanın her günü uzunluğu değişen bir metre iyi bir ölçü değilse, değeri sürekli değişen para da, iyi bir değer ölçüsü sayılmaz. Bu bakımdan para kıymetinde istikrarın sağlanması için devletin gerekli tedbirleri almaya azami gayret sarf etmesi gerekir.

3- Para bir ödeme vasıtasıdır.

¹⁶ - el-Haseni, 25

¹⁷ - Kalecikli, Kenan, Ekonomi-1, 140, Koza Eğitim Yayınları, Ankara, 1994

¹⁸ - Bak. Açıl. 224: Dirimtekin, 4

Bir ödeme vasıtası olarak para, hamili için mal ve hizmetler sağlamaya veya bir borcu yerine getirmeye yarayan bir ödeme vasıtası veya bir satın alma gücüdür. Para bu bakımdan, modern iktisat anlayışına göre hamilin toplumdan alacağı olan belirli miktardaki bir meblağı temsil eden hukuki bir senettir. Bu senedin başka bir kişiye verilmesi, bu sonuncu kişiyi, toplumdan alacaklı hale getirir, bu da ona satın alma veya ödeme imkanı sağlar. Bu surette para sürekli olarak el değiştirir. Bir başkasına hizmetini veya başka bir şeyi sağlayan bir kimse, herkesten alacaklı duruma geçer ve herhangi birine karşı, paranın geçerli olduğu topraklarda alacağını kabul ettirebilir.¹⁹

En küçük ticari muameleden, devletler arasında büyük meblağlara varan alışveriş ve borçlanma işlemlerine kadar, tüm alacaklı taraflar lehine hasıl olan borç, para ile ödenir. Devlet, memuruna, işveren de fabrikasında çalışan işçisine ücretini para ile öder. Gerek bir ticari akitten olsun ve gerekse bir borç verme işleminden olsun, meydana gelen alacak, ancak para ile ödenir. Paranın bu fonksiyonunu da tam olarak yerine getirebilmesi için değerinin istikrarlı olması gerekir.

4- Para bir iddihar (değer saklama vasıtası) veya bir tasarruf aracıdır.

Para mekanizmasının normal olarak işlediği ve paranın değerini uzunca bir süre koruyabildiği ülkelerde insanlar, gelirlerinin bir kısmını tasarruf etmek istediklerinde para olarak saklarlar. Mal halinde tasarrufun, çürüme, bozulma ve saklama masrafları gibi sakıncalı tarafları olduğundan tasarrufun para olarak saklanması tercih edilir. Çünkü paranın kolay, emniyetli ve masrafsız bir şekilde

¹⁹ - R. Mossé, Para mad ,Meydan Larouse, El-haseni, 31

muhafaza edilmesi mümkün olduğu gibi, para şeklinde biriktirilmiş olan servetin bir yerden diğerine nakli de kolaylıkla mümkündür.²⁰

Paranın diğer tasarruf araçlarına karşı üstünlüklerinin olması yanında bazı mahzurlu tarafları da vardır. Özellikle paranın hızla değer kaybettiği enflasyon dönemlerinde servetin para olarak saklanması, şahısların farkında olmadan madden zarar etmelerine sebep olmaktadır.

Modern ekonomilerde, mübadele fonksiyonu ile birlikte iddihar fonksiyonu da paranın asli fonksiyonu olarak kabul edilmektedir. Mübadele fonksiyonu paranın muamelat saikiyle, iddihar fonksiyonu ise spekülasyon saikiyle talep edilmesini izah eder. Diğer iki fonksiyon ise talidir ve mübadele fonksiyonunun tabii sonuçlarıdır.

Birçok iktisatçı paraya birde “iktisat politikası aleti olma” fonksiyonunu eklemektedir. Özellikle Keynes’in sisteminde para piyasasının diğer piyasalara bağlanmış olması sebebiyle para arzı, faiz haddi yoluyla istihdam ve milli gelir seviyesinin tayininde rol oynar ve böylece ekonomi, para piyasasını da içine alan bir genel denge içinde mütalaa edilir. Bu suretle para politikası da istihdam ve milli gelir seviyesinin arttırılmasında önemli bir rol oynayabilir. Fakat paranın bir iktisat politikası aleti olması ile yukarıda sayılan fonksiyonları arasında bir paralellik yoktur.²¹

²⁰ - Açıl, 224; Parasız, İlker, İktisadi Analiz, 369, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fak. Yay., Eskişehir, 1995

²¹ - Hiç, 3, Orman, 8.

III- PARANIN ÖZELLİKLERİ

Paranın tedavül ve mübadelede devamlı kullanılabilmesi için birtakım özellikleri daimi surette taşınması gerekir. Paranın fiziki ve iktisadi özellikleri olmak üzere ikiye ayrılan bu özelliklerini maddeler halinde yazarsak:

A) Paranın fiziki özellikleri;

1- Para, maddesi itibariyle dayanıklı olmalıdır. Tabii şartlara ve insanların kullanımına karşı dayanıklı olması, hemen bozulmaması gerekir.

2- Para, taşımada kolaylık sağlamalıdır. Mal olarak tasarrufun naklinde çeşitli sıkıntı ve güçlükler ortaya çıkar, bu sıkıntılar parada yoktur.

3- Paralar, yeknesak, mütecanis olmalıdır. Paranın kolay taşınması ve yapıldığı maddesinin aynı değer ve kıymette olması gerekir.

4- Para, bölünebilir olmalıdır. Alış verişte paranın kullanılabilmesi için büyük miktarların küçük oranlara ayrılabilmesi gerekir.

5- Para, taklide karşı mukavim olmalıdır. Madeni paraların yerine kullanılmaya başlayan kağıt paraların değerini koruyabilmesi için taklit edilmemesi gerekir.

6- Para, nadir olmalıdır (Nedret, kıtlık). Çünkü piyasaya bol miktarda para sürmek, paranın kıymetini düşürür.²²

B) Paranın iktisadi özellikleri;

Paranın herkes tarafından ortak değer ölçüsü ve mübâdele aracı olarak kabul edilebilmesi için fiziki özelliklerinin yanı sıra iktisadi özelliğe de sahip olması gerekir ki

²² - Bak. Hiç, 5; Orman, 8-9; Dirimtekin, 5-6; Parasız, 369.

o da paranın değer istikrarına sahip olması demektir. Değeri sürekli değişen bir para, gerekli güveni elde edemez ve para olarak tercih edilmez.

Altın ve gümüş paralar kullanıldıkları devirde değerlerini uzun süre korumuş ve bu yönleri ile “iyi” ve “sağ” paralar olarak isimlendirilmişler. Günümüzde de değeri istikrarlı olan kağıt paralar tercih edilmekte ve insanlar tarafından bir ölçü olarak kabul edilmektedir.²³

IV- PARA ÇEŞİTLERİ

A) KIYMETLİ MADENLERDEN BASILAN PARALAR

Kıymetli madenlerden basılan paralara “Mal para” denir. Mal paranın, Para olarak değeri vardır, birde bunun yanı sıra mal olarak da bir değeri vardır.

Farklı toplumlarda değişik mallar para yerine kullanılmıştır: tütün, deri, Hindistan cevizi, boncuk, hatta kocaman taş parçaları gibi. Bu çeşit paralara mal-para denmektedir.²⁴ Zamanla mal paraların çeşitli zorlukları sebebiyle kullanımları terk edilmiş, bunların yerine madenler para olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Paranın fonksiyonları altın gümüş gibi kıymetli madenlerde diğer mallara kıyasla daha üstün olduğu için para tarihinin ikinci bir safhası da Metal-para devrine geçilmiştir. Fakat, metal paralar da aslında mal-paradan başka bir şey değildir.

Tarihte muhtelif metallerin para olarak kullanıldığı görülmüştür. Bakır, platin, altın, gümüş gibi. Sonraları özellikle gümüş ve altın üzerinde durulmuştur.²⁵ Altın ve

²³ - Bak. Age.

²⁴ - Hiç, 5; Dirimtekin, 6.

²⁵ - Hiç, 5

gümüş mal paraların mahzurlarını ortadan kaldırmıştır. Bu madenlerin tabiatta az miktarda bulunması, çabucak bozulmaması sebebiyle uzun süre para olarak kullanılmıştır.

Altın ve gümüşten biri veya her ikisi kağıt paranın zorunlu tedavüle girişine kadar bütün devletlerce para olarak kullanılmıştır. Devlet tarafından şekil, ağırlık ve ayarı tayin edilerek basılan sikkeler uzun yıllar tedavülde bulunmuştur. Sikkenin kıymeti, sadece devlet tarafından basılmış olmasına, yani devlet otoritesine dayanmaz, ihtiva ettiği maden kıymetine de dayanır. Yani sikkeler, eritilerek, içindeki maden satıldığı takdirde, sikke değerini az bir farkla karşılayacak kadar bir para elde edilir.

Önceleri sikkeler saf altın ve gümüşten basılırken, devletin zayıflaması ile ortaya çıkan ekonomik problemler sebebiyle, içlerine diğer madenler katılarak basılmaya başlandı. Bu durum, zamanla paranın değer kaybına sebep oldu. Para ve sikke işinin düzenlenmesi, devlete ait bir hak olup, devletin hakimiyetinin de bir sembolüdür. Ayrıca bu hak ile (darb edilen sikkelerden alınan ücret ile) devlete mali bir fayda da temin edilir.²⁶

B) TEMSİLİ PARALAR

Gerektiğinde, altın ve gümüşe çevrilebilecek ödeme vasıtalarına, temsili paralar denir. Temsili paraların, maddesi itibariyle bir değeri yoktur, ama onlar mübadelede bir değeri ifade ederler. Banknotlardan daha önce rastlanmış olan altın ve gümüş para sertifikaları, temsili para çeşitleri içinde yer alabilir. Nihayet bugün elimizde dolaşan ufaklık paralar da temsili para niteliğindedir.

²⁶ - Açıl, 225

1- Altın ve gümüş sertifikaları

Bunlar, karşılığı tamamı ile elde bulundurulmuş ve ibrazında altın ve gümüş olarak ödenmesi hükümetçe taahhüt edilmiş olan bir vesikadır. ²⁷ Bu sertifikalar, büyük meblağları temsil ettikleri için altın ve gümüşe nazaran kullanılışı, saklanması ve nakli daha kolaydır.

Halk arasında bu sistem şöyle çalışmaktadır: kişi belli bir miktar parasını sarrafa teslim ediyor, buna karşılık olarak sarraftan üzerinde teslim ettiği paranın miktar ve evsafının yazılı olduğu bir belge, sertifika alıyor. Bu sertifikanın üzerinde, sertifikayı veren sarrafın adı, imzası ve güven sağlayıcı diğer işaretlerini de koyuyor. Sonra bu sertifika gerekli güveni elde edince halk arasında elden ele tedavülde kullanılıyor. İsteyen kişi bu sertifikayı sarrafa götürünce üzerinde yazılı meblağı aynen alıyor.²⁸

2- Banknot

Altın ve gümüş sertifikaları halk arasında gerekli güveni elde edince sarraflar bu işten kar etmeyi düşündüler ve karşılığı olmadan sertifikaları piyasaya sürmeye başladılar. Banknotlara kağıt paranın ilk şekli diyebiliriz.

Banknot; Resmi ve özel kredi müesseseleri tarafından basılarak tedavüle çıkarılan bir paradır. Banknotun madeni paraya tahvili mümkündür. Ancak altın ve gümüş sertifikalarından farkı, karşılığının % 100 olmayışıdır ²⁹ ve banknotu çıkaran müesseselerin bulundurdukları kıymetli maden ihtiyatı, sadece müracaatları karşılayabilecek nispettedir. Şu halde banknotun bir karşılığı vardır. Zaten kağıt para

²⁷ - Açıl, 226

²⁸ - Geniş bilgi için bak. Orman, 10

²⁹ - Hiç, 5

ile banknot arasındaki esas fark da bu husustadır. Zira kağıt para hiçbir karşılığı olmayan kanuni bir ödeme vasıtasıdır. Banknotun, arzu edildiği vakit altın paraya çevrilmesine, tahvil kabiliyeti (konvertibilite) denir. O halde banknot, “madeni para yanında tedavüle kullanılan, kağıttan yapılmış ve altına tahvili mümkün bir paradır.”³⁰ diyebiliriz.

Banknotun özelliklerini incelersek onun bir ödeme emri olduğunu anlarız. Banknotu elinde bulunduran kimse, bankaya götürdüğünde temsil ettiği madene çevirebilir.

Banknotlar değerlerinin tamamını istimal değeri olarak temsil etmedikleri için mal-paradan kesinlikle ayrılırlar. Bunlara kredi parası da diyebiliriz.³¹

Banknotun, madeni paraya nazaran avantajlı tarafı ise, tedavüle çıkarılan banknot miktarı ile, karşılık olarak tutulan maden stoku arasındaki farkın banknotu ihraç eden müesseseye bir kazanç kaynağı teşkil etmesi ve ayrıca, bu para nevinin daha az masrafla basılabilmesidir.

3- Ufaklık paralar

Ufaklık paralar, madeni kıymeti, resmi kıymetinden daha az olan ve gümüş, bakır, nikel ve bunun gibi madenlerden basılan sikkelerden teşekkül etmektedir. Bunlara bozuk para ve tali para da denilir. Ufaklık paralar, devlet tarafından bastırılmakta olup, bu yol devlet için bir gelir kaynağı teşkil etmektedir.³²

³⁰ - Açıl, 226

³¹ - Hiç, 6

³² - Açıl, 227

Bu paraların, altın sikkeler gibi hudutsuz bir kabul mecburiyeti yoktur. Halkın yaptığı küçük alışverişlerde kolaylık sağlamaktadır. Büyük meblağlara varan alışverişlerde ise kullanılmamaktadır.

C) KAĞIT PARALAR

Kağıt para, üzerinde yazılı değer dışında herhangi bir şeyi ifade etmez. Gücünü devlet otoritesinden ve uluslar arası kredisinden alır. Devlet belli işaretleri taşıyan bir kağıda “bu paradır” der, tedavülünü mecburi hale getirir ve böylece o kağıt, para olarak kullanılır. Maddi olarak, basıldığı kağıt, basımında kullanılan mürekkep, basım emeği vesairenin değerinde etkisi yoktur.³³

İsminden de anlaşıldığı gibi kağıttan yapılmış olan bu paralar, banknotların çeşitli sebeplerle değiştirilme özelliklerini kaybetmeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Devlet kağıt parayı, kanun gücüyle ve karşılığı istenmeksizin tedavüle sokmuştur. Tedavülü zorunlu kılınan bu yeni tip kağıt paralara da bankalar tarafından çıkarıldıkları için “banknot” (banka notu) adı verilmiştir.

Kağıt para ile altın arasındaki ilişki, 1929 dünya buhranından sonra tamamen kesilmiş ve zorunlu tedavül rejimi, Amerika Birleşik Devletleri dışındaki bütün ülkelerce, kaçınılmaz bir zorunluluk olarak benimsenmiştir.³⁴

Kağıt para, kıymetini, yani satın alma gücünü, sınırlı miktarda bulunması, mübadelede kullanılması ve kanunen borçları ödeme kabiliyetine sahip olması gibi hususiyetleri yüzünden almaktadır. Kağıt para sisteminin, iktisadi açıdan faydalı ve

³³ - Bak. El-Haseni, 51; Orman, 11; Dirimtekin, 18

³⁴ -Zeytinoğlu, Erol, Genel ekonomi, 207-234 den naklen Dr. Mehmet Erkal, Madeni para, Banknot ve kağıt para mübadelesinde faiz, 178, (Makale: Para, Faiz ve İslam İç.) Ensar neşriyat, İstanbul, 1993

zararlı tarafları vardır. Faydalı taraflarını, mübadele vasıtası olarak kullanılan kağıt paranın, az emek ve düşük masrafla elde edilmesi ile, para miktarını, mübadele ihtiyacına göre azaltıp çoğaltma ve böylelikle para kıymetinde istikrarın temini gibi hususlar teşkil eder.

Buna karşılık, kağıt para sisteminin fena ve zararlı tarafı ise, bunda ödeme vasıtalarının kolayca ve ucuz olarak çoğaltılması, dolayısıyla, merkez bankası idarecileri tarafından, hükümetin bütçe açıklarını kapatmak amacıyla, istenilen miktarda paranın basılarak tedavüle çıkarılmasıdır. Tabiatıyla bu yolla, para kıymetinin düşmesine, ve böylece mal fiyatlarının yükselmesine, yani enflasyona sebebiyet verilmiş olunur. Halbuki fiyatların yükselişi, devletin mali sıkıntısını daha da arttıracığından, adeta fasit bir daire ortaya çıkar. Bunun için devletin, para politikasına büyük önem vermesi gereklidir. Zira, genel olarak kağıt paranın bozulan kıymetinde istikrarın sağlanması çok zordur.³⁵

D) KAYDI PARA

Bu terim ile ifade edilmek istenen para çeşidini, ticari bankalardaki vadesiz mevduat hesapları temsil eder.³⁶ Zamanımız iktisadi şartlarında kaydi para daha çok kullanılmaya ve tercih edilmeye başlanılmıştır. Birbiriyle münasebette bulunan, iş yapan çeşitli işletmeler veya firmalar, ekseriyetle alacak ve vereceklerini, nakdi para ile değil de, bankalarda bulunan hesapları üzerinden karşılamaktadırlar.³⁷

³⁵ - Açıl, 239

³⁶ - Orman, 11

³⁷ - Açıl, 228

Bu işlem bir kayıt üzerinden yapılmakta ve bankaya verilecek bir emir ile hesapta mevcut olan para, diğer hesaba aktarılmakta ve ticari muamelelerde kolaylık sağlanmaktadır. Aynı zamanda bu para çeşitli tehlikelere karşı da korunmaktadır.

Kaydi para, hükmi yani maddi olmayan itibari bir paradır. Çünkü güvene dayalı cari mevduatları temsil eder. Ayrıca bu para çeşidinden bankalar büyük karlar elde ederler.³⁸

Genel olarak vadesiz mevduat, banka parası ve kaydi para olarak kabul edilmektedir ve bu para nev'i, daha ziyade ticari faaliyetlerdeki ödemelerde kullanılırsa da, batı devletlerinde bunun, günlük alış veriş haricindeki ödemelerde de kullanıldığı görülmektedir.

E) PARA GİBİ TEDAVÜL EDEN KAMBIYO SENETLERİ

Zamanımız iktisadi hayatında her ticari muamelenin peşin para ile ödenmesine imkan olmadığından, ticaretin daha kolay icra edilmesi kambiyo (ticaret) senetleri yardımı ile yapılmaktadır. Kambiyo senetleri içinde en önemlileri poliçe, bono veya emre muharrer senet ve çeklerdir. Bunları kısaca açıklayalım.

1- Poliçe:

Poliçe, "alacaklının borçluya, üçüncü bir şahsa veya onun emrine herhangi bir tarihte belirli bir meblağı ödemesini emreden bir vesikadır," şeklinde tarif edilebilir.³⁹

³⁸ - Geniş bilgi için bak., El-Haseni, 50-51

³⁹ - Açıl, 228.

2- Bono veya emre muharrer senet:

Bono, poliçeden daha basittir. Burada sadece iki şahıs söz konusudur. Bonoyu borçlu tanzim eder, imzalar ve alacaklıya verir. Alacaklı ise, vadesi gelince senedi borçludan tahsil eder.⁴⁰

3- Çek:

Çek, hazır bir karşılık üzerine çekilmiş, kayıtsız şartsız bir ödeme emridir.

Çeki poliçeden ayıran özellik, çekin çoğunlukla bir banka veya banker üzerine çekilmesidir. Çek belli bir kimseye ödenebildiği gibi, onun emrine veya çekin hamiline de ödenebilir. Böylelikle çekin neveleri meydana çıkar ve birinci şekilde olursa, nama muharrer (isme yazılı) çek, ikinci şekilde ise emre muharrer çek, üçüncü şekilde ise, hamiline muharrer çek adlarını alır; ayrıca açık çek veya adi çek ile, çizgili çek, seyahat çekleri gibi çeşitleri varsa da, en fazla kullanılanları birincisidir.⁴¹

Günümüzde bütün dünyada ve ülkemizde çek kullanılması gittikçe artmaktadır. Bankada parası olan her insan kendisine verilecek bir çek karnesinden dolduracağı bir çek ile alışverişini kolayca yapabilmektedir. Böylece para taşıma külfetinden kurtulduğu gibi, parasının çalınma ve kaybolma riskini de ortadan kaldırmaktadır.

⁴⁰ - Açıl, 229.

⁴¹ - Açıl, 230.

V- PARANIN DİĞER PARALAR KARŞISINDAKİ DEĞERİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER

Paranın diğer paralar karşısındaki değerinde meydana gelen değişmeler, parayı çıkaran otorite tarafından tespit edilir. Bu durum kendisini Devalüasyon ve revalüasyon olarak iki şekilde gösterir.

A) DEVALÜASYON

Memlekette geçerli olan para biriminin kanuni kıymetinin yabancı paralara karşı devletçe düşürülmesidir. Bu iş, şayet memleket parası, altına bağlı ise, her ünite paranın altın miktarını azaltmakla, mesela 4 gram altın ihtiva eden para biriminde, altın miktarını 3 grama indirmekle, eğer altına bağlı değilse, paranın, yabancı paraya olan resmi kıymetini düşürmekle yapılır.

Memleketleri, devalüasyon yapmaya iten sebepleri şöyle sıralayabiliriz;

a) İhracat imkanlarını arttırarak, dış ticaret açığını kapatmak. (gerçekten de, devalüasyon neticesinde malların fiyatları, parası değerlendirilen ülkelere göre daha ucuz geleceğinden, ihracat artar.)

b) Milletler arası ticarete, mübadeleleri kolaylaştırmak. Bunun nedeni şudur: Milletler arası ticarete, ekonomik istikrarı bozulmuş bir ülke, parasının değerini düşürmeye razı olmazsa, ticari bir dengesizlik kendiliğinden gelir. İhracat azalır, ya da beklendiği, olması gereken kadar artmaz.⁴²

Devalüasyonun başarı şansı, fiyat seviyesindeki artışların devalüasyon oranını aşmamasıdır. Aksi durumda, fiyat artışları devalüasyonla gelen avantajları emecektir.

⁴² - Kalecikli, 155.

Devalüasyona başvuran memleketlerde, ihracatın geçici değil de, devamlı olarak gelişmesi ve ithalatın tahdit edilebilmesi için, iki şartın bulunması gerekir. Birincisi, iç fiyat seviyesinin aynen muhafaza edilmesi, şayet bu mümkün değilse, bu fiyatların, devalüasyon nispetinden az yükselmesine izin verilmesidir. İkincisi ise, yabancı memleketlerin karşı tedbirlere başvurmamalarıdır.⁴³ Yabancı memleketlerde aynı tedbirlere başvurulursa devalüasyon öncesi duruma tekrar dönülür.

Devalüasyon da, enflasyonda olduğu gibi, gelir dağılımını etkiler, yani gelir dağılımı kısa dönemde dar ve sabit gelirli, uzun dönemde ise ithal malları kullanan sektörler aleyhine bozulur. Hükümetlerin ve Merkez Bankasının gelirleri ise yükselir. Yabancı yatırımlar için ekonomi daha cazip hale gelirse de, girdi maliyetlerinin yükselmesi yüzünden, işletmelerde kapasiteler eksik kullanılır ve memlekette işsizlik çoğalır. Ayrıca devalüasyondan toplam tüketim de etkilenir ve tüketim, daha az ithal girdisi kullanılan mallara yönelir.⁴⁴

B) REVALÜASYON

Revalüasyon, devalüasyonun aksine memleket parasının kanuni kıymetinin devletçe artırılmasıdır.

Ekonomik durumu iyi, ödemeler dengesi olumlu yönde gelişmiş, yani yıllık ihracatı, ithalatından fazla olan ülkelerde, döviz rezervi artarken, iç harcamaların yükselmesine ve memlekette enflasyonist bir baskının doğmasına sebep olur. Bu İktisadi durumda olan ülkelere ekonomistler revalüasyonu tavsiye etmektedirler. Revalüasyon neticesinde, o ülke para biriminin kıymeti artmakta ve bununla beraber o

⁴³ - Açıl, 257.

⁴⁴ - Açıl, 258.

ülke mallarının fiyatları da diğer memleketler için, revalüasyon oranında pahalılaşacaktır. Bunun neticesinde ihracat azalır, buna karşın yabancı menşeli malların fiyatları ucuzlayacağı ve bunlara talebin artmasıyla da ithalatın çoğalacağı ve neticede tediye bilançosunun denkleşmeye yöneleceği düşünülmüştür.⁴⁵

VI- PARANIN SATIN ALMA GÜCÜNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER

Paranın kıymeti, satın alabildiği mal ve hizmet miktarı ile ölçülür. Bu bakımdan para kıymeti yerine, paranın satın alma gücü veya paranın iştirâ gücü tabiri kullanılmaktadır. Paranın satın alma gücü, satın alınan mal ve hizmetlerin fiyatlarına bağlıdır. Bunun için paranın kıymetini fiyatlarla ölçmek mümkündür. Mesela belli bir miktar mal alabilmek için ödenen para miktarı öncekinden, iki katına çıktığı zaman söz konusu malın fiyatı iki katına çıkmış ve paranın gücü, yani kıymeti yarı yarıya inmiş demektir. O halde paranın satın alma gücü ile fiyatlar arasında ters bir orantı mevcuttur.⁴⁶

Paranın satın alma gücünde meydana gelen değişmeler kendisini iki şekilde gösterir:

A) ENFLASYON

Enflasyon kelimesi Lâtince "inflatio" (Fr. Inflation, İng. Inflationary) kelimesinden alınmış olup, şişkinlik, kabarma ve artış manasına gelir.⁴⁷

⁴⁵ - Açı, 259.

⁴⁶ - Bak., Demirci, Rasih, Ekonominin temelleri, 1201-121, TDV. Yay. Ankara, 1996

⁴⁷ - Özgüven, Ali, İktisat bilimine giriş, 372, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1983

Enflasyonun birçok tarifi yapılmış ama bunlar gerçekte birer izah gayreti olmaktan ileri gidememiştir. Enflasyon olayı birçok etkenin bir birine girdiği karmaşık bir olaydır. Klasik manası ile Enflasyon, “milli ekonominin ürettiği veya ithal ettiği mal ve hizmetlerin arz ve talebi arasındaki devamlı bir dengesizliği ifade eder.”⁴⁸ Bir başka tarif ile, “tedavüldeki para miktarının, istihsal seviyesine ve mal arzına nispetle ölçüsüz bir artış göstermesi ve bu yüzden fiyatların süratle yükselmesidir”.⁴⁹ Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli ve yaygın artışlardır. Enflasyonun sonuçlarını göz önünde bulundurularak yapılan bu tarifler, enflasyon meselesinin parayla olan irtibatını da ortaya çıkarmaktadır. Fiyatların yükselmesi demek eskiye oranla daha fazla para ödenmesinin gerekmesi demektir. Bu ise paranın satın alma gücünün düşmesinden başka bir şey değildir.

Enflasyon için paranın satın alma gücünün düşmesi, tedavüldeki para hacminin çok genişlemesi ve şişmesidir denilse de, her para artışı enflasyonu ifade etmez. Mal ve hizmetlerle birlikte ve aynı oranda para miktarı artmış, emisyon hacmi genişlemişse enflasyondan söz edilemez. Enflasyon olabilmesi için tedavüldeki paranın karşılıksız ve ihtiyaçtan fazla olarak, iktisadi dengeyi bozacak şekilde tedavüle sürülmüş olması gerekir. Bu açıklamalar ışığında yeni bir tarif yapmak gerekirse şöyle denilebilir; Enflasyon, para kıymetinin kaybolması suretiyle fiyatlar genel düzeyinde sürekli bir yükselme görülmesidir. Para miktarı arttığı zaman mal ve hizmetler aynı kalmak kaydıyla kişilerin elde tutmak istedikleri para miktarı artarsa fiyatlar genel düzeyi yükselmeyebilir. Buna karşılık, para miktarı değişmediği halde tedavül hızının artması fiyatları etkiler ve enflasyona yol açabilir.⁵⁰

⁴⁸ - Özgüven, age.

⁴⁹ - Açıl, 240

⁵⁰ - Özgüven, 376

Modern anlamı ile enflasyon dinamik bir olaydır. Sürekli değişimler dengeyi bozmakta ve tekrar dengeye varma uğraşları verilmektedir. Her şey değiştiği için hızlar da değişmekte, paranın dolaşım hızı artmakta, tüketim meyli hızlanmakta, ve buna bağlı olarak da fiyatlar hızla yükselmektedir. Buna göre enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve kendi kendine hızlanabilen bir görüntüsüdür.⁵¹

Fransız Milli İstatistik ve İktisadi İncelemeler Enstitüsü iktisatçılarına göre, enflasyon, “toplam arz ve toplam talep arasında sürekli bir ayarsızlık” gibi görünmektedir. Süreklilik özelliği, dengesizliğin kendi kendini beslemesinden veya enflasyonist gelişme olayından doğup gelişme eğilimi göstermesinden ileri gelebilir. Bu yüzden çağdaş iktisatçılar için, talep elastikiyeti, gelir hareketlerine karşı arzın sağlamlığı, fiyatlara göre arz ve talebin elâstikî olmaması, bu durumun süreklilik arz etmesi, enflasyonu açıklayan başlıca özelliklerdir.⁵²

Enflasyonist bir buhranı atlattık, basit bir enflasyonist gerginliği atlattıktan daha güçtür, zira enflasyon kendi kendini besler. Oysa ki paranın istikrarlı olduğu devrede, fiyatlardaki her önemli artış, alıcıları satın almadan vazgeçmeye iter ve her satın alma kısılması satıcıları isteklerinden fedakarlığa zorlar. Enflasyon devresinde ise yeni fiyat artışları korkusu ile alıcılar iştahlı davranır, mali imkanları elverdiği ölçüde satıcılarda fiyat artışlarını bekleyerek kar amacı ile stok yaparlar. Talepleri giderek artan alıcıların başı boş hareketleri ve arzı azaltmış olan satıcıların spekülasyonu, piyasa dengesizliğini artırıcı etkenlerdir. Bu da enflasyon demektir. Bu suretle devamlılık arz eden bir süreç başlatılmış olur.⁵³

⁵¹ - Arslan, Hüseyin, İslamda tüketici hakları, 67, TDV Yay., İstanbul, 1995.

⁵² - G.Blardone, R.Mane, Çelebioğlu, fuat, Meydan Larouse, Enflasyon mad.

⁵³ - age.

Her şeyden önce enflasyon denilince akla fiyat artışları gelir. Fiyat artışları ise, çeşitli sebeplerden ortaya çıkar : Bir defa altın ve gümüşün piyasaya arzı ile yakından ilgili olduğunu ifade etmek icap eder. Ayrıca harplerden sonra da fiyat artışları görülür. Diğer taraftan yeni madenlerin keşfini müteakip piyasadaki para arzının artmasının da fiyat artışlarına sebep olduğu tarihte bilinmektedir. Fiyat artışları refah seviyesinin artışı ile de ilgilidir. Ayrıca halkın “mal almaya koşması” para arzını genişleteceğinden, arkasından fiyat artışlarının gelmesi mukadderdir. Nihayet, büyük nisbette bünyesel işsizlik ve grevler de enflasyonun sebepleri arasında sayılabilir.⁵⁴

Enflasyon, madeni para ve kredide de bahis mevzuu olmakla beraber daha ziyade kağıt para rejiminde görülmektedir. Çünkü altınla bağlantısı olmayan para, kağıt paradır. Kağıt para rejimine geçiş, paraya olan ihtiyaçtan doğmaktadır. Fevkalâde haller dolayısıyla bu ihtiyaç durmadan artış gösterdiğinden para miktarı artmakta, enflasyon ve neticeleri hasil olmaktadır. Mala ve istihsale nazaran kağıt para miktarının artışı, yani enflasyonun ilk neticesi para değerinin düşmesi, alış gücünün azalması ve fiyatların yükselmesidir.⁵⁵

Fiyatlar, mal ve hizmetlerin piyasa değerlerinin para ile ifadesidir. Enflasyonda fiyatların artışının sürekli olması önemlidir. Bir süre arttıktan sonra duran bir fiyat seviyesi enflasyonun dışındadır. Tedavüldeki satın alma gücünün, yani paranın, iktisadi dengeyi bozacak kadar çoğalması yahut da mal arzının, artan talebi karşılamaması ve neticede piyasada fiyatların yükselerek, para kıymetinin düşmesi,

⁵⁴ - Armağan, Servet, Enflasyonun tesirleri hakkında bazı düşünceler, 269, (Makale: İslam açısından enflasyon ve çözüm yolları iç.) Ensar Neşriyat, İstanbul, 1983

⁵⁵ - Karaman, Hayrettin, İslam'ın ışığında günün meseleleri, 2/238-239, Nesil Yay, İstanbul, 1982

enflasyonun açık bir işaretidir. O halde fiyatların yükselmesi, enflasyonun bir sebebi değil, neticesidir.⁵⁶

Demek ki enflasyonun sebebi, bir ülkedeki toplam arz ile toplam talebin intibaksızlığıdır ve bu intibaksızlıkta talep, arzı sürekli olarak aşmaktadır. Bu intibaksızlığın sebepleri, talep veya arz cephesinden gelebilir. Eğer birinci ihtimal geçerli ise talep enflasyonu, ikinci ihtimal geçerli ise maliyet enflasyonu söz konusudur.⁵⁷

Enflasyonun meydana getirdiği menfi tesirler şu şekilde tespit edilebilir;

a) Kaynak dağılımında ve üretim yapısında bozulma ve dengesizlikler.

b) Gelir bölümünde azalma, gelir dağılımının kötüye gitmesi.

c) Diğer ekonomilerle olan ilişkilerin farklı fiyat artış oranları dolayısıyla Ekonominin menfi yönde etkilenmesi, döviz gelir ve giderleri üzerinde menfi tesirler bırakır.⁵⁸

B) DEFLASYON

Deflasyon kelimesi, Lâtince “flatus” kökünden gelmiş olup nefes verme, hava kaçırma, sönükleşme gibi manalara gelir.

İktisadi manası ise, “iktisadi faaliyetin canlılığını kaybetmesi ve sönük bir devreye girmesi demektir”.⁵⁹ Ekonomide üretim artışı yavaşlar ve tedavüldeki para miktarı azaldığı için fiyatlar düşer.

⁵⁶ - Açıl, 240; Demirci, Rasih, Ekonominin Temelleri, 121, TDV. Yayınları, Ankara, 1996

⁵⁷ - Orman, Sabri, Modern iktisat literatüründe para, kredi, faiz, 35

⁵⁸ - Manisalı, Erol, İktisada giriş, 204, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1987

⁵⁹ - Orman, 46

Tedavülde bulunan para miktarını ve kredi hacmini daraltmak suretiyle, fiyatların düşürülmesi neticesinde deflasyon meydana gelir. Tabiatı icabıyla deflasyon, enflasyonun zıddıdır ve iktisâdi hayatta enflasyonun aksi tesirlerini icra eder. Deflasyon durumunda fertler harcamalarını kısar ve talepte bir düşme görülür. Neticede fiyatlar ucuzlar ve paranın satın alma gücü artar. Bu halden dar gelirli, bütün alacaklılar, ücretleri aynı seviyede kalan işçi ve memurlar faydalanır ve memnun kalırlar.⁶⁰

Deflasyon bir iktisadi istikrarsızlık halidir ve sebebi de talep yetersizliğidir. Başka bir ifade ile enflasyondaki sebep, burada adeta tersine çevrilmiştir. Yani bu defa toplam arz, toplam talebi aşmakta ve toplam talep, toplam arz karşısında yetersiz kalmaktadır.⁶¹

Deflasyonun olduğu bir zamanda faiz ve iskonto hadleri yükselir. İktisadi hayatta fertlerin teşebbüs arzu ve hevesleri kırılır. İstihsalin azalması ile işsizlik başladığından, fakirliğin artması gibi iktisadi bünye üzerinde menfi tesirler meydana gelir.⁶²

Deflasyonun Ekonomi üzerindeki etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

- a) deflasyon toplumsal refahı düşürür.
- b) deflasyonda işsizlik ortaya çıkar, işçi ücretleri düşer. Zira hem yatırım, hem de kar oranları azalmaktadır.
- c) Deflasyon ortamında alacaklılar karlı çıkar, borçlular ise zarar eder.⁶³

⁶⁰ - Açıl, 244

⁶¹ - Orman, 47

⁶² - Açıl, 245

⁶³ - Bak. Demirci, 123

I- BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA PARA

PARANIN TARİFİ

Mübadele, insanların mala olan ihtiyacından doğar. Allah (cc) malı, insanların ihtiyaçlarını temin etmesi için bir vasıta kılmuştur. İnsanlar ise ihtiyaç duydukları malları her zaman ve her yerde mubah olarak bulamazlar. Bunun için Allah (cc), insanlara bir nimet ve ihsan olmak üzere, mübadeleye izin vermiş ve ticaret yolunu meşru kılmuştur. Çünkü insanların ellerinden mallarını zorla almak toplumda bozgunculuk ve anarşi doğurur. Bu ise fesada götürür. Halbuki Allah (cc) fesadı ve müfsitleri sevmez.⁶⁴

İşte insanoğlu Allah (cc)'nin izin verdiği mübadeleyi helal bir şekilde yerine getirebilmek için "Para" ismini verdiğimiz maddeyi kullanır. İslam hukukunda para nedir ve para sayılan şeyler nelerdir, öncelikle bu hususları izah etmeye çalışalım.

İslâm'ın iki temel kaynağı olan Kuran'da ve Hz. Peygamber (sav)'in sünnetinde, İslâmi açıdan hangi şeylerin para sayılıp, hangi şeylerin para sayılmayacağı konusunda, hüküm verilebilecek sarih bir nassa rastlamıyoruz. Çeşitli vesilelerle bazı ayet ve hadislerde dinar ve dirhem kelimelerinin zikredilmesi ise, bu iki maddenin değerli madenler olup, çok eskiden beri insanlar arasında servet biriktirme ve mübadele aracı olarak bilinip, kullanıldığını ifade için olduğu gibi, ayrıca İslâm'ın geldiği devirde de o bölgede halkın bu paraları kullanmasından dolayıdır. Yani kitap ve sünnet'te bu paraların zikredilmiş olması, bu konuda İslam'ın geldiği devirdeki ve daha önceki devirlerdeki vakıanın ifadesidir; yoksa her devirde mutlaka bu madenlerin para olarak kullanılmasının gerekliliğini ifade için değildir. Nitekim fukaha da başta

⁶⁴ - Eskicioğlu, Osman, Enflasyon ve Para, 197 (Makale: İslam açısından enflasyon ve çözüm yolları iç.) Ensar Neşriyat, İstanbul, 1983

faiz ve zekat konuları olmak üzere mali konularda bu doğrultuda hüküm vermişlerdir.⁶⁵

İslam para teorisine göre “para bir hesap birimidir, değişim aracıdır, değer ölçüsüdür. Paranın tıpkı bir mal gibi ticaretinin yapılmasına alım satımına izin verilmez. Çünkü para bir mal değildir.” İslâm’ın faize karşı olan yaklaşımının temelinde “paranın alınıp, satılan ve fiyatı belli olan bir mal değil, sadece bir değişim aracı olması” görüşü yatmaktadır.⁶⁶

Fıkıh kitaplarında, herhangi bir şeyin satılan maddelerin bedeli, yani semeni olabilmesi için, yapıldığı maddenin muayyen bir madde olmasından ziyade zimmette borç olarak sabit olabilmesi özelliği gösterilmektedir. Hangi malların zimmette borç olarak sabit olma özelliği taşıdığı, bu malların hangi çeşit mübadelelerde semen, hangi mübadelelerde mebi olacağı hakkında mufassal fıkıh kitaplarında genişçe bilgi verilmektedir. Hanefi fıkıh kitaplarında bu konuda bir genelleme yapılarak alışverişte konu olan mallar semen ve mebi oluşları açısından, a) Devamlı semen olanlar (Nukud), b) Devamlı mebi olanlar (Kıyemi mallar), c) Hem mebi, hem de semen olanlar (Misli mallar), olmak üzere üç guruba ayrılmıştır.⁶⁷

Tasnifte de görüldüğü gibi, nukud kabilinden olan şeyler, her zaman semen olmaktadır. Hem mebi hem de semen olabilen misli mallar ise, mübadele edildikleri malların durumuna göre ya mebi olur ya da semen olurlar. Misli mallar eğer, nukud kabilinden olan şeylerle mübadele edilirse, misli mal mebi olur. Nukudun dışındaki

⁶⁵ - Gözübenli, Beşir, İslamda faiz yasağı ve paralı ekonomi, 112, (Makale: Para, Faiz ve İslam İç.) İSAV İlimi Neşriyat, İstanbul, 1992

⁶⁶ - Uludağ, İlhan, Uluslararası sistem içinde islam bankacılığı, 424, (Makale: İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri, iç.) Ensar Neşriyat, İstanbul, 1992

⁶⁷ - Serahsi, Muhammed bin Ahmed Ebu Sehl, Mabsut, 14/2, Dar’ul-Marife, Beyrut, 1978; Kasani, İmam Alaaddin Ebi Bekr Bin Mesud, Bedayi’us-Senayi’, 5/234, Dar’ul-Kütüb’ül-Arabi, Beyrut, 1974

mallarla mübadelelerinde ise, misli mal ile mübadele edilen malın muayyen olup olmamasına, zimmette mevsuf olup olmamasına ve bazen de mübadele için kullanılan ifade ile (Arapça ifadesinde “be” harfi cerrinin başında bulunup bulunmamasıyla), bazen mebi, bazen de semen olur.⁶⁸

Acaba hangi şeyler nukud ve nukud hükmünde sayılmaktadır.

Nukud kelimesi, para manasını ifade eden nakd kelimesinin çoğuludur. Nakd kelimesi luğatta, altın ve gümüş oranı yüksek olan paraları düşük ayarlılardan ayırt etmek için kullanılır. Arapça’da “nakade es-sayrafü ed-derahime” denildiğinde “sarraf ayarı yüksek olan parayı seçti” demektir. “Dirhemü’n-Nakd” denildiğinde de “vezni tam” para anlaşılır. Nakd kelimesi aynı zamanda peşin anlamına kullanılır. Arapça “malı nakdi semene aldı” denilmekle peşin anlamı kastedilir. Nakd kelimesi, alıcı ve satıcı için de kullanılır.⁶⁹

Fıkıh kitaplarında altın ve gümüş için “nakdeyn” (iki nakit) tabiri kullanılmakta ve bunlar fukahaca yaratılıştan “semen” olarak kabul edilmektedir. Hatta, Hanefiler’e göre, bu iki maden gerek meskuk olsun, gerekse külçe halinde olsun, mübadelelerde her zaman semen olur. Ancak külçe halindeki altın ve gümüşün bu hükmü alabilmesi için, bu külçelerin madrub (sikke olarak basılmış) ve nukud gibi piyasada rayiç olması gereklidir.⁷⁰

Acaba, altın ve gümüşün dışındaki şeylerden basılan paralar da nakdeyn’in hükmünü taşırlar mı? Bu sorunun cevabını mağşuş paralar, felsler ve kağıt paralara ayırdığımız bölümlerde izah etmeye çalışacağız.

⁶⁸ - Gözübenli, age, 13

⁶⁹ - Bak. El-Misbahu’l-Münir, Nekadet mad.; El-Kamusu’l-Mubit, en-Nakd mad.; El-Haseni, 22

⁷⁰ - Serahsi, 14/14

Mecelle'de alış-veriş tarif edilirken "bey' malı mala değiştirmektir"⁷¹ denir, Malın tarifinde ise, "tab'ı insani mail olup da vakti hacet için iddihar olunabilen şeydir ki menkule ve gayri menkule şamil olur"⁷² denmektedir. Tarifte geçen menkul ise "bir mahalden mahalli ahara nakli mümkün olan şeydir ki nukud ve uruza ve hayvanat ve mekilat ve mevzunata şamil olur."⁷³ Ana mevzumuz olan nukud ise, "nakdin cem'i olup altın ve gümüşten ibarettir"⁷⁴ şeklinde tarif edilmektedir.

Bu tariflerin ışığı altında, satılan mebi ile karşılığında verilen semen'in İslam hukukuna göre "mal" olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz. Geçen asırlarda alış-verişte semen olarak kullanılan altın ve gümüş ile şimdi kullanmakta olduğumuz paralar, bu tariflerde menkul mal olarak kabul edilmektedir.

Fıkıh kitaplarında mal taksimi böyle olunca, kullanılış gayesi açısından para ile diğer mallar arasında bariz bir fark vardır. Eğer bir mal, kendisinden faydalanmak için değil de, diğer bir mal veya hizmeti satın almak ve ihtiyacı karşılamak için kullanılırsa "para" olur. Eğer amaç ihtiyaçları karşılamak ise buna araz ve meta denir.⁷⁵

İlk bölümde izah ettiğimiz paranın fonksiyonları olan, mübadele vasıtası olması, kendisi ile eşyaya değer biçilmesi, ödeme vasıtası olması ve vakt-i hacet için iddihar olunması hususları ile İslam fıkıhınca mal olması ve alışveriş yapanlarca kabul edilmesi özelliklerini eklersek paranın tanımı ortaya çıkar. Buna göre "paranın temel fonksiyonlarını yerine getiren her şey, İslâmi açıdan para sayılabilir. Bu konuda

⁷¹ - Mecelle, 105 mad., Ali Himmet Berki neşri, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1985

⁷² - Mecelle, 126 mad.

⁷³ - Mecelle, 128 mad.

⁷⁴ - Mecelle, 130 mad.

⁷⁵ - el-Haseni, 21

esas kriter, paranın yapıldığı madde, paranın şekli veya ismi değil, onun ifa ettiği fonksiyonlarıdır.”⁷⁶

Para için, eşyanın değerini ölçmeye (eşyaya semen olmaya) ve serveti biriktirmeye yarayan bir ödeme vasıtasıdır, demiştik, İslam hukukçuları, esas itibarıyla eşyaya semen olmaya uygun, para kabul edilebilecek malları; değer olma vasfını (semeniyyeti) kendi özünde bulunduranlar (altın ve gümüş gibi) ve değer olma vasfını kendi özünde bulundurmamayanlar (misli mallar ve felsler) şeklinde iki kısma ayırmışlardır.⁷⁷ Bu taksim ile ilgili geniş açıklamamızı İslâmi dönemlerde kullanılan paraların çeşitleri bölümünde yapacağımız için sözü kısa kesiyoruz.

I-İSLAM TARİHİNDE PARA

A) İSLÂMÎ KAYNAKLARDA PARANIN TARİHİ

Günümüzde paranın tarihi üzerinde yapılan inceleme ve araştırmalar neticesinde, paranın ilk defa ne zaman ve kimler tarafından icad edilip kullanıldığına dair kesin bilgilere sahip değiliz.

Kuran-ı Kerim’de daha önceki milletlerin parayı mübadele aracı olarak kullandıklarına dair bazı işaretler vardır. Hz. Süleyman (as)’ın göz kamaştıran serveti, Karun’un anahtarlarını bile taşıyamadığı hazineleri, Hz. Yusuf (as)’ın Mısır Meliki’nin

⁷⁶ - Gözübenli, Para kavramına İslami yaklaşım üzerine bazı düşünceler, 78

⁷⁷ - Bak. Bayındır, Abdulaziz, Paranın değer kaybetmesi ile ortaya çıkan problemler ve İslam hukukuna göre çözüm yolları, 15; (Makale: İslam açısından enflasyon ve çözüm yolları iç.) Ensar Neşriyat, İstanbul, 1983 Bakkal, Ali, İslam hukukunda para ve faiz telakkisi zaviyesinden enflasyon farkının ödenmesi problemi, 51 (Makale: Harran Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi-1 İç.), Şanlıurfa, 1995.

hazinelerini yönetmesi ve Ashabü'l-Kehf denilen gençlerin para ile alış veriş etmesi bunlar arasında sayılabilir. ⁷⁸

İslâmi kaynaklarda ilk defa parayı kullananın Hz. Adem (as) olduğuna dair nakiller bulunmakta hatta, Kettani, Hafız Suyuti'den naklen, İbn-i Ebi Şeybe'nin Musannef'inde dinar ve dirhemi ilk basan kimsenin Hz. Adem (as) olduğuna dair bir rivayeti zikreder. ⁷⁹

Kettani devamla şunları zikreder, "Suyuti'nin ilk defa dirhem ve dinarları kimin bastırıldığına dair zikrettiği bilginin aynısı el-Mevahib'ül-Fethiyye'de İmam Nablusi'nin Şerhu't-Tarikati'l-Muhammediyye adlı eserinden naklen verilmektedir. "İlk defa dirhem ve dinarları basan Hz. Adem (as) olup geçim (maîşet) ancak bu ikisi ile olur." Bu bilgi Ebu Nuaym'in Hilye'sinde Muaviye bin Abdullah el-Caberi'nin Ka'b el-Ahbar'dan rivayeti olarak geçmekte olup, Halebi'de ed-Dürü'n-Nefis'de bunu Hilye'ye isnad eder. Ben sonra Ebu Hanife'nin Müsned'inde Haskefi'nin şu rivayetini gördüm: Ebu Hanife, Ebu Süleyman'dan şöyle dediğini rivayet etti: Altından dinarları ilk basan kimse Tubbe'dir. İlk defa dirhemleri basanda küçük Tubbe'dir. İlk defa fulus basıp halk arasında tedavül ettiren ise Nemrud bin Ken'an'dır". ⁸⁰

Kettani'nin bu anlattıkları birer mev'ize kabilinden olup, temel İslâmi kaynaklarda bunları destekleyecek her hangi bir delil veya görüş mevcut değildir. Bunlar bir bilgi kabilinden olup kaynaklarda yer alır. Sıhhatleri tartışmalıdır.

⁷⁸ - Döndüren, Hamdi, Delilleri ile Ticaret ve İktisad İlmihali, 363, Erkam Yayınları, İstanbul, 1993.

⁷⁹ - Kettani, Muhammed Abdulhay, Hz. Peygamberin yönetiminde sosyal hayat ve kurumlar, 2/183 (Ter. Dr. Ahmed Özel) İz Yayıncılık, İstanbul, 1990

⁸⁰ - Aliyyu'l Kari'nin Şerh-u Müsned-i Ebi Hanife'den naklen, Kettani, 2/185

B) İSLAM ÖNCESİ CAHİLİYYE DEVRİNDE PARA

İslâm'dan önce, cahiliyye devri hicaz bölgesinde, Araplara mahsus mahalli paralar mevcut değildi. Araplar kışın Yemen'e, yazın Şam'a ticaret kervanları çıkarırlardı. Arap yarımadasının civar devletlerle iktisadi bağları vardı. Bu sebeple aralarında para münasebeti de olmuştur. Ticaret bölgeleri olan Mekke, Medine ve Taif'te yabancı, bilhassa komşu devletlerin paraları serbest bir tedavüle sahipti.⁸¹

Devrin rayıçteki paraları, Suriye yoluyla Bizans'tan gelen ve "Rumi" adı verilen altın dinarlar; ile İran'dan gelen ve "Kisevi" adı verilen dirhemlerdi. Bu arada - az da olsa- piyasada Yemen menşe'li "Himyeriyye" denilen dirhemlerde kullanılmaktaydı.⁸² Ayrıca Hattabi'nin Mealimü's-Sünen'in de nakline göre, Ebu Ubeyd demiştir ki: Cahiliyyet devrinde iki nevi para tedavül ediyordu; 1- Derahim-i Balağiyye ki, sekiz denkten ibaretti, 2- Derahim-i Taberiyye ki, bu da dört denk idi.⁸³

Tarihi deliller, Cahiliyye devrinde 10 dirhem 1 dinarla aynı satın alma gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Buna göre para kıymetleri "onluk" sistemdir. Fakat tedavülde teamül adetle, yani paraları tek tek sayarak değil, tartı iledir. Hatta madrub paralar da tartılarak muameleye tabi tutulmaktadır. Ayrıca basılmamış külçe halinde olan altın ve gümüşler de alış veriş ve ödemelerde kullanılmaktaydı.⁸⁴

⁸¹ - Bak. Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, çev. Salih Tuğ, c:2, s:104, İst.1980, 4.baskı

⁸² - El-Haseni, 57, Erkal, 161;

⁸³ - Miras, Kamil, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih, 5/39, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984.

⁸⁴ - Bak. Hamidullah, 2/104 ; Erkal, 162

C) HZ. PEYGAMBER DEVRİNDE PARA

Hz. peygamber (sav) yeni bir para ihdası yerine, o günkü Arap yarımadasında kullanılan paraları kullanmıştır.⁸⁵ Nitekim ayet ve hadislerde de bu paraların isimleri geçmekte⁸⁶ ve bir takım Şer'i hususlar bu para cinsleri ile ifade edilmektedir, Nisap ve Mihr'in tesbiti gibi. O zamanki kullanılan paralar cahiliyye dönemindeki gibi, Romalıların dinarı (altın para) ile İranlıların dirhemi (gümüş para) idi. Bu iki çeşit para en yaygın kullanılan paralardı. Bunların dışında ayrıca, Mağrib ve Yemen menşeli dirhemlerde kullanılmaktaydı Ancak kullanılan dirhemlerin ağırlıkları ve çeşitleri çok farklı idi. Dinarın vezninde ise, ne İslâm'dan önce ne de İslâm'dan sonra herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir.⁸⁷

Hz. Peygamber (sav)'in devrinde kullanılan dinar ve dirhemler, muhakkak ki mal para idiler. Yani paranın üzerinde yazılı olan resmi değeri ile o paranın metal kıymeti, yani ticari değeri arasında bir eşitlik vardı. Peygamberimiz devrinde altın ve gümüş değerleri arasındaki oranda 1/10 idi. Para üzerinden nisab miktarı, 20 miskal altın (dinar) ve 200 dirhem (gümüş) olması ve bunlardan birisinin zekat nisabına ulaşmaması halinde diğerinin eklenmesi, yani ikisinin toplamı 20 miskale veya 200 dirheme tamamlanmasının gerekli olması bunun delilidir.⁸⁸

İslam hukuku kaynaklarında, Peygamberimiz devrinde Müslümanlar tarafından para darb edildiğine ve bu konuda herhangi bir teşebbüste bulunulduğuna dair bir kayda rastlanmamaktadır. Peygamberimizin o devirdeki paraları herhangi bir

⁸⁵ - İ.Artuk, İ.A., Sikke mad.

⁸⁶ - Dirhem: Yusuf sur. 12/20; Dinar: Ali İmran sur. 3/75

⁸⁷ - Bak. Maverdi, İmam Ebu'l-Hasan, Ahkamu's-Sultaniyye, 154;(Ter. Dr. Ali Şafak) Bedir Yayınları, İstanbul, 1976; El-Haseni, 59,61; Yeniçeri, Celal, İslam İktisadının Esasları, 253, Şamil yay., İstanbul, 1980

⁸⁸ - Gözübenli, 72

değişikliğe tabi tutmayıp kullanması ve İslâm'ın iki temel kaynağı olan Kuran ve Sünnette de bu paraların zikredilip, dini hükümlerin tesbitinde esas alınması, bu paralara İslâmi açıdan da resmiyet kazandırmıştır. Yine bu hareket, Peygamberimizin insanların iktisadi ihtiyaçlarına verdiği değer ve hürmeti gösterdiği gibi, para alanındaki yeni bir düzenlemenin sebep olabileceği iktisadi dalgalanmalardan kaçındığına işarettir.⁸⁹

D) HULEFA-İ RAŞİDİN DEVRİNDE PARA

İslam hukuku kaynaklarında, Hz. Peygamber devrinden sonra, hulefa-i raşidin devrinde halifelerin bizzat kendilerinin veya devletin adına dirhem ve dinarları bastırdıklarına dair bir bilgiye rastlamamaktayız. Hz. Peygamber döneminde kullanılan para çeşitleri bu devirde de kullanılmaya devam etmiştir.

Muhammed Abdulhay el-Kettani, et-Teratibu'l-İdariyye isimli eserinde çeşitli kaynaklara atfen Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Muaviye ve Abdullah bin Zübeyr devirlerinde üzerlerinde İslâmi alametler bulunan, değişik şekillerde dirhemlerin bastırıldığını nakleder.⁹⁰

Medeniyet-i İslamiyye tarihinde, Cevdet Paşa Hulefa-i Raşidin zamanında bazı ümera ve valiler tarafından darb olunmuş sikkeler gördüğünü, bunlardan birisi (28) tarihinde darb olunmuş ve üzerinde kûfi yazı ile "Rabbim Allah'ın ismiyle" yazılmış olduğu halde, diğeri de (38) tarihli ve aynı yazı bulunduğunu nakleder. Fakat bunlar devletin kendi sikkeleri değildir. Belki İran ve Rum paralarının kenarlarına bazı valilerin İslâmi bir alamet koymalarından ibarettir.⁹¹

⁸⁹ - Bak. Gözübenli, 70 ; El-Haseni, 61

⁹⁰ - Kettani, 2/177 vd.

⁹¹ - Miras, 5/45

Bu devirde İslâm dünyası hududu içersinde bulunan bazı emir ve valiler, paraların üzerinde ufak tefek değişiklikler ve ilaveler yapmak suretiyle, sikke darb etmişler.⁹² Fakat bu paralar bölgesel niteliktedir, tüm ülkeye yayılmamıştır.

Özellikle Hz. Ömer (ra), devrinde devlet için “para” tesbiti üzerinde bazı çalışmalar yaptırmıştır. Halifeliği zamanında fethedilen topraklardan tarh edilecek olan haraç vergisini, o bölgede daha çok kullanılan, ağırlığı en fazla olan dirhemlerden tahsil etmek istemiş, bunun mükelleflere ağır geleceği bahis konusu olmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer (ra) gereken kişilerle istişare ettikten sonra, farklı ağırlıktaki dirhemlerin ortalamasını alarak, bu ortalama ağırlığı “Şer’i Dirhem” olarak kabul etmiştir.

Hz. Ömer (ra) tarafından gerçekleştirilen dirhemlerin ağırlıklarının tevhidinde bilhassa, dirhemle, miskal (dinar) arasında 7/10 gibi bir ağırlık nisbetine dikkat edildiği görülmektedir. Buna göre ağırlığı 14 krat (yahut 6 danik) olan her 10 dirhem, ağırlığı 20 krat olan her 7 miskale (dinara) eşit olmaktadır. İşte fıkıh kitaplarında umumi bir ıstılah olarak geçen “el-Aşaratu bi vezni’s-Seb’a”,⁹³ yahut “Aşaratun fi vezni’s-Seb’a” yedi miskal ağırlığında 10 dirhem tabirinin esası budur.⁹³

Özellikle şu hususu belirtmekte yarar vardır. Hz. Ömer (ra) yeni bir para bastırmamıştır. İnsanlar arasındaki muamelelerde ortakça kabul edilebilecek bir ölçüyü tespit etmiştir.

Kaynaklarımızda Hz. Ömer (ra)’in deve derisinden ve kağıttan para yapmaya teşebbüs ettiğine de rastlamaktayız. Kettani, Seyyid Tefvik el-Bekri es-Sıddıkı el-

⁹² - İ. Artuk, İ.A., Sikke mad.

⁹³ - Maverdi, 147; El-Haseni, 63.64; Yeniçeri, 253, Erkal, 164.

Mısır'ya ve Ebu Temmam'ın bir şiirine dayanarak Hz. Ömer (ra)'in nakit yerine kağıt ve deve derilerini kullandığını nakleder.⁹⁴

Ayrıca İmam Malik'in de bu deriden yapılan paralar hakkında bir fetvası da bulunmaktadır.⁹⁵ Muhammed Hamidullah'da, Hz. Ömer (ra) devrinde deriden para basıldığı kanaatindedir.⁹⁶

E) İLK İSLÂMÎ PARA DARBI

Hulefa-i Raşidin devrinde bazı ümera ve valiler Bizans ve İran sikkeleri üzerine, İslâmî alametler koyarak piyasaya sürmüşlerdir. Bu muamele daha da yaygınlık kazanarak Muaviye ve daha sonraki halifeler devrinde de devam etmiştir.

Muaviye'nin, İslâmî alametli dirhemler darb etmesinin yanında, üzerinde kılıç kuşanmış insan tasviri bulunan dinarlar darb ettiği de rivayet edilir.⁹⁷

Dirhemler, Müslümanların darbında tek bir şekil ve kalıp üzere değildi. Aksine, Fars ve Bizans darbi, büyük, küçük, basılmamış ve nakşedilmemiş, Yemen ve Mağrib menşeli olmak üzere bir çok çeşidi mevcuttu. Halk arasında değişik kıymetlerine göre tedavül imkanı bulmaktaydı.

İslam hukuku kaynaklarının ittifakla haber verdiğine göre, İslâm ülkesi sınırları içinde yabancı paraların tedavülden kaldırılması, şekil, vezin ve nakışlarıyla tamamen İslâmî tarzdaki paraların darb edilerek piyasaya sürülmesi, Emevi halifesi Abdülmevâ'î bin Mervan (65-86 H.) zamanına rastlar.⁹⁸

⁹⁴ - Kettani, 2/180-181; Hz. Ömer'in deve derisinden para yapmaya teşebbüsü ve vazgeçmesi hususunda bkz. Belazuri, Futuhu'l-Buldan, 456

⁹⁵ - İ. Malik, Malik bin Enes, El- Müdevvene, 3/396, Mısır.

⁹⁶ - Hamidullah, 2/104, Bakkal, 54

⁹⁷ - Bak. İ. Artuk, Sikke mad., MEB. İ. A.; Erkal, 165

⁹⁸ - Kettani, 2/174; Yeniçeri, 254, Erkal, 165.

Abdülmelik bin Mervan zamanında İslam ülkesinin sınırları genişlemiş, İslâmî bir paranın basımını gerektiren temel ticari faaliyetler artmış ve toplumun iktisadi ve siyasi yapısı gelişmiştir. Çünkü bu dönemde, İslam devleti mahdud miktardaki yabancı paraya güvenemez, cahiliyye dönemindeki gibi kalamazdı veya çeşitli dönemlerde ticari sebeplerle düşman ülkesinden ithalat yapılamazdı. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, İran dirhemlerinin düşük ayarlı (mağuş) olmasıdır. Bu dirhemler çeşitli ölçülerde ve kıymette idi. Cizye ve haraç tahsillerinde devlet büyük kayıplara uğramakta idi.⁹⁹

Abdülmelik, devrinin büyük uleması ile görüşerek, bilhassa Muhammed Bakır'ın da müsbet görüşünü alarak, Hz. Ömer (ra) tarafından tespit edilen "vezn-i seb'a" esasına uygun sikke kalıpları yaptırmış ve bu kalıpları ülkenin her tarafına göndermiş, böylece bu kalıplara uygun paraların darbına başlanmıştır. İlk paraların darbından sonra, İslâm ülkesi sınırları içerisindeki yabancı paralar tamamen tedavülden kaldırılmış ve bunları kullananlara ağır cezalar verilmiştir.¹⁰⁰

Topkapı sarayı müzesinde bir örneği bulunan bu paranın bir yüzünde "Tek olan, ortağı olmayan Allah'tan başka ilah yoktur" cümlesi, öbür tarafında ise "İhlâs suresi" yazılıdır. Bu yüzün kenarında Şam'da darb edildiğine ve darb tarihi olan 79 senesine işaret edilmiştir.¹⁰¹ Muasır müellifler, müze ve özel koleksiyonlarda mevcut olan bu paraları tartarak, dinarın 4.25 gr., Şer'i dirhemini ağırlığını ise 2.975 r olarak tespit etmişlerdir.¹⁰²

⁹⁹ - El-Haseni, 65

¹⁰⁰ - Miras, 5/46; Erkal, 166

¹⁰¹ - Miras, 5/47

¹⁰² - Erkal, 166

Kitaplarımızda Abdülmelik bin Mervan zamanında darb edilen bu paraların özellikleri şöyle zikredilir:

- 1- Paralar, halis altın ve gümüşten darb edilmişler,
- 2- Dirhemler, Hz. Ömer (ra) zamanında tespit edilen “her 10 dirhem 7 miskal vezninde olması” esasına göre darb edilmişler,
- 3- Hz. Peygamber asrından beri devam edip gelen başlıca iki nevi dirhem 6 ağırlık ortalaması alınarak 6 denk vezninde darb edilmişler,
- 4- Zekat farziyeti hususunda ziyadesiz ve noksansız, Sünnet-i Nebi (sav)’me muvafıktır,
- 5- Ümmetin ihtilafsız kabulüne mazhar olmuşlardır.¹⁰³

Abdülmelik zamanında, darb edilen bu dirhem ve dinarların Şer’i vezinlerini tayin ile muhafaza ve sürekli kontrol etmek için, sabit ve değişmesi mümkün olmayan bir ölçüye lüzum görüldü. Bunun için camdan mamul “Sence”ler, halk dilinde kullanılan tabirle “dirhemler” imal edildi.¹⁰⁴ Böylece basılan paraların standardı ve sürekli kontrolü sağlandı.

İslam ülkesinde basılan paraların ayar ve ağırlıklarına da özel bir ehemmiyet verilmiştir. Hatta Hişam bin Abdülmelik hilafete geçince 106 H. (724 M.) tarihinde Irak’a vali tayin ettiği Halid bin Abdullah el-Kasri’ ye verdiği emirde, ayarda yedi denk (danak) esasına dönmesini ve Vasıt’tan başka yerlerde darb edilen sikkelerin toplattırılmasını istiyordu. Halidin bu hususta çok titiz davranarak hilesi görülen ayar ve baskıcıların ellerini kestiği veya dayak atmak suretiyle onları cezalandırdığı söylenmektedir.¹⁰⁵

¹⁰³ - Miras, 5/49-50

¹⁰⁴ - Miras, 5/69; el-Haseni, 66

¹⁰⁵ - İ. Artuk, Sikke md., İA.

Harun'ur-Reşid devrinde de, dinarların vezni kadar cidâyet ve hâlisiyyetine de ehemmiyet verilmiştir. Emeviler devrinde dinarlar 21 ayarda iken, Harunu'r-Reşid devrinde ayarları 23.5 a kadar yükseldiği bildiriliyor.¹⁰⁶ Fakat ilk İslâm devletlerinden itibaren dirhemlere bu kadar ehemmiyet ve önem verilmemiştir. Gümüş dirhemler altın dinarlar karşısında sürekli değer kaybetmiştir.

Osmanlılar zamanına gelince, ilk Osmanlı akçeleri (gümüş dirhemleri), gerek vezinleri ve gerekse safiyetleri (ayarları) itibariyle, Abdülmelik zamanında darb edilen ilk İslâm dirhemlerine tamamıyla muvafik olarak darb edilmiş ve Fatih zamanına kadar bu özelliğini muhafaza ederek devam etmiştir. Bilahare bu akçelerin vezinleri ve ayarları azaltılınca, küçük alışverişlerde yaramaz bir hale gelmiş ve fulus derecesine inmiştir.¹⁰⁷

II- İSLÂMÎ DÖNEMLERDE KULLANILAN PARALARIN ÇEŞİTLERİ, ÖZELLİKLERİ VE HÜKÜMLERİ

Hz. Peygamber döneminden itibaren İslam ülkesi sınırları içinde ekseriyetle madeni paralar kullanılmıştır. Tarihi bilgiler ışığında Kağıt paranın geniş bir tedavül imkanı bulduğuna dair bir bilgiye rastlamamaktayız.

¹⁰⁶ - Miras, 5/75

¹⁰⁷ - Miras, 5/98, 1 nolu dipnot

A) MADENİ PARALAR VE ÖZELLİKLERİ

Madeni paralar, altın ve gümüşten darb edilen dinar ve dirhemler ile bunların düşük ayarlı mağşuşları ve demir, bakır gibi diğer madenlerden darb edilen felsleri içine alır.

1- Dinar ve dirhemler:

İslam hukuku kitaplarında altın ve gümüşün paralık vazifesini görmek üzere yaratılmış olduğu kaydedilmekte,¹⁰⁸ hatta altın ve gümüşün paralık vazifesinin dışında başka işler için kullanılması mesela tas, tabak bardak, çanak, çömlek, kap, kacak gibi şeyler yapılıp kullanılmasının haram olduğu kaydedilmektedir.¹⁰⁹

Bu hususta Tecrid-i Sarihte “ Altın ve gümüş kudret-i fâtırânın sînâat-i nukûd için yarattığı en elverişli ve en değerli iki madendir. Bu cihetle san’atimiz, bazı hususi haller istisna olmak üzere bu madenlerin sebab-i hilkatleri haricinde kullanılmalarını haram kılmıştır.”¹¹⁰ ifadesi yer almaktadır.

Gerçekten de eski devirlerden beri, bütün kabile ve topluluklarda, bu iki madene insanoğlu tarafından değer verilip, para olarak kabul edilip kullanılmıştır. Hz. peygamber devrinden itibaren İslâm ülkelerinde de kullanılmakta olan bu madenlerden altından darb edilene dinar, gümüşten darb edilene de dirhem denildiğini yukarıda kaydettik.

¹⁰⁸ - Serahsi, Mebsut, 2/191,192,12/15,137; Mevsli, Abdullah bin Mahmutbin Mevdut, el-İhtiyar, 1/112, Çağrı Yay. İstanbul, 1987; İbn-i Abidin, Muhammed Enin, Redd’ül-Muhtar, 2/34, Dar’ul-İhyai’t-Turas’il Arabi, Beyrut.

¹⁰⁹ - Kasani, Bedayi, 5/132, İbn-i Abidin, 5/217

¹¹⁰ - Miras, 5/73

Dinar kelimesi, Grek-Latin menşeli “Denarius” kelimesinden Arapça’ya geçmiştir. Ağırlığı bir miskaldır.(4,25 gr. 20 Krat.) Dinar aslında, bir Bizans para birimidir.¹¹¹ Diğer bir görüşe göre de dinar kelimesinin aslı Arapça “dinnar”dır. Dinnar kelimesinde illet olarak bulunan şedde (tağ’if), tahfif için kaldırılmıştır. Bu sebeple bu kelimenin cemi (çoğulu) aslına döndürülerek denanir gelir.¹¹²

Dirhem kelimesi ise, Yunanca “Drahmi” kelimesinden Farsça’ya dirhem olarak geçmiş, daha sonra da ticari faaliyetler aracılığıyla Arapça’ya geçmiştir.¹¹³

Her iki para birimi de, Suriye ile yapılan ticaret dolayısıyla İslâmiyetten önce Araplar tarafından bilinmekte ve tanınmakta idi. Bizans menşeli dinar ile, İran menşeli dirhemler halife Abdülmelik tarafından ilk İslâmi sikkeler darb edilinceye kadar tedavülde kaldı. Tedavülde olan dinarlar sabit bir ağırlığa sahip iken, dirhemler farklı ağırlıkta ve çeşitte piyasada bulunmaktadır.

Dinar ve dirhemlerin ağırlığı hususunda İmam Nevevi’den naklen bir dirhemnin altı denk, on dirheminde yedi miskal ağırlığında ve Şer’i miktarların bu şekilde (7/10 oranında) tesbit edildiğine dair ilk devir ulemasının icmaı’nın olduğu nakledilir.¹¹⁴

İslam hukukçularınca dinar ve dirhemler, meskûk olsun olmasın semeniyyet için olduğundan nakid olarak kabul edilirler ve üzerlerine akid bina edilir.¹¹⁵ Alışverişte kullanılan altın ve gümüş paranın eskisi ile yenisi arasında kıymet bakımından bir fark yoktur. Akitlerde her iki şekilde aynı değeri ifade eder.¹¹⁶

¹¹¹ - Salihlioğlu, Halil, TDV. İ.A. Dinar mad.

¹¹² - Bak. El-Haseni, 59

¹¹³ - Salihlioğlu, Dirhem mad., TDV. İ.A.

¹¹⁴ - Miras, 5/37

¹¹⁵ - Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuk-u İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, 6/10 , Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul.

¹¹⁶ - Serahsi, 12/118; Mevstli, 2/40

Altın ve gümüş paralar birbirleri ile peşin olmak şartı ile mübadele edilirler. Bu paraların değişiminde eski veya yeni oluşlarına itibar edilmez. Hatta Altın ve Gümüşten mamul bir şey alınıp satılırken işçilik adı altında bir fark alınmaz. Alınacak fark faiz olarak değerlendirilir. Sarf akdi dediğimiz Altın ve gümüşün birbirine bozdurulması işlemi de ancak günün rayici ile olmalıdır.¹¹⁷

İslâm hukukunda kıymet ölçüsü altın ve gümüşdür. Ebu Yusuf'a göre, altın ile gümüş, eşyanın kıymetini en iyi bilme vasıtasıdır. Mesela zekatın farziyyeti hususunda ticaret eşyasının kıymeti, altın veya gümüş nisabına ulaştığı takdirde zekatı farz olur. Mükellef malını, dilerse altın, dilerse gümüş ile kıymetlendirir. Fıkıh kitaplarımızda bu iki madenin eşyanın kıymetini ölçme hususunda müsavi oldukları kayıtlıdır.¹¹⁸

Altın ve gümüşün kıymetleri ise diğer mallarla değil, birbirleri ile ölçülür. İster insan haklarında olsun, diyet ve mihr gibi, isterse diğer mali hususlarda, mesela telef olan malın kıymeti gibi, ne zaman altın veya gümüşün kıymetlendirilmesine ihtiyaç duyulursa, biri diğeri ile yani gümüş altın ile, altın da gümüş ile kıymetlendirilir.¹¹⁹

Dinar ve dirhemlerin özellikleri:

1- Kendi öz kıymetleri, yani maden olarak kıymetleri, resmi kıymetlerine eşit denebilecek kadar yakındır. Arda çok az bir fark vardır.

2- Bu paraların tedavülden kalkmaları halinde yenileriyle kolayca değiştirilebilirler.

¹¹⁷ - Bak. Serahsi, 14/4

¹¹⁸ - Serahsi, 2/193; İbn-i Abidin, age., 2/31

¹¹⁹ - Serahsi, 2/154; İbn-i Abidin, age., 4/116

3- Elinde altın ve gümüş bulunan herkes onları darphaneye götürüp para olarak bastırabilir. Bu işlemde fazlaca bir zararı olmaz.

4- Külçe halindeki altın ve gümüş para sayılmaz. Ancak halk bunları dinar ve dirhem gibi kullanıyorsa o takdirde külçe halinde olanları da para sayılır. Akit geçerlidir.

5- Birbirleri ile değiştirilmeleri halinde sarf hükümleri geçerlidir.

6- Bu paraların kullanıldığı bir iktisadi hayatta yüksek enflasyona rastlanmaz.¹²⁰

2- Mağşuş paralar

Tedavülde olan dinar ve dirhemlere göre düşük ayarlı ve ağırlıklı altın ve gümüş paralara mağşuş paralar denir. Ayarlarının düşük olması katkı maddelerinden kaynaklanır. Altın ve gümüş paraların taşıdığı, ya içersindeki bakır oranının artırılması veya kenarlarından kırmak suretiyle ağırlığını düşürme şeklinde meydana gelir.

İktisaden “sağlam para ancak sağlam ekonomiye dayanır, veya tersi bir ifade ile, sağlam ekonomi, sağlam para meydana getirir”, kuralı her zaman geçerli bir husustur. Ancak ekonomiler dengesini kaybedip hastalanmaya başlayınca durum hemen ekonomiye intikal eder. Altın ve gümüş paralara, bakır, demir, ve bunlar gibi yabancı maddeler karıştırılarak taşıyıcı yapılır.¹²¹

Mağşuş paraların parayı çıkararak müesseseler tarafından tesbit edilen değeri, mal yani maden olarak değerinden daha fazladır. Bu durum günümüzdeki enflasyona benzemektedir. Bu şekilde devlet, kendi tesbit ettiği değer ile maden değeri arasındaki

¹²⁰ - Bak. Bayındır, 17; Bakkal, 52

¹²¹ - Eskicioğlu, Dr. Osman, Enflasyon ve para, 188

farkı kar olarak elde etmektedir.¹²² Bu olay bir nevi gizli vergilendirmedir. Böylece devlet, paranın değer kaybını ödemelerinde bir finansman faktörü olarak kullanmaktadır.¹²³

Mukrizi'nin beyanına göre, dirhemlerin ilk tağşişi hicretin 64. senesinde vuku bulmuş ve Hz. Hüseyin (ra)'in katili Ubeydullah ibn-i Ziyad tarafından, Basra'dan firar edince irtikâb edilmiştir.¹²⁴ Bu bilginin aynısını, Suyûti, Emval kitabında, Şâmi, Sireti'nde nakleder.¹²⁵

İçlerine bazı yabancı maddelerin katılması suretiyle birkaç çeşit dirhem ortaya çıkmıştır. Nebehrece, Zuyuf, Suttuk ve katarife dirhemleri gibi. Zuyuf para olarak isimlendirilen bu dirhemler "kendisinde asla altın veya gümüş olmayan paradır."¹²⁶ Züyuf, zeyf kelimesinin çoğuludur. Bu aynı zamanda zaif'inde çoğuludur. Diğer bir görüşe göre "İçinde bakır ve tunç oranı yüksek olan ve saflığını kaybetmiş dirhemdir."¹²⁷, hazinenin kabul etmeyip geri çevirdiği paradır. Fakat halk arasında bu para ticarete kullanılır ve alınıp verilir.

İslamiyet, hangi malda olursa olsun tağşişi (aldatmayı) yasaklamıştır. İslâm hukuku kitaplarında paranda tağşişin haram olduğu kayıtlıdır. Çünkü tağşiş insanların mallarını batıl yolla yemektir.¹²⁸ Tağşiş bu paralar için bir nevi kusurdur.

¹²² - El-Haseni, 67

¹²³ - Tabakoğlu, Doç. Dr. Ahmet, İslamda para politikası hakkında bir deneme, 84. (Makale: Para, Faiz ve İslam İç.), İSAV İlmî Neşriyat, İstanbul, 1983.

¹²⁴ - Miras, 5/99

¹²⁵ - Kettani, 2/176

¹²⁶ - Ali Haydar. Durer'ul-Hukkam Şerh-u Mecellet'il-Ahkam, 1/339, Dersaadet yayınları, İstanbul.

¹²⁷ - El-Haseni, 68

¹²⁸ - İbn-i Abidin, Redd'ül-Muhtar, 4/98

Mağşuş paralar içersindeki katkı maddesinin oranına göre iki kısma ayrılır.

a) Galibu'l-Gışş:

Katkı maddesi, içersindeki saf altın ve gümüşten daha fazla olan paralardır. Mağşuş para ifadesi, özellikle bu çeşit paralar için kullanılır.

b) Mağlubu'l-Gışş:

Katkı maddesi, içersindeki altın ve gümüşten daha az olan paralardır. Bunlar aynen dirhem ve dinarlar gibi kabul edilirler. Mağşuş veya Züyuf tabiri bu paralar için kullanılmaz, yabancı maddeler bu paralar için değerlerini düşüren bir kusur sayılır.

İslam hukukunda mağşuş paralar ile ilgili hükümler:

Fukaha, bu paraları, ihtiva ettikleri altın ve gümüşün diğer katkı (gışş) maddelerinden fazla olması halinde, tamamı altın veya gümüş olan dinar ve dirhemlerle aynı hükümde tutmuş, katkı maddelerinin daha fazla olması halinde ise, bunları uruz, meta hükmünde tutmuştur. Fukahanın uruz hükmünde olduğunu kabul ettiği bu paralar, piyasada rayiç olup olmamasına göre hüküm almaktadır. Yani halk bunları para olarak kabul eder ve muamelelerde kullanırlarsa, bunlar para (semen) hükümlerini taşır, şayet halk bunları para olarak kabul etmezler ve bunları muamelelerde kullanmayı terk ederse, bunlar uruz hükmünü alır.¹²⁹ İtibari kıymetleri yok olur.

Mağşuş paralar, akitlerde, felsler gibi kabul edilir,¹³⁰ ve iki tarafın kabulü ile nakid olurlar. Müşterinin Bayi'e bu paranın züyuf olduğunu söylemesi şartı ile,

¹²⁹ - İbn-i Abidin, 4/240-241; Gözübenli, İslam'da faiz yasağı ve paralı ekonomi, 114-115, (makale: İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri iç.) Ensar Neşriyat, İstanbul, 1992

¹³⁰ - İbn-i Abidin, Tenbih'ur-Rukud ala Mesaili'n-Nukud, Resâil-i İbn-i Abidin, c:2, s:62

bunların ticari muamelelerde kullanılması caizdir. Bayi' kendisine söylenmeyip, eline geçen dirhemler arasında Züyuf para bulacak olursa geri verme hakkına sahiptir.¹³¹

Bayi akit sonrası paranın tamamını veya bir kısmını Züyuf olarak bulursa müşteriden bu parayı değiştirmesini isteme hakkına sahiptir. Çünkü halk arasındaki muameleler, örfen halis para ile cereyan ettiği için, mutlak bir ifade ile yapılmış bir akidde, bayiin hakkı, ceyyid (halis) dirhemi almaktır. Mutlak bir muvazaa akdi, paranın kusurdan salim olmasını gerektirir. Züyufluk sıfatı dirhemler için bir kusur kabul edilir. Bu sebeple bayi' Züyuf parayı halis para ile değiştirme hakkına sahiptir. Fakat mahı geri isteme hakkına sahip değildir. İmam Züfer'e göre geri isteme hakkı da vardır.¹³²

a) Mağşuş paralarla zekat; tağşış edilen paralardaki altın ve gümüş oranı fazla ve eşit ise, bu paralardan zekat verilmesi gerekir. Altın ve gümüşün oranı az ise, bu kısım nisaba ulaşıncaya zekat farz olur. Bu hususta mezhepler arasında bir fark yoktur.¹³³

b) Faizin cereyan etmesi ve sarf akdi; Mağşuş paralar, halis para (dinar ve dirhem) hükmünde değildir. Bu sebeple birbirleriyle, kendi cinsleri ile değiştirildikleri zaman, tartı ve sayı bakımından fazla olarak alıp vermek sahihtir.¹³⁴

Hanefilere göre, mağlub'ul-gışş olan paralar altın ve gümüş paralarla aynı hükümde kabul edilir. Akdin peşin ve aynı miktarda olması gerekir.

Galib'ul-gışş olan paralar değiştirilmek isteniyorsa akdin peşin ve teslim şartıyla olması gerekir, fazlalık caizdir.

¹³¹ - İbn-i Abidin, Redd'ül-Muhtar, 4/86-87

¹³² - Serahsi, 13/193

¹³³ - Bu hususta Bak. El-Haseni, 120-122

¹³⁴ - Halebi, İbrahim, Mülteka'l-Ebhur, 90 , Dersaadet.

Peşin ve teslim şartına gelince; altın ve gümüşün mübadelesi “sarf”tır. fazlalığa gelince, mağşuş para gümüş ve bakır veya tunç şeklinde iki ayrı cins kabul edilir. O zaman cinsler farklılaşmış kabul edilir. Bunun için gümüş, bakırla veya tunçla satılmış olur. İki bedelden birisindeki gümüş diğer bedelden çok olunca fazlalık da geçerli olur. Ancak tağşişin fazla olduğu altın ve gümüş, halis halis altın ve gümüş karşılığında satılırsa, mağşuş altın ve gümüş halis olandan fazla olmamalıdır. Çünkü altın altınla, gümüş gümüşle tartı olarak değiştirilmiş olur. Fazlalık ise tağşiş karşılığıdır. Ama iki bedel eşit olursa, bu sarf caiz değildir. Bakır ve tunç gibi mağşuş paranın karşılığı yoktur.¹³⁵

Şafiilere göre ise, mağşuş dirhemlerin, tağşişli veya halis dirhemlerle satılması caiz değildir. Çünkü her bir veya iki para, ribaya konu olan maldır.

c) Mağşuş paraların şirkete sermaye oluşu; Hanefilere göre bunlar para olarak kullanılırlarsa şirkete sermaye olurlar. Eğer mağşuş para sermaye olursa, bundaki ilk tasarruf mal almakla olur. Alınan mal, iki ortaktan birisinin asıl sermayesi olsa bile, artık her ikisinin mülkü sayılır. Kar ile satılırsa, kar her ikisindedir.¹³⁶ Maliki mezhebi de bu görüştedir.

Şafii mezhebinde meşhur olan görüşe göre mağşuş paraların piyasada devamlı kullanılması şartıyla şirkete sermaye olabilir.

Hanbeli mezhebine göre, mağşuş paralar tedavülde olsa bile şirkete sermaye olamaz. Çünkü tağşiş, istikrara engeldir. Şirketin feshi halinde mağşuş paranın misli ile geri verilmesi mümkün değildir. O zaman kıymeti, azalabilir veya artabilir. Bu durum

¹³⁵ - Bak. Kasani, 5/196; El-Haseni, 125

¹³⁶ - İbn-i Abidin, Redd'ül-Muhtar, 3/340

tağşişin örfte çok olması halinde geçerlidir. Fakat tağşiş az olursa, şirkete sermaye olabilir.¹³⁷

3- Fels:

Eski tabir ile, pul ve mangıra denir. Alış-verişte ihtiyaç duyulan küsuratı karşılamak için devlet tarafından tedavüle sokulan , “bakır, demir ve bunların kalay ve kurşun gibi şeylerle olan alışımından basılmış paralardır.”¹³⁸ İnsanlar arasında yaygın olarak kullanılan ve kanunun, kullanılmasını ilzami olarak emrettiği paradır.¹³⁹

Abdülmelik bin Mervan devrinde ufaklık para ihtiyacını karşılamak için bakır madeninden küçük parçalar kesilerek bunlara “fels” adı verilmiştir.¹⁴⁰ Fulus ve iflas aynı kökten gelen kelimelerdir. Her halde devletler iflasa doğru gidince fulus basmaya ve paranın değeri ile oynamaya başlamışlardır.¹⁴¹

İslam Devletlerinde, felslerin tek şekilde basılması mümkün olmadığından her vilayet için ayrı bir şekil tesbit edildi. Mesela bazı felslerde Kelime-i Tevhid, bazılarında darb yeri, bazılarında darb senesi, bazılarında halife ismi ile o yerin valisinin ismi görülmektedir. Hatta bazı Emevî felslerinde at, fil, tavşan, ağaç , ay ve yıldız şekilleri vardır.¹⁴²

Felslerin hakiki bir kıymeti yoktur. Bunların itibari bir kıymeti vardır. Alışverişte iki kimse arasındaki mukaveleye rabt olunan bir kıymete itibar edilir.¹⁴³

¹³⁷ - Geniş bilgi için bak. El-Haseni, 128-129

¹³⁸ - Bakkal, Ali, 52

¹³⁹ - El-Mu'cem'ul-Vasit, Fels mad.

¹⁴⁰ - Miras, 5/73

¹⁴¹ - Eskicioğlu, 199

¹⁴² - Artuk, Sikke md., İA.

¹⁴³ - Miras, 5/74

Felsler rayiç oldukları vakit, nakid hükmündedir. Kesâda uğradıkları zamanda birer uruz ve meta kabilinden olarak kıymetli mallardan sayılırlar.¹⁴⁴

Felslerin özellikleri :

- 1- Maden olarak (Öz) kıymetleri resmi ve tedavüldeki kıymetlerinin altındadır.
- 2- Tedavülden kalkınca mal olurlar ve halk arasında madeni kıymetleri kadar bir değer ifade ederler.
- 3- Fels darbı devletin tekelindedir. Halkın basımına izin verilmez.
- 4- Devlet için önemli bir gelir kaynağıdır. Çünkü değeri, üzerine konan rakamla ifade edilir. Hakiki kıymeti ile resmi kıymeti arasındaki fark hazineye kar olarak kalır.
- 5- Ekonomi üzerindeki etkisi az ve para olarak kullanılma sahası dardır. Enflasyona sebebiyet vermez.
- 6- Kabul mecburiyeti belli bir rakamla sınırlıdır. Küçük ödemelerde kullanılması sebebiyle, büyük meblağlar bu para ile ödenemez.¹⁴⁵

4- Felslerin İslam hukukundaki yeri:

Paranın en önemli özelliği “herkes tarafından kabul edilebilir” olmasıdır. İslam hukukçuları da herhangi bir maddenin para olup olmaması hususunda bu özelliği ararlar. Zira fulus ve mağşuş paraların, para olabilmesi için bunların halk arasında mübadelede kullanılması şarttır. Hatta daha açık bir ifade ile “Örfen para olarak kabul edilmesi”¹⁴⁶ şarttır denilebilir.

¹⁴⁴ - Bilmen, Kamus, 6/10

¹⁴⁵ - Bayındır, 17-19

¹⁴⁶ - Meydani, Abdülğani Çanımı, Lubab Fi Şerh'il-Kitap, 1/289, Dersaadet Yayınevi, İstanbul

Dolayısıyla buradan hareketle, “yapıldığı maddeye bakılmaksızın paranın fonksiyonlarını ve genel özelliklerini taşıyan her şeyin İslâmi açıdan da para olarak kabul edilebileceği söylenebilir.”¹⁴⁷ Felsler de İslâm tarihi boyunca halk tarafından para olarak kabul edilmiş ve kullanılmıştır.

İslam hukuku kitaplarında felsler hakkında şu hükümler kaydedilmiştir:

İslam hukukuna göre Felslerin para olma şartı, altın ve gümüşteki gibi hilkaten olmadığı için devlet tarafından para olarak kabul edilip, herkesin bunlara para nazarıyla bakması gerekir.¹⁴⁸

İmam Muhammed’e göre felsler rayiç oldukları müddetçe dinar ve dirhem gibi kabul edilirler. Felslerin para olması, akıdeynin onları para olarak kabul etmesi ile değil, herkesin para olarak kabul etmesi iledir. İmam Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre, felsler istilâhen para olmakla beraber onların para olması veya olmaması akıdeynin kabulüne bağlıdır. Yani iki tarafın kabul ettikleri şey para olur, etmedikleri şey para olmaz. Felslerin para olma özelliği sona erince, asli maddeleri itibariyle birer “uruz ve meta” kabilinden olurlar.¹⁴⁹

Tedavülden kalkınca yukarıda söylediğimiz gibi madeni değerleri kadar bir kıymet ifade ederler. İslam hukukçuları felsler tedavülde oldukları sürece, ticari muamelelerde semen olmasını caiz görmüşlerdir. Buna göre felslerde, semen hükümleri uygulanır. Satıcıya tesliminden önce semen olan fulus yok olsa, alış veriş batıl olmaz. Bilakis müşterinin zimmetinde borç olarak kalır.¹⁵⁰

¹⁴⁷ - Gözübenli, 75

¹⁴⁸ - Serahsi, 12/137

¹⁴⁹ - Serahsi, 12/183; Bilmen, 6/10; Bakkal, 52.

¹⁵⁰ - Bak. İbn-i Abidin, Age.

İslam hukukunda felslerin para olarak kullanılma sahaları dardır.

a) İslam hukukçularınca felslerde zekat konusu tartışmalıdır.

Hanefilere göre, tedavülde bulunan felslerden zekat vermek gerekir. Çünkü felsler de altın ve gümüş gibi semendir. Ancak altın ve gümüşte zekat verilirken ayarına itibar edildiği gibi, felslerin kıymetine itibar edilir. Felslerin kıymeti altın ve gümüş nisabına ulaşırsa zekat vermek gerekir.

Maliki ve Şafî fıkıhçularına göre felslerden zekat verme hususu ihtilâflıdır. Eski ulema bunlara semeniyet illetini şamil kılmadıkları için zekat verilmeyeceğini söyler, fakat sonraki ulema felslerin halk arasında altın ve gümüş gibi tedavül ettiğini ve semen olduklarını görünce zekat verilmesi gerektiği kanaatindedirler.¹⁵¹

Hanbeli mezhebi ise, Hanefiler gibi zekat verilmesi gerektiğini söylerler. Ancak onlara göre felslerin zekatı altın ve gümüşten ayrılamaz, bilakis altın ve gümüşle değer bulur.¹⁵²

b) Felslerin mudarebe şirketinde sermaye olarak kullanılması ekşer ulema tarafından caiz görülmemiştir: İmam Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Şafî ve İmam Malik'e göre felslerle mudarebe akdi sahih değildir. İmam Muhammed'e göre ise caizdir.¹⁵³

Hanefi mezhebinden İmam Muhammed bin hasen'e göre tedavülde olan felslerin her çeşidi bütün şirket türlerinde sermaye olur. Aynı zamanda mudarebede de sermaye olur. Çünkü fels ıstılahi olarak paradır ve altın ve gümüş gibi semen hükmünü

¹⁵¹ - Bak. El-Haseni, 130.

¹⁵² - Age.

¹⁵³ - Zuhayli, Vehbe, İslam Fıkı Ansiklopedisi, 6/115, Risale Yayınları, İstanbul, 1994; Serahsi, 22/21-33, Kasani, 6/82.

alır. Diğer iki imama göre ise, felslerin semen olması altın ve gümüş gibi asli değil arızidir. Arizi olan kaybolur, bunun için felsler uruz ve meta hükmündedir.

Diğer mezheplerin hukukçuları da İmam Ebu Hanife gibi, felsleri uruz ve meta kabilinden kabul ettikleri için mudarebe şirketinde sermaye olmasını kabul etmemişlerdir.¹⁵⁴

c) Felslerde faizin olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir.

Şafîiler faizin illetini semeniyet olarak kabul ederler ve bu illeti sadece altın ve gümüşe inhisar ederler. Para olarak kullanılan felslere ise Şafîiler semeniyet illetini şamil kılmamışlar. Bu sebeble felslerde faizin cereyan etmediğini kabul ederler.¹⁵⁵

Hanefilere göre felslerde ribe'l-Fadl (fazlalık faizi) cereyan etmemekle beraber ribe'n-Nesie (tehir faizi) cereyan eder.¹⁵⁶ Buna göre, peşin olarak bir felsi iki fels karşılığında satmak caizdir. Ancak veresiye caiz olmaz. Çünkü faizin illeti mevcut değildir. Ama Tehir faizinin illeti (cins birliği) mevcuttur. Fakat İmam Muhammed felslerde faizin her türünün geçerli olduğunu söyler, ona göre bir felsi peşin olarak iki fels karşılığında satmak caiz değildir. Çünkü felsler de dinar ve dirhemler gibi paradır.¹⁵⁷ İmam Kasani ise, "felsler de semendir. Cinsi ile mütefadılan satılamazlar" der.¹⁵⁸

Hanbeli ve Malikilere göre de felslerde faizin cereyan edip etmediği hususunda iki görüş vardır. Fakat ekser fukahaca bunlara semeniyet özelliği verildiği için faiz cereyan eder.¹⁵⁹

¹⁵⁴ - Age. Ayrıca Bak. El-Haseni, 134-135.

¹⁵⁵ - Zuhayli, 4/510

¹⁵⁶ - Zuhayli, 5/ 503-506

¹⁵⁷ - Mevsili, 2/31

¹⁵⁸ - Kasani, 5/185

¹⁵⁹ - Zuhayli, 5/509,513-514; el-Haseni, 133.

d) Faiz hususuna bağılı olarak, fels karşılığında felslerle selem yapmak, ekser Hanefilerce cins birliğı olduğundan caiz değildir. Şafilere göre, yine caiz değildir, çünkü semeniyet söz konusudur.¹⁶⁰

İmam Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre felslerle selem yapmak caizdir.¹⁶¹

III KAĞIT PARALAR VE ÖZELLİKLERİ

A) KAĞIT PARA

Tecrid-i Sarih'te kağıt paranın tarifi hususunda şu ibareler bulunmaktadır; "Varaka-i nakdiye ve Kaime-i nakdiye dediğimiz bu kağıt para lisanımızda İngilizce adı ile "Banknot" diye zebanzeddir. Şemseddin Sami bey Kamus-u Türki'sinde banknotu: İngilizce, banka kaimesi, her memlekette milli bankanın akçe makamında tedavül etmek üzere çıkardığı muhtelif miktar ve kıymet-i kaime-i nakdiyye diye tarif ediyor.¹⁶²

Günümüz iktisadi anlayışında kağıt para, devletin emisyonu (serbest) kullanıma sürdüğü ve hamilin talebi halinde altın veya gümüşle ödeme yapmayı taahhüd etmeyip, bizzat para olarak kabul ettiği kanuni paradır.¹⁶³ Şahıslar kanun kuvveti ile bu para ile muamele yapmayı kabul etmişlerdir.

Paranın tarihçesini anlatırken temas ettiğimiz gibi, İslam'da ilk kağıt para tedavülü teşebbüsüne Hz. Ömer devrinde rastlamaktayız.

Kitaplarımızdaki bazı fetvalar ve tarihi bilgilere dayanarak Hz. Ömer'in böyle bir teşebbüste bulunmakla kalmadığını, hatta bir miktar para da bastırıldığını

¹⁶⁰ - Zuhayli, 5/522

¹⁶¹ - Serahsi, 12/126; Kasani, 5/208.

¹⁶² - Miras, 5/78

¹⁶³ - Bak. El-Haseni, 140.

söyleyebiliriz. Nitekim İmam Malik, kendisinden yapılan bir rivayete göre, deriden yapıp üzerine sikke basılan ve insanlar arasında tedavül eden paranın, altın ve gümüş paralarla veresiye olarak satılmasına cevaz vermemiştir.¹⁶⁴ Daha sonra Moğollar'dan Geyhatu (690-694) zamanında ortaya çıkan veba salgını sırasında "Çav" adı verilen kağıt paralara rastlamaktayız. Müverrih Vassaf çav'ın altın mukabili olarak çıkarıldığını söylüyor.¹⁶⁵

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında devlet, mali sıkıntı içine girdiği zaman altın karşılığı, faizli kağıt paraları çıkardığını görmekteyiz. 1840 tarihinde Sultan Abdülmecid'in ikinci saltanat yılında "Kaime-i Mu'tebere-i Nakdiyye" adı altında kağıt paralar tedavüle çıkarılmıştır. Kaime çıkarma işi 1.Cihan harbi sonuna kadar sürmüştür. Sultan Reşad zamanında Osmanlı Bankası'nın çıkardığı banknotların da nakit gibi tedavülleri mecburi tutulmuştur.¹⁶⁶

B) KAĞIT PARALARIN ÇEŞİTLERİ

1- Karşılığı Altın Olan Kağıt Paralar:

Osmanlı Devletinin sonuna kadar, İslam tarihi boyunca çıkarılan bütün kağıt paralar, devlet tarafından karşılığı garanti edilen bir borç senedi mesabesinde. Vadesi gelince devlet, bu kağıt paraların temsil ettiği meblağı altın ve gümüş olarak öder. Temsili para olarak da isim verdiğimiz bu çeşit paralar, İslam hukuku açısından bir borç senedi mesabesinde. Bunlara bir nevi çek de diyebiliriz. Çeki arz edenin taahhüt ettiği meblağı hamilin isteği halinde altın ve gümüş olarak vermesi üzerine bir

¹⁶⁴ - Bak. İ. Malik, Müdevvene, 3/396; Bakkal, 54.

¹⁶⁵ - Artuk, Sükke, MEB. İA.

¹⁶⁶ - Bayındır, 20

borçtur. O halde bu paralar zekatta, faizde, selemde ve diğer akıtlerde bir deyn (borç) hükmünü alır.¹⁶⁷

Karşılığı altın olan kağıt paraların özellikleri:

1- Devletin tedavüle çıkartılabileceği banknotların miktarı hazinedeki altın stoku ile sınırlıdır.

2- Bugünkü ölçülere ulaşmasa da enflasyona sebep olduğu görülmektedir.

3- Osmanlı Devleti'nde piyasadaki banknotların zaman zaman toplanarak enflasyonun önlenmeğe çalışıldığı görülmektedir.¹⁶⁸

2- Değerli Maden Karşılığı olmayan kağıt paralar.

İşte bugün "Kağıt para" dediğimiz bu ödeme araçlarının değerini garanti eden kıymetli maden karşılığı hazinede yoktur. Bunlar devletin, kanun kuvvetiyle desteklediği ve alışkanlıkla tedavül eden paralardır. Günümüzde, bütün dünyada bu para çeşidi kullanılmaktadır.¹⁶⁹

Değerli maden karşılığı olmayan kağıt paranın özellikleri:

1- Piyasaya çıkartılacak banknot miktarı para otoritesince bazı kriterlere göre tayin ve tesbit edilir.

2- Hazinece bunlara bir karşılık ödenmesi söz konusu değildir.

3- Enflasyonun bir sebebidir.

¹⁶⁷ - Bak. El-Haseni, 137.

¹⁶⁸ - Bak. Bayındır, 22.

¹⁶⁹ - Bayındır, 20 (Ergin, para türleri, Ak İktisad Ans. den)

- 4- Yeni para basılınca paranın yeni itibarı değeri kadar hazine kar eder.
- 5- Devalüasyonlarda bütün kar hazineye kalır.
- 6- Para basmanın bir sınırı olmadığı için hazinenin parasız kalması emisyonla engellenir.
- 7- Tasarrufa elverişli değildir.¹⁷⁰

3- Kaydı para

Banknot veya madeni sikke halinde hazır para mahiyetinde olmayan satın alma gücüdür. Hesaptan hesaba nakil veya çek keşidesiyle tedavül eden satın alma gücüdür.¹⁷¹ Bütün işlemler bankadaki bir kayıt üzerinden yapıldığı için bu para çeşidine kaydi, kayıt ile tutulan para tabiri kullanılmıştır.

İlk İslam devletlerinden itibaren, Müslüman olmayanlar kadar Müslümanlar da, sarraflık, cehbezlik gibi işlerle uğraşıyorlardı. Cehbezler, tıpkı bir banka gibi mevduat topluyor, kredi veriyorlardı. Hazine ve kısmen merkez bankası gibi çalışan “Beytülmal” yanında IV/X yy. başlarında meydana getirilen Divanü’l-Cehbez de tıpkı bir merkez bankası gibi çalışıyordu. Fıkıhçılar tarafından bir ihtilaf mevzuu olmalarına rağmen ticari muamelelerde Sakk (çek) ve Suftace (Poliçe, polisa) kullanılıyor, bunlarla paranın naklindeki zorluklar bertaraf ediliyordu.¹⁷²

¹⁷⁰ - Bak. Bayındır, 22.

¹⁷¹ - Bayındır, 21.

¹⁷² - Tabakoğlu, 82

Kaydi Paranın Özellikleri:

1- Sahte ve karşılıksız çeklerle halkın ve bankaların zaman zaman sıkıntıya düştüğü görülebilir.

2- Çek ve senetler piyasada para gibi kullanıldığı için hakiki ve hükmi şahıslar para miktarının artmasında rol oynamaktadırlar.¹⁷³ Bu olay emisiyona tesir etmez, dolayısıyla enflasyona sebep olmaz.

C) KAĞIT PARANIN İSLAM İKTİSADINDAKİ YERİ

İslam hukuku kitaplarının ekserisi kağıt paraların tedavülde olmadığı bir devirde telif edildiği için, kağıt para hakkında yeterli fihhi bilgiye sahip değiliz.

Modern iktisatçılar parayı bir bakıma “cemiyet üzerine çekilmiş bir çektiir” diye tarif edip, para da cemiyet üzerine çekilmiş bir alacak senedi olduğuna göre, bu bakımdan diğer kıymetli evrak ile kağıt para arsında büyük bir benzerlik bulmak mümkündür, demişlerdir.¹⁷⁴

Son devir İslam hukukçuları arasında kağıt paranın, İslâm'a göre para sayılması hususunda tam bir görüş birliği vardır. Kağıt para (temsili ve kaydi paralarda) paranın tüm özelliklerini üzerinde bulundurduğu için para yerine geçer. İnsanlar mal ve hizmetlerini karşılamak için bu parayı kullanmaktadırlar. Aynı zamanda bu para, kıymet ölçme ve servet biriktirme aracıdır. Kendisine kağıt para ile ödeme yapılan herkes bunu kabul eder, bu para ile borçlar ödenir.

¹⁷³ - Bayındır, 22

¹⁷⁴ - Gözübenli, 77

Altın ve gümüşte sabit olan semeniyet özelliği kağıt parada da vardır. “Altın ve gümüşün semeniyet vasıtası olduğu hakkında nass vardır. Bu paraların semeniyet özelliği, mutlak semeniyet özelliğinden dolayı kıyasla sabittir.”¹⁷⁵ Bu sebeple mübadele vasıtası olarak kağıt para kullanmakta İslâmi bakımdan her hangi bir sakınca yoktur.¹⁷⁶

Madeni para sisteminde, hakiki kıymeti üzerinde bir değerle muamele gören felsler, sadece itibari bir kıymete sahip olmaları sebebiyle kağıt paralarla bir benzerlik göstermektedir. Bilgilerimize göre, İmam Muhammed dışında hiç bir müctehid, altın ve gümüş paralar haricinde hiç bir maddeyi tam olarak para saymamaktadır.¹⁷⁷

İslam hukukuna göre altın ve gümüş paralar eskiden beri para olarak kullanıldığı için hilkaten para olarak sayılır. Mağuş dirhemler, fulus ve kağıt paralar ise ıstılâhen para diye isimlendirilir. Madeni paralarda tağşiş yapmak enflasyona ne derece tesir ediyorsa, kağıt paralarda da karşılıksız para basıp tedavüle sürmek, fiyatların yükselmesine onun kadar tesir eder. Bu paralar arasında çeşitli benzerlikler vardır.

İmam Muhammed’e göre “Felsler paradır. Aynen dirhem ve dinarlar gibi cinsi cinsine fazlaya satılması caiz değildir. Para olması demek eşyaya semen olması yani kendisi ile eşyaya değer biçilebilmesi demektir.” Mallara, dinar ve dirhemlerle değer biçildiği gibi, felslerle de değer biçilir. Öyleyse bunlar da paradır.¹⁷⁸

¹⁷⁵ - Bak. El-Haseni, 140.

¹⁷⁶ - Ebu Suud, Muhammed, İslami İktisadın Esasları, (çev. Ali Özek) s:39 dan ; Eskicioğlu, 196

¹⁷⁷ - Bayındır, 41

¹⁷⁸ - Kasanî, Bedayi, 5/185

Bugün halkın ticari muamelede kullandığı kağıt paralarla da eşyaya değer biçilebilmektedir. Öyleyse kağıt paralar ile felsler arasında bu bakımdan bir benzerlik kurabiliriz.

Muasır İslam iktisatçılarından Prof. Dr. Muhammed Necatullah Sıddıki, piyasaya kağıt para sürmek hukukçular için bazı yeni meseleler ortaya çıkardıysa da, sonunda kağıt paranın da diğer paralardan farklı olmadığı konusunda ittifak ettiklerini söylüyor.¹⁷⁹

Kağıt paraların, zati bir kıymeti yok gibidir. Fakat halkın nezdinde itibari bir kıymeti vardır. Bu kıymete göre tedavül eder. Bu mevzuda kitaplarımızda şöyle bir bilgiye rastlamaktayız. “Nakdin raic kıymetini, milletin umumi iradesi vaz’ eder ve teamül ile muteber olur. Tedavülü de umumi iradenin tecellisidir. Zamanımızda dünyanın her tarafında cari olan iktisadi örf budur. Buna göre bu gün nakd olmakta az olsun, çok olsun zati kıymetin hiç tesiri yoktur.”¹⁸⁰

Bu sebeple bugün tedavülde olan kağıt paraların, karşılığı olmasa bile, örfen para olarak kabul edildiği için, diğer madeni paralarda cari olan hükümler burada da geçerlidir. Zaten “fukahanın çoğu, kağıt paraların, teamülde altın ve gümüşün yerine geçtiği ve onlarla hiçbir zorluk çekmeden değiştirilmesi mümkün olduğu için, kağıt paralara da aynen altın ve gümüşteki gibi zekatın farz olduğu hükmünü vermişlerdir. Bu hususta Hanefi, Şafii ve Maliki imamları da aynı görüşü paylaşmaktadırlar.”¹⁸¹

Kağıt paralar mevzuunda Ömer Nasuhi Bilmen’in tesbiti de şöyledir: Kaime, Evrak-ı Nakdiyye denilen kağıt paralar ile bankaların, istenilen zaman nakde tahvil

¹⁷⁹ - Gözübenli, 77

¹⁸⁰ - Miras, 5/79

¹⁸¹ - Zuhayli, 3/282

edilen ve bedeli alınabilen banknotları nukud hükmündedir. Çünkü bunların altın ve gümüş gibi tedavülü örf haline gelmiştir. Karşılıkları hakiki veya itibari olarak mevcut bulunmaktadır. Bunlar hazır bir mal mesabesinde dir. Umumun servetini teşkil ederler. Bunlardan kafi miktara malik olanlar, fakir değil zengin sayılırlar. Kağıt paralar sadece birer alacak senedi mesabesinde de değildir. Bunların vasıtasıyla fil hal istifade etmek mümkündür. Bunlar birer nakid, birer mübadele vasıtası olarak kabul edilmiştir. Velhasıl kağıt paralar, sair nukud gibi istenilen zaman sarf ve mübadele edilebilmekte ve birer kıymete haiz olup ona göre muamele yapılmaktadır.¹⁸²

Kağıt paraların istilâhen para sayıldığı için, aynen altın ve gümüş zekat verilmesi gerektiğini söyledik ayrıca bu paraların değişiminde (sarf akdinde) felslerde olduğu gibi kıymetçe eşitlik ve peşin olma hususuna riayet edilmesi gerekir. Aksi takdirde faiz şüphesi ortaya çıkar. Eğer kağıt parayı iki ayrı devlet çıkarıyorsa bu paralar altın ve gümüş gibi, iki ayrı para birimi kabul edilir. Şu halde bir ülkenin para birimi, diğer bir ülkenin para birimi ile değiştirmek istiyorsak o günün rayici üzerinden peşin ve teslim şartıyla değiştirmemiz gerekir. Fazlalık caizdir.¹⁸³

¹⁸² - Bilmen, İlmihal, 460-461-543 , Bilmen Yayınevi, İstanbul.

¹⁸³ - bak. Zuhayli, age, El-Haseni, 141.

II. BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA FAİZ

1- FAİZ VE RİBA KELİMELERİNİN TARİFİ VE ÇEŞİTLERİ

A) FAİZ VE RİBA KELİMELERİNİN TARİFİ

İslâm'ın kesin olarak ve şiddetle yasakladığı şeylerden birisi de faizdir. Kur'an-ı Kerimin faizin yasaklandığı, faizciliğin Allah ve Resulüne karşı savaş ilan etmek kadar şiddetli bir suç olduğuna dair ifadesi çeşitli hadislerle açıklanmış ve desteklenmiştir. Faizin yasaklanmasının tarihi seyri ve bu konu ile ilgili ayet ve hadislere mevzuumuzu uzatmamak için girmiyoruz. Bu konuyu mufassal kaynaklara havale ediyoruz.

Riba kelimesi luğatta artma, çoğalma, yükselme, şişme ve fazlalaşmak manalarına gelir.¹ Faiz kelimesi ise, Arapça "feyz" kelimesinden Türkçe'ye geçmiş, taşma, artma manasına kullanılmaktadır. Müfessirlerimizden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a göre, faiz kelimesi ile riba aynı anlamı ifade etmektedir.²

İslam hukukçularına göre faiz, "malın mal ile değişimi mahiyetindeki akitte, (şart koşulan) karşılığı bulunmayan bir fazlalıktır."³ Diğer bir tarif ile "Akitlerde şart

¹ - Zuhayli, 5/495; Çeker, Orhan, Fıkıh dersleri, 113, İttifak yay., Konya, 1991; Döndüren, İlmihal, 379.

² - Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, 2/202.

³ - İ. Abidin, Redd'ül-Muhtar, 4/180 vd.; Zuhayli, 5/495; Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, 2/202, Nesil Yayınları, İstanbul, 1991; Gözübenli, İslamda faiz yasağı ve paralı ekonomi, 89;

koşulmuş bulunan fazlalık veya ribevi malların aynı sınıfına dahil aynı yahut aynı malların birbirleri mukabilinde veresiye olarak satılmasıdır.⁴ Birinci tariften fazla olarak ikinci tarifte yer alan vade'yi bir nevi fazlalık ve menfaat olarak değerlendirirsek tarifler arasında hedef bakımından bir fark olmadığı neticesine ulaşırız.

Burada şu noktaya da işaret etmemiz gerekir ki o da akit sırasında bir fazlalığın şart koşulmasıdır. Yani akitte bir fazlalık şart koşulursa o akit faize döner. Bu fazlalık 'maddi bir fazlalık olabileceği gibi, manevi (vade gibi hükmi) bir fazlalık da olabilir.

Faiz, Kur'an, sünnet ve icma ile haram kılınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de "Allah alış veriş helal, Ribayı (faizi) haram kılmıştır."⁵ buyurulmaktadır. Hadislerde ise alanın, verenin, aracılık edenin, hatta şahitlik edenin de helak olacağı kayıtlıdır.⁶

Faiz hicretin sekiz veya dokuzuncu senesinde haram kılınmıştır.

B) FAİZİN ÇEŞİTLERİ

Faiz çeşitlerine geçmeden önce Hz. Peygamber (sav)'in Ribayı tarif ederken söylediği hadis-i şerif'i kaydedelim: "Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuz ile misli misline, birbirine eşit olarak peşin satılırlar. Bu maddeler farklı cinsten olduğu zaman, peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın. Kim fazla verir veya alırsa faize düşmüş olur. Bu konuda alan da veren de eşittir."⁷

⁴ - Çeker, 113.

⁵ - Bakara, 2/275.

⁶ - geniş bilgi için Bak. Zuhayli, 5/183, Gözübenli, age..

⁷ - Müslim, Musakat, 81.

Faiz hakkında hükme temel teşkil eden bu hadisi zikrettikten sonra, şimdi de İslam hukukçularının faiz hakkındaki görüşleri üzerinde duracağız. Fukaha faizi, ribe'l-Fadl ve ribe'n-Nesie diye iki kısma ayırmışlardır.

1- Ribe'l-Fadl:

Ribevi malların peşin alışverişindeki fazlalıktan ibaret olan "fazlalık faizi"dir. Ribaya konu olan malların aynı cins iki malı peşin olarak, birini diğerinden fazla olmak şartıyla değiştirme işlemidir.⁸ İmam Kasani'ye göre, "satış akdinde şart koşulma kaydı zaittir."⁹ Yani akitte aynı cins malların değişiminde fazlalık şart koşulmasa da faizdir.

Mezheplerin faizin illeti hakkındaki görüşlerine geçince bu kısımları daha geniş bir şekilde anlatacağız. Yukarıdaki hadiste zikrettiğimiz, altının altın ile peşin satımındaki fazlalık faizdir. Aynı şekilde 1 teneke buğdayı peşin olarak, 2 teneke buğday ile değiştirmek de faizdir.

2- Ribe'n-Nesie:

Veresiye muamelelerden ve borçlardan doğan faiz çeşididir. ribanın illetinden en az birini kendisinde ortakça bulunduran iki malı veresiye olarak değiştirmek veya borç verirken fazla almak suretiyle meydana gelen faizdir.¹⁰

Tarifte de gördüğümüz gibi Ribe'n-Nesie, iki şekilde cereyan eder. Birincisi, cahiliyye ribası da denilen ve borcun ödeme zamanında, alacaklının vadeyi uzatma karşılığı ana paraya yapacağı fazlalık, ikncisi ise, faizle ilgili hadiste zikredilen altı

⁸ - Zuhayli, 5/497.

⁹ - Kasani, Bedayi', 5/183.

¹⁰ - Çeker, 117.

maddeyi ve mezheplere göre bu altı maddeye kıyas edilerek, faizin şumulune giren şeyleri gerek kendi cinsleriyle, gerekse başka cinslerle miktarları eşit bile olsa veresiye olarak mübadele etmektir.¹¹

Mesela 10 gr. Altını veresiye olarak 10 gr. Altınla veya 20 gr. Gümüşle değiştirmek nesie (veresiye te'hir) faizidir.

Ribevi malların karşılıklı değiştirilmesinde aynı cinsten olan maddelerin miktarlarında eşitlik olması icap eder. Ebu Yusuf'a göre eşitlik her bir sınıfın kendine has ölçüğü ile muteberdir. Örfen, zeytinyağı ve tereyağı gibi vezni olan (hacim ile ölçülen) bir şeyin, iki ayrı miktarında ağırlıkları itibarıyla eşit olmaları gerekir. Örfen keyli olan (ölçek ile ölçülen) maddelerde ise, ölçeklerinin eşit olması icap eder.¹²

Altın ve gümüş ile bunların yerini tutan tedavüldeki nakit paralarda, faizin haram kılınması hususunda, bunların sikke yapılmış ve işlenmiş olmaları ile sikke yapılmamış külçe halinde olanlarında bir fark yoktur. Mübadelede, altın ve gümüşün aynı ağırlıkta olmaları gerekir.

Ancak İbn-i Kayyım, kullanılması mübah olan yüzük ve kadınların süs eşyası gibi, kuyumcu tarafından işlenmiş altın ve gümüş ile satışını mesleği ve insanların ihtiyacını göz önünde bulundurarak caiz kabul etmiştir.¹³

II- MEZHEPLERE GÖRE FAİZİN İLLETİ

Faiz hususunda mezhepler temelde iki ana guruba ayrılır. Birincisi, faizi ayet ve hadislerde belirtilen mallara tahsis edip sınırlarını genişletmeyen Zahiriler, diğer gurup

¹¹ - İ.Abidin, age.4/187; Kasani, age.5/184; Bilmen, 6/105; Gözübenli, age.,86

¹² - Zuhayli, 5/498.

¹³ - İbn-i Kayyım el-Cevziyye, İ'lam'ul-Muvakiin, 2/240 dan naklen, Zuhayli, 5/498.

ise, faiz hususunda ayet ve hadislerde belirtilen malların illetlerini çıkararak bu illetleri diğer mallara kıyas yolu ile aktarır, faizin sınırlarını genişleten dört mezheptir.

A) HANEFİLERE GÖRE FAİZİN İLLETİ

Hanefi mezhebine göre hadislerde zikredilen ribevi malların illeti, yani kendisi vasıtasıyla faizin söz konusu olacağı malların bilinebileceği kaide, cins birliği ile birlikte ölçü tartı birliğidir. Fazlalık faizinin ortaya çıkması için, ağırlık ölçüsü ile alınıp satılan şeylerde aynı cins ve tartı birliği, hacim ölçüsü ile alınıp satılan şeylerde ise cins ve ölçü birliğidir.

Bunlara göre ağırlık ölçüsü veya hacim ölçüsü ile satılan aynı cins malın mübadelesinde ortaya çıkacak veya şart koşulacak fazlalık faiz hükmündedir. Mesela altın ve gümüşün birbirleri ile mübadelesinde, 100 gr. Altına karşılık, 110 gr. Altın, 100 gr. Gümüşe karşılık 110 gr. Gümüş mübadele edilirse, bu 10 ar gramlık fazlalık karşılıksız kalacaktır. İşte bu karşılıksız fazlalık faizdir.

Buğday, arpa gibi hacim ölçüsü ile satılan maddelerde ise 1 teneke buğdaya karşılık olarak 2 teneke buğday faiz hükmündedir. Cinsler değiştiği zaman peşin alış verişte fazlalık faiz değildir. Mesela, 100 gr. Altın 200 gr. Gümüş ile peşin olarak değiştirilebilir.

Nesie ribasına gelince, yukarıda anlatmış olduğumuz mallardaki illetlerin birisinin bulunması ile gerçekleşir. Mesela 100 gr. Altını yine 100 gr. Altın ile veya 200 gr. Gümüş ile veresiye satmak faiz hükmündedir.

Hanefi mezhebine göre bütün ölçülen ve tartılan mallar faiz hükmü altına girer. Fazlalık faizi için cins ve ölçü illetinin mübadelesi yapılan her iki maddede bulunması gerekir. Ama nesie ribasında yalnız cins veya yalnız ölçü birliği kafidir. Metre ile

ölçülerek veya tane ile satılan mallarda da nesie ribası meydana gelir. Yani mübadelesi yapılan iki madde cins, vezin, hacim, metre veya adet vasıflarından birinde ortak oluyorsa, bu iki maddenin veresiye olarak işlem yapılması nesie ribası olur. Mesela, 10 yumurta, peşin olarak 20 yumurta ile mübadele edilebilirken veresiye olarak 10 veya 20 yumurta ile mübadele edilemez. Mübadele nesie ribasıdır.¹⁴

Hanefilerin bu anlayışına göre, mal ile malın mübadelesi çok kayıtlı şekiller içinde mümkün olabilir. Mesela, demir ile kireci biri peşin diğeri veresiye olarak mübadele etmek mümkün değildir. Bunlarda cins birliği olmadığı için tartı ile fazlalık caiz ise de, tartı birliği sebebiyle peşin satılmaları gerekir.¹⁵

Hanefilere göre faiz misli mallarda cereyan eder. Kıyemi mallarda ise faiz cereyan etmez. Buna göre hayvan, ev, çeşitli halı ve kilimler ile mücevheratta faiz cereyan etmez. Bir koyun, iki koyuna mübadele edilirse faiz olmaz. Çünkü kıyemi mallar, takdir edilen, miktarı tam olarak ölçülebilen, yani birimleri arasında tek ölçü birimi ve miktarının kullanılması mümkün olan mallardan değildir.¹⁶

B) ŞAFİİLERE GÖRE FAİZİN İLLETİ

Şafii mezhebine göre faizin illeti altın ve gümüşte para olma yani semeniyyet, diğer mallarda ise gıda maddesi olmadır. Ribanın tahakkuku için cins birliğinin olması şarttır.¹⁷

Altın ve gümüşün külçe halinde veya basılı olması, işlenmesi durumu değiştirmez. Bunların kendi cinsleri ile mübadelesinde eşitlik ve teslim şartı aranır.

¹⁴ - İ.Abidin, age. 4/180 vd.; Bilmen, 6/105; Zuhayli, 5/503; Bayındır, 132;

¹⁵ - Bakkal, 57; Geniş bilgi için bak. Kasani, 5/185; İ.Abidin, 4/188; Zuhayli, 5/518 vd.

¹⁶ - Bak. Age.

¹⁷ - Zuhayli, 5/510; Karaman, 2/209; Bayındır, 134; Bakkal, 57.

Eğer altın, gümüş ile mübadele ediliyorsa peşin ve teslim edilmeleri gerekir.¹⁸ Fazlalık faizdir.

Şafii fukasına göre altın ve gümüş dışındaki paralarda faiz cereyan etmez.¹⁹ Fakat şafii fukahasından Celaledin Mahalli'ye göre fulusta faiz cereyan eder. Bunlarda da semeniyet illeti mevcuttur.²⁰ Günümüz şafii fukahası da fulus ve kağıt paralarda faizin cereyan edeceği kanaatindedir.²¹

Yiyecek maddelerinde faizin tahakkuku için bu maddelerin, temel gıda maddesi, meyve veya tedavi ve yemekleri tatlandırıcı olarak kullanılmaları gerekir.²²

C) MALİKİLERE GÖRE FAİZİN İLLETİ

Maliki mezhebi, illet konusunda aynen Şafii mezhebi gibi düşünmektedir. Yalnız gıda maddesinde, Nesie faizi hükmünü tüm gıda maddelerine yayarlar.

Fazlalık faizinde, altın ve gümüşte illet semeniyet, diğer eşyalarda ise gıda maddesi ve iddihar, yani depolanabilir gıda maddeleridir. Buna göre, para ve yiyecek özelliğini taşıyan maddeler peşin olarak değiştirildiklerinde faiz cereyan etmez.²³

Maliki mezhebinde altın ve gümüş dışındaki fulus ve kağıt paralarda faiz tahakkuk eder.²⁴ Ayrıca bu mezhebe göre her çeşit eşyayı kendi cinsi mukabilinde veresiye, bire iki şeklinde mübadele etme de nesie ribasıdır.²⁵

¹⁸ - El-Haseni, 106.

¹⁹ - Zuhayli, 5/510; Bayındır, 134; Bakkal, 56.

²⁰ - El-Haseni, 107.

²¹ - Zuhayli, 5/510-511.

²² - Zuhayli, 5/511; Bayındır, 134.

²³ - Bakkal, 57.

²⁴ - El-Haseni, 105; Bakkal, age.

²⁵ - Bayındır, 135.

D) HANBELİLERE GÖRE FAİZİN İLLETİ

Faiz konusunda hanbeli mezhebinden üç ayrı görüş nakledilmiştir. Bunların en meşhuru Hanefilerle aynıdır, ikinci görüş ise Şafî mezhebi ile paralellik arz eder.²⁶

E) ZAHİRİLERE GÖRE FAİZİN İLLETİ

Zahiri mezhebi kıyası kabul etmediği için, faiz hususunda hadiste ismi geçen altı maddeyi esas almışlar ve faizin sadece bunlarda olacağını söylemişlerdir.²⁷ Ancak, onlar bu görüşte olmakla faiz kapısını sonuna kadar açık bırakmış da değillerdir. Çünkü, onlara göre karz akdinde her türlü maddede faiz cereyan eder. Borç olarak verilen bir şey hiçbir şekilde fazla olarak geri istenemez.²⁸

Faizin illeti konusunda hocalarımızdan Prof. Dr. Hayrettin Karaman'ın orjinal tesbitleri mevzumuz ile ilgili yeni bilgiler ihtiva etmesi açısından, aynen nakletmeyi uygun buluyoruz;

“... faizlik malları tesbit ederken cins birliği yanında yalnızca yenî olma, semen olma, ölçülme ve tartılma vasıflarına bağlı kalınmamalı, “insanların ihtiyaç duyduğu, bu sebeple değer verdiği ve her hangi bir surette mubadele ettiği mallar, cinsi cinsine mubadele edildiği zaman fazlalık bulunursa faiz gerçekleşir” denilmelidir.

.... Bir malın kıymeti, önemli ve kritik oluşunu yalnızca yenir veya semen oluşuna bağlamak ictimai, hayati ve iktisadi kıstaslara uymamaktadır. Bugün dünyanın büyük kısmında mesken hayati bir ihtiyaçtır; mesken içinde demir, çimento ve kereste

²⁶ - Zuhayli, 5/513; Bakkal, 58.

²⁷ - Zuhayli, 5/515.

²⁸ - Bakkal, 58.

gibi mallar zaruridir. Isınmadan aydınlanmaya kadar birçok önemli ihtiyaçların karşılanmasında kullanılan kömür, petrol vb. maddeler dün bilinmeyen semen ve yiyecek kategorilerine de girmeyen çok önemli maddelerdir. İmdi yiyecek ve semen değildir, yahut ta ölçülüp tartılmıyor diyerek bu gibi malları faizlik mallar dışında tutmak şariin maksadına uygun olmasa gerekir.”²⁹

III- İSLÂM HUKUKUNA GÖRE FAİZLİ MUAMELENİN HÜKMÜ

‘ Kur’an ve hadislere göre faiz haramdır. Faizi alan, veren ve aracılık yapan lanetlenmiştir. Fakat faizli bir muamele yapılmışsa hüküm ne olacaktır.

İmam Ebu Hanife’ye göre faizli muamele özü bakımından caizdir, çünkü temelde bir satım akdidir. Ancak faizi bünyesinde taşıdığı için vasfi bakımından yasaklanmıştır. Bu yüzden faiz kısmı düşer, satış kısmı sahih olur.³⁰

Faize yatırılan bir paranın ana parasını kullanmak caizdir. Fakat faiz olan kısmı kullanılamaz. Faiz olan bu kısmın bankada veya tefecide terk edilmesi de uygun bir davranış olmayacağı kanaatindeyiz. Bu kısmın alınarak ibadet niyeti olmadan, sevap beklenilmeden tasadduk edilmesi uygun olur.

Çoğunluk müctehidlere göre ise, faizli muamele temelde “feshedilmiş” sayılır. Bu yüzden tarafların ellerinde bulunan bedelleri geri vermeleri gerekir. Naslara aykırı olduğu için bu muamele geçerli değildir. Faizli bir muameleyi bozmak vaciptir.³¹

²⁹ - Karaman, 2/215.

³⁰ - Döndüren, İlmihal, 400.

³¹ - Bak. Döndüren, age.

III. BÖLÜM

PARANIN DEĞERİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER VE BUNA BAĞLI HÜKÜMLER

İslam tarihi boyunca, çeşitli iktisadi ve ictimai sebeplerle, kullanılan paraların değerinde bir takım değişimler olmuştur. Fukahamız o günlerde kullanılan her bir para çeşidi için kitaplarımızda ayrı ayrı hükümler kaydetmişlerdir.

Paranın değerinde meydana gelen değişimler ekseriyetle paranın değer kaybetmesi şeklinde kendini göstermiştir.

Paranın değer kaybı başlıca üç şekilde olur:

- a) Paranın ayarının düşürülmesi,
- b) Paranın ağırlığının düşürülmesi,
- c) Paranın değerinin (itibari kıymetinin yani satın alma gücünün) düşmesi.

İlk iki şık olarak kaydettiğimiz paranın ayarının ve ağırlığının düşürülmesi, parayı basan otorite tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu hususta yönetimdeki insanların bir etkisi söz konusudur. Devlet çeşitli sebeplerle girdiği mali krizden, ödemelerinde kullanacağı paranın ayarı ve ağırlığı ile oynayarak kurtulmak ister. Günümüz şartlarında bu olaya bir nevi “devalüasyon” demekteyiz.

İslam hukukunda akdin sahih olması için semenin (mevzuun) malum olması lazımdır. Semen malum olması, meydanda ise müşahede ve işaret ile, meydanda değil ise miktarını ve vasfını beyan ile hasıl olur.¹ Bu sebeple, Fukahamıza göre, akid yapıldıktan sonra, miktarı ve vasfı beyan edilen paranın ayarının veya ağırlığının azaltılması durumunda alacaklı, borçludan boçlanma günündeki ağırlık ve ayardaki parayı isteyebilir.² İmam Serahsi'ye göre, ayar farkından dolayı değerin değışmesi akit için kusur sayılır. Ancak bir şeyin kusurlu olması, onu başka bir cins mal yapmaz.³ Alacaklı ancak, aynı ayar ve ağırlıktaki parayı talep edebilir.

Diğer fukaha dahi; Şafii, Maliki, ve Hanbeliler borç olarak bir şeyin değerinde bir artma veya eksilme olursa, borç olarak alınan şeyin aynı değil mislinin verilmesi gerektiği kanaatindedirler.⁴

Netice olarak İslam hukukçuları, ittifaken para ayarının veya ağırlığının düşürülmesi halinde ortaya çıkacak değer kaybının ödenmesi kanaatindedirler.

Paranın kendiliğinden değerinin düşmesi (yani satın alma gücünün düşmesi) ayar ve ağırlığının düşürülmesinden çok farklı bir olaydır. Günümüzde "enflasyon" dediğimiz bu olayda hiç bir kimsenin, bir etkisi söz konusu değildir. Tamamen serbest tedavüldeki paranın piyasa şartlarında çeşitli faktörlerin etkisi ile zaman içinde satın alma gücü azalır. Bu durum bütün hayatı etkilediği gibi ticari hayatı ve özellikle borç akitlerini menfi yönde etkiler.

¹ - Bilmen, Kamus, 6/39

² - İbn-i Abidin, Red'ül-Muhtar, 4/182

³ - Serahsi, 12/10

⁴ - Zuhayli, 6/13

Paranın bu değer kaybını yani satın alma gücünün değişmesini, paranın çeşitlerinde yapmış olduğumuz taksime göre; 1- Altın, gümüş ve felslerde meydana gelen değişmeler, 2- Kağıt paranın değer kaybı olmak üzere iki başlık altında incelemeye çalışacağız.

I- ALTIN, GÜMÜŞ VE FELSLERDE MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER VE HÜKÜMLERİ

A) ALTIN VE GÜMÜŞÜN DEĞERİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER

Zamanımıza kadar altın ve gümüş paralar, gerek birbirleri karşısında, gerekse diğer mallar karşısında değer kaybetmişlerdir. Mesela Hz. Peygamber döneminde, 1 dinar 10 dirhem'e eşit iken, günümüzde 1 dinar, 40 dirhem değerini geçmektedir. İslam'ın ilk devirlerinden zamanımıza kadar, gümüşün altın karşılığında % 85 oranında değer kaybettiği görülmektedir.

Ayrıca Hz. Peygamber döneminde, 1 dinara 2 koyun alınabilirken günümüzde 1 dinara ancak bir koyunun 1/4 ü alınabilmektedir. Bu durum paranın koyun değeri karşısındaki değer kaybını göstermesi bakımından ilginçtir.

Daha öncede söylediğimiz gibi İslam hukukunda "nakit" altın ve gümüştür. Bunlar değerlerini zati kıymetlerinden almaktadır. Altın ve gümüş meşuk olsun olmasın "semaniyyet" için olduğundan nakiddir.³⁶

Akitten ortaya çıkan borç altın ve gümüşten mamul bir paradan doğmuşsa, ödeme gününe kadar bu paraların satın alma gücünde bir değişme olsa bile alacaklı taraf herhangi bir fark (değer kaybı) isteyemez. Bu konuda herhangi bir ihtilaf yoktur.³⁷ Altın ve gümüş paraların değer kaybı uzun zaman sürecinde gerçekleşir. Bu bakımdan onların değer kaybının ödenmemesi gayet normaldir.

³⁶ - Bilmen, Kamus, 6/10

³⁷ - İ. Abidin, Tenbih, 63-64

Altın ve gümüş para türünden borçlarda değer kaybının ödenmesinin kabul edilmemesinin nedeni şudur: “Bu iki madenden basılan paralar piyasada gerçek maden değeri ile dolaşır. Çünkü altın ve gümüşün kendi cinsleri ile değişiminde eski, yeni farkı olmaz. Mesela 22 ayar 100 gram altın para ile 22 ayar 100 gram altın bilezik özü bakımından birbirine denk sayılır. Çünkü bunların ilkinde darphane ücreti ile, diğerinde kuyumcunun işçilik masrafı birbirine yakındır. Bu yüzden altın para ile altın ziynet “işlenmemiş altın” halinde iken eşit sayılır. Eritilince bu eşitlik tam olarak gerçekleşir. Gümüş içinde durum böyledir. Bakır vb. gibi madenlerde ise durum farklıdır. Bunlar maden değeri dışında itibari bir değer ile dolaşırlar.”³⁸

İbn-i Abidin, halis gümüş veya altın para ile yapılan bir alışverişin, para geçmez olsa bile batıl olmayacağı hususunda ihtilaf edilmemesi gerektiğini söylemektedir.³⁹ Ayrıca “Bende hasıl olan kanaat⁴⁰ ve kalbimin meylettiği husus şudur ki, yabancı madde oranı az veya saf olan dirhemlerin değerinde düşme veya yükselme olursa asla alışverişte bir bozulma olmaz. (Akid fasid olmaz.) Hangi para üzerine akid yapılmışsa sadece onu vermek gerekir. Çünkü onlar örfen ve hilkaten paradırlar. Az karışım yok mesabesinde,“⁴⁰ demektedir.

Bu mevzuda Ömer Nasuhi Bilmen de şunları kaydetmektedir; Mütenevvi altın tedavül eden bir beldede bir miktar altın üzerine satış muamelesi yapılıncı bakılır: Eğer o beldede tedavül eden altınlar hem maliyette hem de revacda müsavi iseler bey’ sahih olur. Müşteri bunlardan dilediğini verir, muhayyerdir. Bunlar hem maliyette hem de revacda muhtelif olsa veya maliyette müsavi, revacda muhtelif bulunsa bey’i yine sahih

³⁸ - Döndüren. İlmihal, 368.

³⁹ - İbn-i Abidin, Redd’ül-Muhtar, 4/25,241

⁴⁰ - İbn-i Abidin, Tenbih’ur-Rukud, 2/63

olup müşteri en revacısını verir. Fakat bunlar maliyette muhtelif, revacda müsavi olsa bey'i fasid olur.⁴¹

Mağşuş paralarda ise daha önce kaydettiğimiz gibi hüküm çoğunluktaki maddeye göre verilir. Yabancı madde oranı fazla olan paralar, fulus gibi değerlendirilir. Bu huiusa biraz sonra felslerin değerinin değişmesini izah ederken temas etmiş olacağız.

B) FELSLERİN DEĞERİNİN DEĞİŞMESİ

Zimmette sabit olan borç, altın ve gümüş paralar gibi yaratılıştan değil de, itibari olarak nakid sayılan felslerle meydana gelmişse ve bu paraların ödeme zamanı geldiğinde, değerlerinde bir değişme söz konusu ise, bu takdirde dört ayrı durum ortaya çıkar. İslam fukahası felslerin değerinin değişmesini kitaplarında, Kesad, İnkita', RaHS ve Gala kelimeleri ile tabir etmişlerdir.

Şimdi bu kelimelerin manalarını ve haklarında fukahaca verilen hükümleri izah etmeye çalışalım:

1- TEDAVÜLDEN KALKMASI (KESAD)

Luğat kitaplarında kesada “geçmez olma, kıymetsiz olma ve rağbetin azlığından dolayı revaçdan düşme”⁴² kelimeleri ile mana verilmiştir. Kesad'ın aslı “fesad” dır da denilmiştir.⁴³

⁴¹ - Bilmen, Kamus, 6/39

⁴² - Ahteri Kebir, Yeni Kamus, Mu'cemu'l-Vasit, Kesad mad.

⁴³ - el-Misbahu'l-Münir, Kesad mad.

İstilahta ise Kesad; paranın tamamen tedavülden kalkması,⁴⁴ ülkede bulunmaz ve kullanılmaz hale gelmesi⁴⁵ şeklinde tarif edilmiştir.

Ali Haydar efendi ise kesadı; “Bir paranın kaffe-i biladda revacı sakit olması yani alınıp verilmekten düşmesidir” şeklinde tarif etmiştir.⁴⁶

Bu durum, parayı çıkararak merciin onunla mübadeleyi durdurması ve diğer ülkelerinde onunla muameleyi bırakması, şeklinde olur ki, fıkıhçıların “kesadü'n-nakd” dedikleri şeydir.⁴⁷ Kesad halinde akde mevzu olan para piyasada var, fakat para olarak geçerli değildir, yani artık para olarak kullanılmamaktadır.⁴⁸

Paranın kesadı yani tedavülden kalkması, zimmette sabit olan borçlara tesir eder. Bu borçlar üç halden meydana gelmiş olabilir. Bu borç ya bir alışveriş akdinden veya bir karz akdinden veyahut, zimmetinde müeccel mihr gibi bir sebeple sabit olabilir. Her üç durumda da sabit olan borç para, vadesi gelmeden tedavülden kaksa, bu hususta Hanefiler üç ayrı görüş etrafında toplanmaktadır.

Birinci görüş: Ebu Hanife'nin görüşü:

Tedavülden kalkan para, herhangi bir alım satımda semen (fiyat) olmuşsa, akid fasid olur ve mümkün olduğu sürece feshi gerekir.⁴⁹ Çünkü para tedavülden kalkmakla, semen olmaktan çıkmıştır. Zira semeniyeti istilâhen sabit olmuştu. Dolayısıyla, insanlar onunla muameleyi bıraktıkça semeniyeti gider, böylece satılan

⁴⁴ - Bayındır, 22

⁴⁵ - Karaman, Hayrettin, İslamın ışığında günün meseleleri, Enflasyon, 2/239, Nesil Yayınları, İstanbul, 1991.

⁴⁶ - Ali haydar, 1/340

⁴⁷ - Hammad, Dr. Nezih Kemal, İslam Hukukunda paranın değişmesi ve bununla ilgili hükümler, (terc. Doç. Dr. Faruk Beşer), 261, Nun Yayıncılık, İstanbul, 1993.

⁴⁸ - Bakkal, 60

⁴⁹ - İ. Abidin, Reddü'l-Muhtar, 4/31-32, Tenbih, 2/57; Mevsüli, 2/41

eşya semensiz kalmış olacağından, alışveriş semensiz hale gelir.⁵⁰ Semeni ise zimmette bir borç haline gelir. İmam Ebu Hanife'ye göre, zimmette sabit olan bu borcu misli ile ödemek gerekir. Zimmette bulunan başkası değil, o dur.⁵¹

Zeylai'nin "Tebyinü'l-Hakayık"ta naklettiğine göre, Ebu Hanife'nin delili şudur: " Karz iaredir. Gereği ise aynın (iare verilen şeyin) manen iade edilmesidir. Bu da kesad halinde -tedavülden kalkmış- olsa bile ancak mislini vermekle gerçekleşir. Çünkü karzın sahih olması, semeniyyete dayanmayıp, misle dayanması itibariyledir. Paranın' karzında, semeniyyet ona ilave bir unsurdur, fazlalıktır ve tedavülden kalkmakla misl olmaktan çıkmış değildir. Bu sebebledir ki tedavülden kalksa bile, istikrazı sahihtir. Ceviz, yumurta ve ölçü, tartı ile muamele gören şeyler gibi semen olmayanlarında -semen olmasa bile- istikrazı sahihtir. Eğer, bu manen iare olmasaydı sahih olmazdı. Çünkü cinsin, cinsi ile vadeli mübadelesi olurdu ki, bu da haramdır. Binaen aleyh, iare edilen, alınanın hükmen aynısıdır, ve bunda tıpkı gasb edilen aynın iadesi gibi revaç şart değildir. Karz da gasb gibidir, çünkü misli ile tazmin edilir."⁵²

Bedaiu's-Sanayi'de de biraz farklı olarak şu ifadeler mevcuttur: Rayiç felslerle bir şey satın alınıp da bu felsler tesellümden önce tedavülden kalkacak olursa, Ebu Hanife'ye göre akd münfesih olur. Müşterinin, eğer duruyorsa satın aldığı eşyayı, harcamışsa kıymetini ya da mislini geri vermesi gerekir."⁵³

İkinci görüş: Ebu Yusuf'un görüşü, Hanbeli'lerde tercih edilen, Maliki'ler de meşhur olmayan görüştür.⁵⁴

⁵⁰ - İ. Abidin, Tenbih, 2/59; Meydani, 2/51

⁵¹ - Feteva-i Hindiyeye, 2/225, Kasani, 5/242; Zeylai, Tebyinü'l-Hakayık, 4/144; İ. Abidin, Tenbih, 2/57-61; Meydani, 2/51.

⁵² - Zeylai, 4/144.

⁵³ - Kasani, Age.

⁵⁴ - Hammad, 263

İmam Ebu Yusuf'a göre, felslerin tedavülden kalkmasından sonra mislini iade etmek yeterli değildir. Borçlunun, akde mevzu olan nakdin değerini, muamelenin yapıldığı gün itibariyle, tedavülde bulunan bir başka para ile ödemesi gerekir.⁵⁵ Mabsut'ta bu paranın gümüş ile kıymetlendirileceği kayıtlıdır.⁵⁶

İmameyn'e göre paranın kesadı durumunda akid batıl olmaz. Tedavülden kakması ihtimali ile, felslerle akid yapıldığı için bu durum fesadı da gerektirmez. Çünkü kesad ile ödenmesi gereken meblağın teslimi zor olmuştur. Alışveriş sahih olarak kaldığına göre, kesad durumunda paranın alışveriş günündeki kıymeti vaciptir. Çünkü tazminat o güne göredir.⁵⁷ Nasıl ki taze meyve ve sebzedden bir şey satılsa, teslim edilmeden önce bunlar bozulsa (telef olsa) aynısını vermek zor olduğu için bunlarında kıymeti verilir.⁵⁸

İbn-i Kudame'de bu hususta şunları söyler: "karz, felsler yada ufaklık paralarla olup, bunların yasaklanması ve bunlarla muamelenin terk edilmesi halinde, karz olarak verenin bunların değerini alması hakkıdır. İster borç alanın elinde bulunuyor olsun, ister harcanmış olsun alacaklı onu kabule zorlanamaz. Çünkü onlar, borçlunun zimmetinde iken kusurlanmıştır. Ahmet bin Hanbel ufaklık dirhemlerle bunu tasrih etmiş ve şöyle demiştir: Bunlarla değer tesbiti yapar ve aldığı gün yeni paradan ne kadara eşit olduklarını bulur, sonra onu verir. Değerindeki düşüşün az veya çok olması fark etmez."⁵⁹

⁵⁵ - İ. Abidin, Tenbih, 2/59

⁵⁶ - Serahsi, 14/30

⁵⁷ - Meydani, 2/51

⁵⁸ - İ. Abidin, Tenbih, 2/59

⁵⁹ - İbn-i Kudame, 4/365

Şafilere göre de kesad halinde akit fasid olmaz. Fakat kesada uğrayan paraların mislini vermesi gerekir.⁶⁰

Bazı malikiler de satılan malın fiyatı konusunda, satılan eşyanın teslim edildiği gündeki değerinin rayiç (geçerli) para ile ödeneceği görüşündedirler.⁶¹

Üçüncü görüş: İmam Muhammed ile bazı hanbelilerin görüşüdür.

İmam Muhammed'e göre, akid hangi para ile yapılmışsa borçlunun, paranın tedavülden kalktığı, yani en son revaçta olduğu günkü kıymetini, diğer paradan vermesi gerekir. Bugün halkın onunla en son muamele yaptığı -alışverişte- kullandığı gündür.⁶² Zira bu gün o paranın yeni kıymete intikal zamanıdır. Bu paranın geçerli olduğu sürece iadesi gerekirdi. Tedavülden kaldırılınca yeni kıymete intikal etti. Hanefi mezhebinde fetvaya esas olan görüş de budur. Aynı görüş, Haniye, Hulasa, Feteva-i Suğra, Fetava-i Kübra kitapları ile Muhit ve Tetimme kitaplarından naklen Hakaik kitabında ve Sadru's-Şehid'e nisbeten Zahire kitabında da mevcuttur.⁶³ Çünkü kesad sebebiyle, para semeniyet vasfını kaybetmiş olduğundan artık aynını, kabzettiği vech ile red, müteazzir olmuş olur.⁶⁴

Kesad hususunda Mecelle şarihi Ali Haydar efendi şunları kaydetmektedir:” Akd-i bey üzerine varid olan mağşuş semen akdin vaki olduğu beldede kasid ve sair biladda raic olsa bayi için hıyar-ı ayb-ı semen vardır.⁶⁵ Semende hıyar-ı ayb; O nevi semen kasid olmayıp belki sair biladda raic iken akdin vuku bulunduğu beldede

⁶⁰ - Şafii, Ümm, 3/33

⁶¹ - Hammad, 264

⁶² - Serahsi, 14/30; İ.Abidin, Tenbih, 2/59;

⁶³ - Meydani, 2/51

⁶⁴ - Bilmen, 6/95

⁶⁵ - Ali Haydar, 1/380

gayr-i raic olsa bayi ayb-ı semen sebebi ile muhayyerdir. İsterse o semeni aynen, isterse o semenin kıymetini alır.⁶⁶

2- PİYASADAN ÇEKİLMESİ (INKİTA')

Luğat kitaplarında Kat' veya Inkita' kelimeleri için; kesilme, nihayete erme, vaktinin gitmesi, soğuk ve sıcaklık için sona erme, söz için, konuşan kişinin susup devam etmemesi manaları verilmektedir.⁶⁷

İstilahen inkita'; paranın piyasada bulunmaması, tedavülde kullanılmaması ve paraya ulaşılmasının dahi mümkün olmaması şeklinde tarif edilmiştir.⁶⁸ Inkita' halinde paranın misli evlerde ve sarraflarda bulunsa bile, çarşı ve pazarda bulunmaz,⁶⁹ insanlar tarafından alış verişte kullanılmaz.

Inkita' halinde para piyasadan tamamen çekilir. Halk sıkıntılı zamanlarda, fevkalade hallerde bu paraları kıymetlerinden dolayı saklar. Zayıf, kıymetsiz paralar ise piyasayı kaplar.

İktisat literatüründe, "kötü para iyi parayı kovar" diye bir tabir vardır. Piyasaya giren değeri düşük para, alım gücü yüksek ve değer kaybetmeyecek iyi parayı piyasadan çekilmeye zorlar. Halk iyi parayı güvendiği için saklar. Kötü parayı da, sakladığında -elinde tuttuğunda-, zarar edeceği için elinden çıkarmaya çalışır.

⁶⁶ - Ali Haydar, 1/390

⁶⁷ - Akteri Kebir Mu'cemu'l-Vasit, Yeni Kamus, Kataa Mad.

⁶⁸ - İ.Abidin, Tenbihi'r-Rukud, 2/58

⁶⁹ - Ali Haydar, 1/340

İnkıta' halinin akitlere tesiri yine üç imamın kesad hakkında söyledikleri görüşler muvacehesindedir. Her üç imam da paranın inkıta'a uğramasını, kesadı ile aynı tutmuşlardır.⁷⁰

İmam Ebu Hanife'ye göre inkıta' kesad gibidir. Akit fasit olur. Eğer duruyorsa satılan şeyin geri verilmesi gerekir. Misli olup tüketilmiş ise, mislinin iade edilmesi Kıyemî ise kıymetininin ödenmesi gerekir. Eğer teslim alınmamışsa, bu alım satımın zaten bir hükmü yoktur.

İmam Muhammed ile İmam Ebu Yusuf'a göre ise, inkıta' halinde akit batıl olmaz, çünkü imkansız olan, paranın tedavülden kalkmasından sonra onu teslim etmektir. İmam Ebu Yusuf'a göre akd yapıldığı sıradaki paranın kıymeti, İmam Muhammed'e göre ise, para insanların elinde tedavülde iken inkıta'a uğradığı son günkü kıymeti verilir. Müfta bih olan görüşte budur.⁷¹

Hanefî mezhebine göre felslerin değer kaybının ölçüleceği madde altın ve gümüşdür.⁷² İslam tarihi boyunca özellikle altın sabit bir düzeyde kaldığı için altının esas alınması mantıkidir. Buna göre İmam Ebu Yusuf'a göre akit günündeki fulus-altın irtibatı, İmam Muhammed'e göre ise inkıta' günündeki fulusun altın değeri ödenir.

Şafii ve Maliki'lere göre ise , Kesad ve inkıta' haline rağmen, bu para elde edilebilirse ödemenin onunla yapılması, aksi takdirde kıymeti gerekir. Borcun bey' akdinden, karz akdinden veyahut bir başka muameleden mütevellid bir borç olması durumu eşittir. Şafiiler, alacaklının talebi anındaki değerinin, Maliki'lerce meşhur olan

⁷⁰ - İ. Abidin, Tenbih, 2/60

⁷¹ - İ. Abidin, Tenbih, 2/59-60, Ali haydar, 1/380

⁷² - İ. Abidin, Tenbih, 56-58.

görüŖe göre, istihkak zamanına en uzak olan günkü değerin esas alınması gerekir derler. Bu süre borcun vadesinin huluflu ve paranın piyasadan çekilmesi demek olan yokluk anıdır.⁷³

3- DEğERİNİN YÜKSELMESİ (GALA)

Luğat kitaplarında gulv veya gala olarak geçen kelime, haddi aŖma, ileri gitme, ve fiyatının yükselmesi manalarına gelir.⁷⁴

İstilahen gala, piyasada para miktarının azalması ile ortaya çıkan, para değerinin yükselmesidir.⁷⁵ Diğer bir ifade ile paranın kıymetinin tezayd etmesi yani artmasıdır.⁷⁶ Günümüz iktisadi Ŗartlarında nadiren görülen paranın değer kazanması, deflasyon halinin bir benzeri durumdur.

İktisaden paranın değer kaybetmesi mümkün olduğu gibi, paranın değer kazanması da mümkündür. Fakat bu durum ekonomisi çok sağlam olan ülkelerde nadiren görülür.

İslam hukukçularınca paranın değer kazanması ile ilgili hükümler, değer kaybetmesi ile beraber değerlendirildiği ve aym oldukları için bunlarla ilgili hükümleri beraberce ele alacağız.

⁷³ - Hammad, 270-271

⁷⁴ - Ahteri Kebir, Mu'cemu'l-Vasit, Yeni Kamus, Guluvv Mad.

⁷⁵ - Bayındır, 23

⁷⁶ - Ali Haydar, 1/340

4- DEĞER KAYBETMESİ (RAHS)

Luğat kitaplarında rahs ve ruhs olarak geçen bu kelime, ucuzlama, değersiz olma, ve fiyatının düşmesi⁷⁷ ve bir şeyin kıymetinin tenezzül etmesi yani eksilmesi⁷⁸ manalarına gelir.

Istilahen Rahs, paranın değer kaybetmesi, artan mal fiyatları karşısında paranın yetersiz kalması şeklinde tarif edilmiştir. Özellikle altına nisbetle gümüş, gümüşe nisbetle diğer madeni paraların değeri düşmüş veya yükselmiş ise buna fıkıh kitaplarımızda “rahs ve gala” denir.⁷⁹

Günümüz iktisadi şartlarında paranın değer kaybetmesi hali “enflasyon” kelimesi ile tabir edilmektedir. İktisadi şartlarda, bu düşüş, mahiyeti bakımından enflasyondan farklı da olsa benzeri neticeler doğurmakta, ezcümle paranın mal karşısındaki değerine tesir etmektedir.⁸⁰

Piyasada para miktarının çoğalması ile paranın alım gücü düşer. Artan fiyatlar karşısında, önceleri belli bir fiyata alınan mal, bir süre sonra aynı fiyata alınamaz. Artan mal fiyatları karşısında para, değer kaybedip güçsüz bir hale gelmiştir.

İslam Fukahası paranın değerinin (satın alma gücünün) yükselmesi veya düşmesi halinde iki görüş etrafında toplanmaktadır.

İmam Ebu Hanife, kendilerince meşhur olan görüşe göre Malikiler, Şafiiler ve Hanbeli'lere göre, paranın değer kazanması veya kaybetmesi durumunda borçlunun ödemesi gereken şey, ne eksik ne fazla, akitte tesbit edilen ve borç olarak zimmete

⁷⁷ - Ahteri Kebir, Mu'cemu'l-Vasit, Yeni Kamus, Rahase mad.

⁷⁸ - Ali Haydar, 1/340

⁷⁹ - Karaman, age. 2/239

⁸⁰ - Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, 2/176

geçen paradır. Alacaklının başkasını isteme hakkı yoktur.⁸¹ İmam Ebu Yusuf da bu görüşte idi, ama sonra bundan dönmüştür.⁸²

Bedayiu's-Sanayi'de paranın değerinin değişmesinden söz edilirken: "Tedavülden kalkmasa, fakat değeri artsa, yada düşse ittifakla bey' akdi fesh olunmuş olmaz. Müşterinin sayı olarak onun mislini vermesi gerekir. Burada kıymete itibar edilmez. Çünkü değer artışı veya düşüşü semeniyyeti ortadan kaldırmaz. Belki dirhemlerin semeniyyetleri değişmeden değerleri artıp eksilebilir."⁸³

İbn-i Kudame ise değeri yükselen veya düşen parayı, pahalılaştıran veya ucuzlanan buğdaya benzetmekle, akit sırasında hangi para tesbit edilmişse ödemede de aynısının verileceği kanaatindedir.⁸⁴

İmam Ebu Yusuf'un son görüşüne göre: Borçlu, değer artışına veya düşüşüne maruz kalan paranın, zimmette sabit olduğu günkü değerini, tedavül eden diğer bir para ile vermek zorundadır. Buna göre, bey' akdinde, akd günündeki değer, istikrazda da, tesellüm (kabz) günündeki değer esastır.⁸⁵

Bu konuda fetvaya esas olan görüş İmam Ebu Yusuf'un bu son görüşüdür.⁸⁶ Günümüzde borçlarda enflasyon farkının ödenmesi görüşünde olan fukahanın en önemli dayanak noktası bu görüştür. Fetvalarda bu istikamette verilmektedir.

⁸¹ - İ. Abidin, Reddü'l-Muhtar, 4/30; Tenbih, 2/60

⁸² - Hammad, 272

⁸³ - Kasani, 5/242, Hammad Age.

⁸⁴ - İbn-i Kudame, el-Makdisi, El-Muğni, 4/365, Mısır, 1347(h).

⁸⁵ - İ. Abidin, Reddü'l-Muhtar, 4/30; Tenbih, 2/60-61

⁸⁶ - Bak. Mecelle 803, 891. mad.

D) KAĞIT PARALARIN DEĞER KAYBI

Tezimizin giriş bölümündeki para çeşitleri kısmında, gerek kağıt paranın özellikleri, gerekse kağıt paranın İslam hukukundaki yeri başlıklı mevzularda kağıt paranın felslerle aynı hükümlerde olduğunu kaydetmiştik. Özetlersek;

1- Kağıt parada paranın tüm özellikleri bulunmaktadır. Bu paralar örfe para olarak kabul edilir ve halk arasında tüm ödemelerde kullanılır.

2- Altın ve gümüşte sabit olan semeniyet özelliği bu parada da vardır. Akitlerde, özellikle selem akdinde eşyaya semen olurlar.

3- Kağıt paralar cinsi ile fazlasıyla satılmaz, değiştirilemez. Fazlalık faiz hükmündedir.

4- Kağıt paralara da nisabı aştıkları takdirde (altın ve gümüş gibi) %2.5 zekat düşer.

Zamanımızda, tek tip para; kağıt para tedavül etmekte ve değeri sabit durmayıp her geçen gün değişmektedir. Bu para maddesi itibariyle kağıttan yapıldığı ve fulus gibi itibari bir kıymete sahip olduğu için fukaha tarafından fulus hükmünde olduğu, değer kazanması veya kaybetmesi halinde o açıdan ele alınması gerektiği kaydedilmektedir.⁸⁷

Kağıt paraların felslerle aynı hükümde olması sebebiyle, felsler hakkında söylenen hükümler kağıt paralar hakkında da söylenebilir.

Buna göre, Kağıt paralarla yapılan muamelelerde, paranın üzerinde yazılan rakama değil, her birinin temsil ettiği değer esas alınmalıdır. Bu sebeple borçların

⁸⁷ - Bak. Eskicioğlu, Osman, Enflasyon ve para, 219

ödenmesinde, alınan değer ile verilen değer arasında eşitlik sağlamak icap eder. Bunun için paranın değer kaybetmesi halinde yapılacak ödemelerde rakam olarak yapılacak fazla ödeme ile, borçlanma günündeki değer arasında reel olarak bir eşitlik sağlanmış olacaktır. Kağıt para sistemi böyle davranmayı gerekli kılar. Bu şekildeki bir anlayışla para değer kaybının ödettilmesi dört mezhebin prensiplerine de uyar.⁸⁸

Şimdi kağıt paranın değer kaybının ödenmesi meselesini etraflıca ele alalım.

A) PARANIN DEĞER KAYBETMESİ İLE ORTAYA ÇIKAN PROBLEMLER

Paranın değer kaybetmesi özellikle borçlarda ve diğer muamelelerde alacaklı taraf aleyhine birtakım haksızlıkların doğmasına sebep olmaktadır. Paranın değer kaybı fertler üzerinde de etkili olmakta ve ekonominin her tarafında kendisini hissettirmektedir. Paranın değer kaybı ile ortaya çıkan problemleri kısaca ele alalım. Sonra İslam hukuku açısından meselenin değerlendirilmesine geçeceğiz.

a) akitlerde

Paranın değer kaybı şahıslar arasında yapılan akitlerde özellikle alacaklı taraf aleyhine birtakım zararlar meydana getirmektedir, şöyle ki;

aa) Karz akdinde: parayı ödünç olarak veren kimse, muayyen müddet sonra ödünç verdiği “aynı miktar” parayı geri alırsa zarara girmiş olur. Çünkü paranın satın alma gücü azalmıştır. Buna aradan geçen müddet içersindeki enflasyon sebep olmuştur.

⁸⁸ - Bak. Bayındır, 45; Döndüren, 374; Bakkal, 63.

bb) Satım (Bey) akdinde: Vadeli satış yapan bir tüccar, 100.000 TL lik bir malı vade ile verse ve %50 enflasyonun bir devirde bir yıl sonra aynı malı yerine koyabilmek için 150.000 TL ödemek durumunda kalacaktır. Halbuki malı vade ile sattığı borçlusundan, sadece malın satış değeri olan 100.000 TL yı geri alacaktır.

cc) Hizmet akdinde: Aynı durum hizmet akdinde de söz konusudur. Bir marangozun, bir demircinin veya bir elektrikçinin bize bir hizmet verdiğini düşünelim, onun talep edeceği 100.000 TL ücreti bir yıl sonra ödeyelim. Bu takdirde gerçekte o sanatkar, bir yıl sonra, bugün bize ifa ettiği 100.000 TL değerindeki hizmetine karşılık sadece 50.000 TL alacak demektir. Aynı durum, ücretini sabit tutan, fakat alacağını bir yıl sonra alan diğer işçiler için de söz konusudur.⁸⁹

b) ibadette

Zekat, sadaka-i fitr ve kurban gibi mali ibadetlerde nisabın tesbiti ile diğer bazı hususlarda problemler ortaya çıkar.

Nitekim İslâm'ın ilk devirlerinde dahi gümüş altın karşısında değer kaybetmiştir. Zekatta nisab, gümüş cinsinden 200 dirhem gümüş olarak tesbit edilmiştir. Zaruri ihtiyaçları dışında, bu kadar servete sahip olan bir kişinin zengin sayılıp o şekilde muamele görmesi bazı problemleri de beraberinde getirir.⁹⁰

c) cezada

Fıkıh kitaplarımızda nakdi ceza ve tazminatların bir kısmı dinar ve dirhemle tesbit edilmiştir. Mesela, Hanefî mezhebinde öldürülen bir erkeğin diyeti altından 1000

⁸⁹ - Armağan, 271.

⁹⁰ - Bayındır, 30

dinar, gümüştan 10.000 dirhemdir.⁹¹ Bu değerler Hz. Peygamber devrinde 100 deve fiyatına eşitti, fakat günümüzde deve fiyatları ile bu miktarlar arasında büyük farklar ortaya çıkmıştır.

d) ekonomide

Paranın değer kaybı, servet ve gelir dağılımını değiştiren bir olaydır. Zenginlik, bir sosyal sınıftan diğer bir sosyal sınıfa geçmektedir. Aşırı ve hızlı enflasyon dönemlerinde, zekalarını ve pratik bilgilerini borsa taktiklerindeki ustalıklarıyla birleştirebilen spekülörler, hayret uyandırabilecek derecede gelirler elde edebilmektedirler.

Mal stoklarında da enflasyon sebebiyle sahibine zarar gelmesi mümkündür. Bu, üzerinde fiyatı yazılı eşyalarda ve bilhassa kitaplarda ortaya çıkmaktadır. Üzerindeki fiyattan almak isteyen alıcı, enflasyonun tesirlerini, kendi menfaati olduğu için, nazara almamak yolunu tercih etmektedir.⁹² Bundan kurtulmak isteyen satıcılar ise etiket fiyatlarını devamlı değiştirme yolunu tercih etmektedirler.

e) sabit ücretliler bakımından

Enflasyondan en çok etkilenen insanlar, ücretleri sabit olan işçi ve memur kesimidir. Fakat bunların durumu biraz farklıdır. Her iki grup da, ancak belli bir müddet sonra fazla ücret alma imkanına sahiptirler: Ya bütçe kanunu ile, veya toplu iş sözleşmelerinin müddetinin bitiminden sonra yeni bir anlaşma ile, ücretlerinin artırılması imkanı vardır. Bu durumda, aynı sene içinde, aldıkları ücret ve maaşların

⁹¹ - Kasani, 7/253

⁹² - Armağan, 272

değeri gittikçe azalıyor demektir. Enflasyon sebebiyle bu gurup insanlar, gerek geçim ihtiyaçlarını ve gerekse, kira bedellerini, gittikçe azalan bir gelir ile karşılamak duruma itilmiş olmaktadır.

Ayrıca enflasyon sebebiyle sosyal bir takım problemler de ortaya çıkmaktadır. Nitekim bir kısım halk, kolay kazanıp hesapsızca harcarken, sabit gelirliler ve malını para olarak saklayıp kullanamayanlar, gittikçe daralan bir çember içersinde sıkışıp kalmaktadırlar. Böylece, toplumda manevi ve ahlaki değerlerin küçümsendiği, israfın ve lüksün arttığı, rüşvetin yayıldığı ve çeşitli sosyal huzursuzlukların meydana geldiği görülmektedir. Kolay kazanan kişilerin durumu, gençler üzerinde ters etkiler yapmakta, eğitimde ve öğretimde verimliliğin düştüğü de müşahede olunmaktadır. Bu durum sabırsız bir neslin doğmasında önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.⁹³

B) KAĞIT PARANIN DEĞER KAYBININ ÖNLEME YOLLARI

Temel İslam hukuku kaynaklarında kağıt paranın satın alma gücünde görülen düşme hususunda yeterli bilgiye rastlamamaktayız. Bununı başlıca sebepleri şunlar olabilir:⁹⁴

a) Bu kitapların yazıldığı yıllarda ve sonraki devirlerde temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları asırlar boyunca sabit kalmış ve fazlaca değişikliğe uğramamıştır.

b) O yıllarda para birimi olarak, altın başta olmak üzere, gümüş paralar kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra bakır ve nikel alaşımli paralar da serbest bir tedavülde idi. Bu madenlerin her zaman ve her yerde değerli oldukları malumdur. Bu sebeple borç veren, malını vade ile satan vb. gibi kimselerin, enflasyon olsa dahi bir

⁹³ - Bayındır, 31

⁹⁴ - Armağan, 282-283

zararı olamazdı. Çünkü alacaklarını altın ve gümüş olarak geri almaktadırlar. Aradan geçen zaman içinde enflasyon sebebi ile, bu madenlerin fiyatları da artmış olacağından, herhangi bir zararları söz konusu olmayacaktır.

c) O yıllarda temel para birimi olarak, kağıt para birimi kullanılmamakta idi. O zamanın fakihleri normal olarak, zamanımızdaki kadar paranın alım gücünün düşeceğini tasavvur edemezlerdi.

Bu saydığımız sebeplerle, paranın değer kaybı yukarıda anlattığımız gibi sadece fulus açısından ele alınmış ve onlarla ilgili hükümler kaydedilmiştir. Günümüzde de enflasyon dediğimiz paranın tedavülden kalkmadan değer kaybı meselesi fulus'un "rahs" hali ile bir benzerlik taşımaktadır.

Bilindiği gibi, 1914 yılına kadar dünya çapında tatbik edilen altına dayalı para sistemi, toplumlarda "para istikrarı"nı sağlayan önemli bir faktör olmuştu. Kağıt para sistemine geçildikten sonra, bu istikrarı bulmak kolay kolay mümkün olmamıştır. Gerçi enflasyonun, tek sebebi bu değişim değildir, ama önemli bir payı olduğu da inkar edilemez.

İslam hukuku , akitlere vefa gösterilmesini istemekte, her türlü muamelede adaleti ve ölçülü olmayı hassasiyetle emretmekte, taraflardan birinin zarara girmesi sonucunu doğuracak muamelelerden sakındırmaktadır.

Paranın değer kaybı halinde alacaklı (borç veren) aleyhine ortaya bir zarar çıkmaktadır. Bu borç, ister bir satın akdinden olsun, isterse bir karz akdinden olsun sonucu değiştirmez. Ortada bir zarar vardır. Bu zararın telafisi gerekir. Fakat bu zarar kim tarafından ve nasıl izale edilecektir. Burada mümkün olabilecek ihtimaller birkaç tanedir. Şöyle ki:

Birincisi: Devletin bu durumda olan kimsenin zararını karşılamasıdır. Bu ihtimal ancak devletin son derece geniş imkanlara sahip olması ile mümkündür. Bu durumdaki devletler dünyada sayılabacak kadar azdır. Memleketimizde ise, bu ihtimal mevzu bahis bile edilemez. Ayrıca devletin, çeşitli kesimlerdeki zarar farklılığı sebebiyle, mütecanis bir zarar tesbiti yapması da çok güçtür.

İkincisi: Ödünç verenin, zarara katlanmak şartıyla, ödünç alanın veya vadeli satışlarda müşterinin karlarına ortak olmasıdır. Bu İslam hukukunda düzenlenmiş ve tatbikinde hiçbir sakınca bulunmayan helal bir davranıştır. Zaten insanlar bu yola suluk etmedikleri için problemler çıkmakta ve güçlükler söz konusu olmaktadır.

Üçüncüsü: Borç ve alacaklarda altın esasını kabul etmektir. Bir çare olarak ödünç akdi ile büyük miktarda vade ile mal satın alınması halinde uygun bir tedbir olabilir.⁹⁵ Değer kaybı altına endekslenerek ödenir.

Dördüncüsü: Enflasyon farkını ödemelerde esas almaktır.

Günümüz şartlarında geçerli olan kağıt para sisteminde ortaya çıkan bu zararı önlemenin yolu, borçlunun meydana gelen değer kaybını ödemesidir. Aksi takdirde borçlu, haksız olarak, alacaklının hakkını zimmetine geçirmekte, kötü niyetli borçlular da bundan daha çok istifade etmek için kasten ödeme süresini geciktirmektedir. Bu görüş İmam Ebu Yusuf'un felslerin değerinde meydana gelen değişmelerle ilgili görüşü ile bir paralellik göstermektedir.⁹⁶

Enflasyonun normal seyir takip ettiği dönemlerde temerrüdde bulunan borçluların, Borcun vadesinin dolduğu günden itibaren meydana gelecek değer kaybını karşılamaları gerekir. Bu bir faiz değil, borcun tastamam ödenmesidir.⁹⁷

⁹⁵ - Bak. Armağan, 273-274.

⁹⁶ - Bayındır, İslamda faiz mefhumu ve unsurları, 149

⁹⁷ - Bayındır, age.

Meseleyi bir de Akdi “Mevzuun tayini” açısından ele alırsak: Mevzu veya bedel ileride değişikliğe uğraması ihtimali ile birlikte akit sırasında tayin edilmiş olmalıdır. Akit sonrası akde mevzu olan paranın kıymet bakımından değişmesi, ödeme sırasında onun miktarının değişmesi ve dolayısıyla miktarın önceden tayin edilmemesi demektir. Buna rağmen akdin sahih olması, belli bir esasa, ölçüye ve kriteriyuma göre kabil-i tayin olan mevzularda bilfiil önceden tayin edilmeyişin, akdin sihhatine dokunmaması hükmüne dayanmaktadır. Teslim edilecek veya ödenecek miktarın, altına veya fiyat endekslerine göre belirlenebilir olması akde sihhat kazandırmaktadır.⁹⁸

1- ENFLASYON FARKININ FAİZ SAYILMAMASI

Yukarda anlattıklarımızı tekrar nazara alırsak karz akdi neticesinde hasil olan borcun, değer kaybını göz önüne almadan aynı miktarın ödenmesine hükmedersek, borca veren insana bir zulüm ve haksızlık yapmış oluruz. Belki bu iş daha da büyüyecek ve insanların borca muamele yapmamaları neticesine veya bu işinde bir hilesini bularak değişik isimler altında muamelelerine devam etmelerine sebebiyet vermiş oluruz.

Bu anlattıklarımız neticesinde, akitlerde muayyen olan bir miktarın fazlasının, enflasyon farkı adı altında alınması söz konusudur. Genellikle, verilen fazla miktar alınması “faiz” kabul edilmekte ve yasak olduğu söylenmektedir. Halbuki, enflasyon neticesi bu fazlalığın alınmasının, sadece bir zararı izale etme gayesi güttüğü, yoksa “haksız zenginleşme” olmadığı ortaya çıkmaktadır.⁹⁹

⁹⁸ - Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, 2/176-177

⁹⁹ - Armağan, 283

İnsanların bir şeye faiz demeleri onu gerçekten faiz yapmaz. Akitlerde itibar makasıt ve meaniyedir, elfaz ve mebaniye değildir.¹⁰⁰ İslam tarihinde değişik isimler verilerek bazı muamelelerin yapıldığına rastlamaktayız. Mesela Hz. Ömer'in sadaka (zekat) adı altında, cizye vergisi alması bu hususa örnek olarak gösterilebilir.¹⁰¹ Hz. Ömer'in cizyeyi, sadaka (zekat) adı altında alması bu işin cizye olmasına engel değildir.

İslam hukukunda paranın ne olduğu konusu üzerinde dururken, paranın günün şartlarına göre bir mali değeri ifade ettiğini söyledik, yoksa paranın üzerinde yazan rakamların bu değerinde pek bir ehemmiyeti yoktur.

Paranın değer kaybı neticesi, enflasyon farkını göz önüne alarak yapılacak fazla bir ödemenin faiz olmaması gerekir. Çünkü faiz para ve diğer ribevi maddelerdeki reel bir artışı ifade eder. Para miktarında sayıca yapılacak fazla bir ödeme, borçlanma günündeki aynı değeri ifade ediyorsa bu durum faiz değil, borcun haksızlığa meydan verilmeden tastamam ödenmesinden başka bir şey değildir.¹⁰²

Ancak borçların geri ödenmesinde enflasyon miktarının tamamının ödenebilmesi için şu hususların göz önüne alınması gerekir:

a) Akit esnasında, sonradan ortaya çıkacak olan enflasyon miktarının tahmin edilip nazara alınmamış olması gerekir.

b) Elinde parayı bulunduran borçlunun, bunu harcama imkanına sahip olması şarttır. Bu parayı mala çevirmesi, muhtemel değer kaybından kendisini koruması

¹⁰⁰ - Mecelle, 3. md.

¹⁰¹ - Bak. Bakkal, 76

¹⁰² - Bu Hususta bak. Bakkal, 75

gerekir. Hiç bir mani yokken bu parayı harcayıp kullanmasa enflasyon farkını kendiliğinden kabul etmiş sayılır.

c) Paranın hızlı devrinden kaynaklanan fazlalığın ödenmesinde ise şüphe vardır.

Buna göre akit esnasında sonradan meydana gelecek olan enflasyon farkı dikkate alınır ve akit o ihtimal ile tesbit edilen değer üzerinden yapılırsa, enflasyon farkı ödenmez.

Para miktarının artması değil de, para devir hızının artmasından kaynaklanan fazlalığın ödenmesinde ise İslâm hukuku açısından şüphe vardır.¹⁰³

2- İSLAM HUKUKUNDA ZARARIN GİDERİLMESİ PRENSİBİ

Paranın değer kaybı ile ortaya bir zararın çıktığı açıktır. İslamiyet zararın kadim olmayışı ve zararın izalesi prensiplerini getirmiştir. İslam dini genel hükümleri ile kişiye ve topluma zarar verilmesini ve zarar vermesi muhtemel tutum ve davranışları yasaklamakta, her ne şekilde olursa olsun zararın giderilmesini istemektedir.

Enflasyonun yüksek seyrettiği zamanlarda paranın değer kaybı kişilere bir “zarar” vermektedir. Bu sebeple borçlanma hangi akitten ortaya çıkarsa çıksın, enflasyon sebebiyle ortaya çıkan bu zararın telafisi gerekir. “Zarar izale olunur.”¹⁰⁴ İslâm’a göre zararın izale edilmesi bir temenni değil, bir vazifedir.¹⁰⁵ Bu husus bir

¹⁰³ - Bakkal, 79.

¹⁰⁴ - Mecelle, 20. md.

¹⁰⁵ - Armağan, 273

hadisi şerifte de şöyle yer almaktadır: “İslâm’da zarar verme ve zararı (zararla) karşılama diye bir şey yoktur.”¹⁰⁶

Bu hadis-i şerif mecelleye “zarar ve mukabele bi’z-zarar yoktur” şeklinde girmekte ve “zarar bi-kader’il-imkan def olunur”¹⁰⁷ denilerek zararın giderilmesi bir vazife haline getirilmektedir.

Zararın izalesi o kadar önemli bir husustur ki, mecellede zarar kelimesinin geçtiği külli kaideler sırasıyla 7, 19, 20, 25, 26, 27, 31. maddeler olmak üzere tam 7 maddedir. Bundan başka mazarrat kelimesinin geçtiği maddeleri de katarsak sayıyı 20 ye çıkarabiliriz. İslam hukukunda zarar meselesine bu kadar ehemmiyet verilmesine rağmen, enflasyon gibi iktisadi bir sebeple ortaya çıkacak umumi zararın giderilmemesi ve borçlarda enflasyon farkının ödenmemesi mümkün görülmemektedir.¹⁰⁸

Enflasyonun yıllık bazda % 100 lerde seyrettiği bir ortamda 100.000 liralık borcu aynen 100.000 lira olarak iade etmek borca veren kimse için %50 lik bir zarardır. Ama parayı bu enflasyon oranını dikkate alarak 200.000 lira olarak iade edersek borç veren kimseye bir haksızlık yapmamış, bir zarar vermemiş oluruz.

Yukarıda izah ettiğimiz gibi bu fazlalık bir faiz değildir. Çünkü paranın miktar olarak artışı, reel bir artış değil belki gerçek değerın korunmasıdır. Bu sebeple enflasyon farkının ödenmesi gerekir.

¹⁰⁶ - İ. Mace. Kitabü'l-Ahkamı, 17; İ. Malik. Muvatta, Akdiyye, 32; A. Hanbel, Müsned, 5/327

¹⁰⁷ - Mecelle, 19, 31. md.

¹⁰⁸ - Bakkal, 69.

III- İSLAM HUKUKUNDA PARANIN DEĞER KAYBININ ÖDENMESİNİ GEREKTİREN ESASLAR

1- Akit günündeki değer esası:

İmam Ebu Yusuf'a ait bir nazariyedir. Felslerin değer kaybını izah ederken belirttiğimiz gibi, felslerin akit gününe göre değer kaybı nazarı dikkate alınıp ödenmelidir.

İmam Ebu Yusuf'a göre akit sırasında 100 altın değerinde 1000 fulusa yapılan bir borç akdi neticesi, paranın ödeme günü gelmeden bu fulus tedavülden kalksa borcun 100 altın mukabili yeni para birimleri ile ödenmesi gerekir.

2- Malların tazminat prensibi:

Genellikle ihtiyaçlarımızı gidermek için edindiğimiz şeylere mal denir. Fahreddin er-Razi, mal kelimesinin herkesin fazlasıyla meyli bulunduğundan "meyl" kelimesinden geldiğini söyler.¹⁰⁹

İslam hukukuna göre mal, misli ve kıyemi olmak üzere iki kısma ayrılır. Misli mal, çarşı ve pazarda örfen fiyat farklılığına sebep olacak bir farklılık arz etmeksizin benzeri bulunabilen mallardır. Kıyemi mal ise örfen fiyatta farklılık arz eden mallardır. Mesela hayvanlar, arazi, ev, mücevherat ve yazma eserler gibi.¹¹⁰

Felslerin değer kaybını anlatırken İmameynin bu paraları misli mal gibi değerlendirdiğini, tedavülden kalkmaları (kesad) halinde, misli bulunmadığı için

¹⁰⁹ - Yeniçeri, 102.

¹¹⁰ - Mecelle, 145, 146. mad.

kıymetinin iade edilmeleri gerektiğini kaydettik. Değer kaybetmeleri (Rahs) halinde ise İmam Ebu Yusuf'a göre kıymeti ile iade edilir.¹¹¹

Günümüzde kullanılan kağıt paralar da felsler gibi değerlendirip misli mal gibi kabul edersek, tedavülden kalkmaları veya değer kaybetmeleri halinde borçlanma günündeki kıymetini vermek zararı tazmin etme açısından daha uygun olur.

İslam hukuku açısından misli mallar, kıyemi mallara dönüşebilir. Bunda hiç bir problem yoktur. Bunun birkaç şartı vardır:

1- Piyasadan kalkmaları halinde; misli mal piyasadan kalkması halinde kıyemi mala dönüşür.

2- Karışma halinde; Buğday ve arpa gibi iki ayrı cinsten olan iki misli mal karıştığı zaman bu karışık mahsul kıyemi mal olur.

3- Tehlikeye maruz kalması halinde; Misli mal yangın ve sel felaketi gibi tehlikelere maruz kaldığı takdirde bunun için hususi kıymet takdir olunur.

4- Kullanılmış ve kusurlu olması halinde; Misli mal kullanıldığı veya kusurlandığı zaman onun için hususi bir kıymet takdir olur.¹¹²

Para misli mallardandır, ödeme yapılırken elbette mislini vermek gerekir. Kağıt paralar tedavüle çıkmadığı zaman, felsler bozuk para gibi değerlendirilmiştir. Hanefi mezhebi fukahası kesad halinde mislinin, inkıta halinde ise kıymetinin verilmesi gerektiği söylenmiştir.

¹¹¹ - Bak. Meydani, Lubab, 2/51; İ. Abidin, Tenbih, 2/59.

¹¹² - Zuhayli, 5/44.

Günümüzde bir maddenin para olarak kabul edilmesi için, halk tarafından benimsenmesi ve kanun gücü ile desteklenmesi gerekir. Bugün kullanmakta olduğumuz. Kağıt paralar bu özellikleri üzerlerinde bulundurmaktadır.

Kağıt paraların değeri yüksek enflasyon sebebi ile her geçen gün düşmektedir. Bu sebeple bu paraların gerçek değeri ile üzerlerinde yazan rakam arasında bir irtibat yoktur. Bir yıl önce 10.000 liraya alınan ekmeğe, bu gün yaklaşık 20.000 liradır. Ekmeğe kıyasla bir yıl önceki 10.000 lira, bu günkü 20.000 liraya eşittir diyebiliriz.

Şu halde bir yıl önceki para ile, bu günkü aynı rakamdaki para değer bakımından eşit değildir, yani bir yıl önceki paranın misli de değildir. Artık o günkü değer (misli) kaybolduğu ve kusurlandığı için para kıymete intikal etmiştir. Borçta ortaya çıkan zararı tazmin etmek için kıymetinin, yani enflasyon farkının ödenmesini teklif etmek yerinde olacaktır.

3- Ayıp ve kusur nazariyesi:

İslam hukuku, akıtların ayıp ve kusurdan salim olması üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Hatta mecellenin bir çok maddeleri ayıp ve kusur muhayyerliği ile ilgilidir.¹¹³ Bu muhayyerliğin sebebi, malda veya bedelinde kıymeti düşüren veya arzu edileni elde etmeye mani olan ve akit esnasında hıyar sahibinin bilmediği bir aybın (kusurun) ortaya çıkmasıdır.¹¹⁴ Ayb muhayyerliğinin sonucu ise hıyar hakkı olan taraf açısından akdi gayr-i lazım yapmasıdır.¹¹⁵

¹¹³ - Bak. Mecelle, 336-355, 513-516, 741-742, 787, 814 ve 912. Mad.

¹¹⁴ - Zuhayli, 5/196.

¹¹⁵ - Kasani, 5/273.

İslam hukukunda semendeki ayıp ve kusur üzerinde yeterince durulmamıştır. İslam tarihinde semen olarak kullanılan maddeler altın ve gümüş olduğu, bunlarda kısa zaman zarfında değer kaybetmediği için böyle bir konuya temas etme ihtiyacı duyulmamış olabilir. Bununla beraber, bu hususta çok önemli bazı kayıtlara rastlamak mümkündür.¹¹⁶

Öncelikle semenin vasfi ve taraflarca malum oluşu üzerinde ehemmiyetle durulmuştur.¹¹⁷ Hatta akit sırasında altının mutlak olarak zikredilmesi fesad sebebi sayılmıştır. Altın değerini maddesinden almaktadır. Fakat revacına göre bir takım değer farklılıkları olmaktadır. Bu sebeple miktarı belli olmakla beraber cinsinin zikredilmemesi fesad sebebi sayılmıştır.

Enflasyon dönemlerinde para o kadar değer kaybetmektedir ki, bunun altından yapılan paraların değer farklılığı ile ölçmek mümkün değildir. Eğer maddesi aynı olan iki altın para revaç düzeyinden kaynaklanan bir farklılık sebebi ile bir birinin yerine kaim olamayacaksa %80 enflasyonun gerçekleştiği bir ülkede bir yıl önceki kağıt para bir birinin yerine nasıl kaim olabilir?. Böyle bir durumda para nasıl olurda ayıplı sayılmaz ve değer farkının ödenmesi gerekmez?. Ayıp ve kusur nazariyesi gereğince böyle bir şey düşünmek mümkün görünmemektedir.¹¹⁸

Şafii mezhebinde mebide olduğu gibi semende de ayıp söz konusudur. Ayıp öncelikle akdi bozma hakkını verir. Fakat akdin bozulması zarara uğrayan tarafı zarardan kurtarmıyorsa, ayıp miktarı kadar bir değer farkının ödenmesi gerekir. Buna göre bu gün enflasyon sebebi ile bir ayıp teşekkül etmiş bulunmaktadır. Akdin feshi

¹¹⁶ - Bakkal, 66.

¹¹⁷ - Bak. Mecelle, 238, 239. mad.

¹¹⁸ - Bakkal, 66

zarara uğrayan tarafı zarardan kurtarmayacağına göre, ayıp miktarı olan enflasyon farkının ödenmesi gerekir.¹¹⁹ karz akdinde de durum böyledir.

4- Aldatmanın olmaması esası:

İslam hukukunda aldatmanın aşırı olması (gabn-ı fahiş) aldanan kimse için akdi fesh sebebi olduğu kayıtlıdır.¹²⁰

Enflasyonun yüksek seyrettiği devirlerde borcun bilerek geciktirilmesi bir nevi aldatmadır. Bir aylık geciktirme dahi %5 ile %10 arası bir değer kaybına sebep olur.

Enflasyon mecellede verilen aldatma ölçülerinden¹²¹ çok daha büyük bir aldanma olayını beraberinde getirir. Yıllık enflasyonun %80 lerde seyrettiği günümüzde, böyle geniş çaplı ve umumi aldatmanın önüne geçmek şeri maslahatın bir icabı ve aldatmanın olmaması nazariyesinin gerektiği bir durumdur.¹²² Borcunu bilerek geciktiren kimse için enflasyon farkını istemek bu nazariyeye göre, islami kaidelere uygun bir davranış olacaktır.

5- Zararın izalesi prensibi:

İslâm'ın zararı ve zarar vermeyi yasakladığı hususu üzerinde daha önce durduk. Kişilerin enflasyon sebebi ile uğrayacakları zararın telafi edilmesini söylemek İslâm'ın ruhuna uygun bir hüküm olacaktır.

6- Batıl yolu kapama esası:

¹¹⁹ - Bakkal, 67.

¹²⁰ - Mecelle, 357. mad.

¹²¹ - Bak. Mecelle, 165. Mad.

¹²² - Bak. Bakkal, 68-69.

Allah (cc) Kur'an-ı Kerimde "Birbirinizin mallarını aranızda batıl yollarla yemeyiniz"¹²³ buyurmaktadır. Ayette geçen batıl yol her türlü haram ve haksız yola şamil olmaktadır.

Enflasyon, dengeli bir ekonomi için gerekli bir unsur değildir. Adeta ekonominin "sapık (batıl)" yoludur. Tüm ekonomistler, enflasyonu nasıl düşüreceklerinin yollarını ararlar. Enflasyon sebebi ile bir takım insanlar haksız bir şekilde zenginleşmekte ve diğer insanların mallarını adeta batıl yolla el koymaktadırlar.

Enflasyonun yüksek seyrettiği bir ülkede bir yıl önce alınan borcu, üzerinde yazan aynı rakam ile iade etmek, para sahibinin hakkını gasbetmek gibidir. Böyle bir yol doğru ve dengeli bir davranış değildir. Bu yolla insanların parasını yemek, islâm'da müsaade edilmeyecek bir davranıştır.

Kağıt para hakkında söylediklerimizi tekrar edersek, bunlar asli değerlerini üzerlerinde yazan rakamlardan değil o günkü satın alma güçlerinden almaktadırlar. Bu bakımdan bir paranın gerçek değerini ölçmek için, sadece üzerinde yazan rakama bakarak karar vermek doğru değildir. Böyle bir yol ekonomi açısından da uygun bir yol değildir. Üzerinde yazan rakama bakarak, enflasyonist bir ortamda, borçta kalan parayı aynen iade etmek, haksız bir para gasbidir.

İslam her türlü haksız ve sapık yolların karşısındadır. Enflasyon sebebi ile ortaya çıkacak değer farkını ödemek faiz değil borcun aslını ödemektir.¹²⁴

¹²³ - Bakara, 2/188.

¹²⁴ Bak. Bakkal, 70.

7- Sermayenin tabana yayılması esası:

Kur'an-ı Kerimde zekatın farziyetinin hikmeti anlatılırken ayeti kerimede paranın "...sizden zenginler arasında bir devlet olmaması için ..." ¹²⁵ zekatın verilmesi emredilir. Dengeli bir ekonomide paranın belli kesimlerin ellerinde toplanmaması, tabana yayılması esastır. Para belli kesimlerin ellerinde toplanırsa o zaman para, kölelik düzeni gibi bir zulüm ve haksızlık aracı olur.

İslam dini, malların belli ellerde toplanıp zenginler sınıfının hakim konumda olmasını istemez. Enflasyon zengini daha zengin, fakiri de daha fakir yapan iktisadi bir krizdir. Eğer insanlar gerek yatırım, gerekse borç olarak verdikleri paralarını değer kaybını hesap etmeden geri alırlarsa, karşı tarafa enflasyon farkı kadar belli bir değeri vermiş olurlar. Bu imkandan istifade etmek isteyen fırsatçılar haksız bir zenginleşme içine girer ve parayı ellerinde tutarlar. Zengin daha zengin olur.

İslam böyle içtimaî bir atmosferin meydana gelmesini istemediğinden, enflasyon farkının ödenmesi en adaletli ve hiç kimsenin zararına olmayan bir hüküm olacaktır. ¹²⁶

8- Adalet ve maslahat esası:

Enflasyonist dönemlerde ücretlilerin reel gelirleri enflasyon oranında düşmektedir. Bu sebeple böyle dönemlerde ücretlerin reel kaybını önlemek için, ücretlerine her yıl enflasyon oranında zam yapılır., buna eşel mobil sistemi denir. Aklın ve ekonominin icabı bunu amirdir. İslâm'a göre durumun böyle olması gerekir. İslam adalet dinidir. Allah(cc) adaleti emreder.

¹²⁵ - Haşr, 17

¹²⁶ - Bakkal, 70.

Enflasyon dönemlerinde ücretliler bu şekilde korunurken peki borç işlemlerinde para değeri nasıl korunacaktır. Faizi tüm ticari hayata yaymak İslâm'ın kabul edemeyeceği bir davranıştır. Bu sebeple borç ve alacaklar hangi sebepten teşekkül ederse etsin enflasyon farkı alınmalı ve ödenmelidir.¹²⁷

9- Faiz nazariyesi

Daha önce anlattığımız gibi faiz luğatta, fazlalık, artış anlamına gelir. İstilahen “malların değişiminde, bedelsiz (karşılıksız) olarak mal fazlalığıdır.”¹²⁸ Bu fazlalık hakiki olabileceği gibi, vade (içindeki menfaat) gibi hükmi de olabilir. Ama her halükarda karşılıksız bir fazlalıktır.

İslam fukahası, devirlerindeki felsler ile altın ve gümüş gibi hakiki paraları bir tutmamışlardır. Felsler itibari bir paradır. Bu itibar kaybolunca paranın değeri de yok olur. Hatta Şafilere göre felslerde faiz cereyan etmez.¹²⁹

Günümüzde kullandığımız kağıt paralar da bir itibari kıymete haizdir. Paranın üzerinde yazan rakama itibar edilmemesi gerekir. Bu gün üzerinde 10.000 lira yazan bir kağıt para, %80 enflasyon ortamında bir yıl sonra 18.000 liralık kıymeti ifade eder. Ama altın böyle değildir. 100 gram altın bir yıl sonra yine 100 gram altındır. Değerlerinde pek fazla bir değişiklik olmaz. Altın paralar için uygulanan faiz hükmünün kağıt paralar için enflasyon oranında uygulanmaması gerekir. çünkü fazlalık karşılıksız değildir. Borç verme günündeki değeri ifade eder.

¹²⁷ - Bak. Bakkal, 70.

¹²⁸ - Zuhayli, 5/495.

¹²⁹ - Zuhayli, 5/510; El-Haseni., 106.

Tezimizin İslâm hukukunda paranın tarifini yaparken, paranın da bir mal olduğunu söyledik. Mal insanların itibar ettiği ve ihtiyaç için sakladığı nesnedir.¹³⁰ Her malın insanların nazarında bir itibarı vardır. Bununla beraber itibar, ya altın ve gümüş gibi zatından kaynaklanır veya fulus gibi zatından kaynaklanmaz. Bir malda hangi itibar ağır basıyorsa hüküm ona göre verilir.¹³¹

“İtibar galib-i şayiadır. Nadire değildir.”¹³² Eğer bir mal değerini, ona olan meyilden ve itibardan alıyorsa o malın değeri zatidir. Bir mal değerini, zatından değil de toplumun onu mal olarak kabulünden alıyorsa onun değeri itibaridir. Bugünkü kağıt paraların değeri itibari olduğu için, paranın ödenmesi halinde “itibari değer eşitliğine” dikkat edilmesi zaruridir. Eğer bu eşitlik bulunmaz da arada bir değer fazlalığı kalırsa bu değer fazlalığı faiz olarak telakki edilebilir. Tabii ki burada kasıt ve niyet faktörü büyük önem taşımaktadır.¹³³

VI- PARANIN DEĞER KAYBININ HESAP EDİLMESİ

İslam'a göre, paranın değer kaybının ödenmesini kabul ettikten sonra karşımıza “paranın değer kaybının tespit edileceği kıstas” problemi çıkmaktadır. Değer kaybı neye göre tespit edilecektir.

İktisaden Paranın altından ayrılması (altına dayalı sistemden vazgeçilmesi), enflasyonlar ve devalüasyonlar, tamiri kabil olmayan içtimai adaletsizlikler ortaya çıkarmış ve iktisadi çöküntülere sebep olmuştur. Bütün bu sebeplerdir ki, müstakbel

¹³⁰ - Mecelle, 126. mad.

¹³¹ - Bakkal, 73.

¹³² - Mecelle, 126. Mad.

¹³³ - Bakkal, 73.

tediyeler için adilane bir miqyas, bir ölçü meselesi zihinleri daima işgal etmiştir.¹³⁴ Paranın değer kaybettiği bir devirde, bilahare ödenecek olan meblağı, akit yapılırken tayin ve tespit edebilmek için kullanılacak ölçü nedir. Bu mesele İslam hukuku kitaplarında geniş bir şekilde tartışılmış ve ortaya iki teklife irca edilecek görüşler çıkmıştır.

1- Akit esnasında Altın ve gümüşün esas alınması;

2- Fiyat endekslerinden faydalanılması.

Paraya dayalı sistemlerde fiyat hareketlerinin kaynağı kural olarak parasal değildir. Bizzat sistemin kendisi bir istikrar unsurudur. Bu yüzden tarihi tecrübe bize İslam para politikasının temeli olarak altına ve gümüşe dayalı uygulamayı telkin etmektedir.¹³⁵

İslam hukukunun kaynak eserlerinde çeşitli vesilelerle malların değerinin altın ve gümüşle ölçüldükleri belirtilmiştir.¹³⁶ Felslerin değer kaybını anlatırken temas ettiğimiz gibi, paranın değer kaybı da altın veya gümüşle kıymetlendirilerek ödeneceğini kaydetmiştik.¹³⁷ Buna göre kağıt paraların değer kaybı da altın ve gümüşe göre hesap edilmesi düşünülebilir.

Bazı fukahamızın tavsiye ve teklif ettikleri altın ve gümüşe dayalı sistem, günümüzde istikrarlı bir ölçü olmaktan çıkmıştır. İktisadi, politik ve milletler arası bir çok hadise ve faktör, altının değerine ve altına karşı olan talebe tesir etmekte, altın fiyatlarında büyük iniş ve çıkışlara sebep olmaktadır.¹³⁸

¹³⁴ - Kuyucak, Hazım Atif, İktisad Dersleri, 387-388

¹³⁵ - Tabakoğlu, 85.

¹³⁶ - Serahsi, Mebsut, 14/51; Merginani, Hidaye, 1/527.

¹³⁷ - Serahsi, Mebsut, 14/29-30; İAbidin, Tenbih, 2/58.

¹³⁸ - Karaman, Enflasyon, 241

Ayrıca ödemelerde altın ve gümüşten hangisinin esas alınacağı da ayrı bir tartışma konusudur. Gümüş altın karşısında sürekli değer kaybetmektedir. Üstelik bu iki madde artık para olmaktan çıkıp birer ziynet eşyası ve meta durumuna düşmüştür. Bu yüzden bir paranın değer kaybının bunlara göre ayarlanması hukuki ve iktisadi bir esasa dayanmamaktadır.¹³⁹ Ancak akit sırasında bunlardan birisinin esas alınması taraflarca kabul edildiği zaman İslam hukukunda buna mani bir hüküm bulunmamaktadır.

Günümüzde paranın değer kaybı enflasyon dediğimiz fiyat endekslerine göre tespit edilmektedir. İslam hukuku açısından, sağlam verilere dayandığı takdirde fiyat endekslerinden ve hükümetin resmen açıkladığı Enflasyon nispetlerinden de faydalanmak mümkündür. Ayrıca yiyecek, giyecek, mesken gibi bazı temel maddelerin fiyatlarında meydana gelen artışların ortalaması esas alınabilir. Nihayet ticari, ve sınai kredi ve borçlarda, üzerinde çalışılan, üretilen, alınıp satılan madde esas alınabilir.¹⁴⁰ Özellikle tüketim için yapılan borçlarda alacaklının, değer kaybını asgari nispetten alması İslâm ahlakı ve sosyal adalet, dayanışma prensiplerine uygun olacaktır.¹⁴¹

Paranın değerinin mallara göre ölçülmesi esas olmakla beraber bu değerini hangi mallara göre ölçüleceği bir ihtilaf konusudur. Bu ihtilafın kaynağı para değerinin ölçülmesinde bütün malların esas alınmasındaki zorluktan kaynaklanmaktadır. Buna rağmen fiyat artışları bazı mallarda mevsimlik olmasına rağmen yıllık havuz içerisinde bu artışlar birbirlerine yakınlık arz etmektedir.

¹³⁹ - Bakkal, 74.

¹⁴⁰ - Armağan, 282

¹⁴¹ - Karaman, age.

İşte enflasyon rakamı ortak bir değer olarak ortaya çıkmaktadır. Fiyat endekslerinin tespitinden sonra, paranın satın alma gücünün gerçek değer kaybı ve verilmesi caiz olan fazlalık tespit edilmelidir. Ortaya çıkan bu miktar, paranın aylık veya yıllık değer kaybıdır. Bu miktarın zarara uğrayana iadesi mümkün ve şarttır.¹⁴²

İslam hukukuna göre zimmette borç olarak kalan paranın iadesinde fazlalık:

Borcun ödenirken bir fazlalığın verilmesi, ortaya çıkabilecek bir haksızlığın giderilmesi, hem bir gönül hoşluğu hem de insanları karz-ı hasen yapmaya bir teşvihtir. Borcun ödenmesi sırasında önceden kararlaştırılmayan bir fazlalığın verilmesi İslam hukukunda yasaklanmış bir davranış ta değildir.

Kuran-ı Kerimde “Eğer birbirinize emin olmuşsanız, kendisine güvenilen adam (Borçlu) Rabbi olan Allah’tan korksun da emanetini (tastamam) ödesin.”¹⁴³ buyrulmaktadır. Enflasyonun bu derecede olduğu zamanımızda borcun ödenmesinde verilecek bir fazlalık emanetin tastamam ödenmesidir, hem de muhtemel bir zararın izalesidir.

Bu hususu Hz. Peygamber(sav)’in uygulamalarında da görmekteyiz. Hz. Peygamber (sav) kendisine verilen borcu daima fazlasıyla ödemiş, insanları buna teşvik etmiş ve “İnsanların en hayırlısı borcunu en iyi ödeyendir”¹⁴⁴ buyurmuştur. Diğer bir hadis-i şerifte de “Zengin borcunu sallantıda bırakması (geciktirmesi) zülümdür.”¹⁴⁵ Hakikaten geçen süre borç verenin mağduriyetini daha da artırmaktadır. Bir an önce ödenecek borç, sahibine lütfu mukabil bir teşekkür mesabesindedir.

¹⁴² - Armağan, 284

¹⁴³ - Bakara, 283

¹⁴⁴ - Bu hususta bak., Müslim, Müsakat, 21-22

¹⁴⁵ - Müslim, Musakat, 10

İster bir karz akdinden doğsun, isterse bir satış akdinden doğsun zimmette sabit olan borcu öderken önceden şart koşulmadan bir fazlalığın verilmesi İslam hukukuna uygundur. Kitaplarımızda bu hususun aleyhine bir hükme rastlamadık.

Hanefi mezhebinin meşhur olan görüşüne göre borç verenin faydalanması şart koşulan her karz akdi caiz değildir. Karzda şart koşulan fazlalık faizdir.¹⁴⁶ Eğer faydalanma şart koşulmamışsa veya karz akitlerinde ödünç verenin bir fayda sağlaması örfleşmiş değilse bunda bir sakınca yoktur. Bu duruma göre, bir kimse, ödünç aldığı parayı geri verirken, kendi arzusu ile biraz fazla verse, önceden şart koşulmadığı ve bu konuda örf haline gelmiş bir alışkanlıkta bulunmadığı için caiz olur.¹⁴⁷ Bu durum borcu en güzel şekilde ödeme sayılacağı için mendup kabul edilmiştir.

Bahsimizi Şuayb peygamberin kavmine hitabı ile bitirelim: “Ey Kavmim! Ölçü ve tartıyı adalet ile yapın ve insanların malına, eşyasına haksızlık etmeyin ve fesatçılık yaparak yer yüzünde karışıklık çıkarmayın.”¹⁴⁸

¹⁴⁶ - Bilmen, Kamus, 5/47-48, 6/101

¹⁴⁷ - Serahsi, 14/35; Kasani, 5/395

¹⁴⁸ - Hud. 85

NETİCE

İslam hukukunda paranın değer kaybı ve buna bağlı hükümler konusunda yapmış olduğumuz bu araştırmada aşağıda maddeler halinde yazdığımız neticelere ulaştık;

1- İslam hukuku belli bir maddeye bu paradır dememiş, bu hususu örfে bırakmıştır. Hz. Peygamber (sav.) belli bir madeni para tahsisi cihetine gitmemiş, zamanında kullanılmakta olan, altın dinarlar ile gümüş dirhemleri para olarak kullanmıştır. Daha sonra Hz. Ömer (ra) değişik ayar ve ağırlıktaki paraların standardını sağlamış, ayrıca devrinde deve derisi ve kağıttan para çıkarmaya teşebbüs etmiş, fakat bu geniş bir tedavül imkanı bulamamıştır. Bu arada bazı valiler bozuk para ihtiyacını karşılamak için “fels” dediğimiz demir, bakır, nikel vb. gibi madenlerden paralar basmışlardır. Abdulmelik bin Mervan devrinde ilk İslâmi paralar darb edilmiş ve tedavül bu paralarla devam etmiştir. Osmanlı devletinin sonuna doğru kağıt paralar tedavüle çıkmıştır. Zamanımızda da kullanılmakta olan bu kağıt paralar önceleri hazinedeki altın stoku ile irtibatlı iken sonraları bu irtibat kesilmiştir.

Netice olarak, İslam hukukuna göre belli bir maden, para olarak tespit edilmemiştir. Paranın yapıldığı maddesi veya cinsi önemli değildir. Paranın fonksiyonlarını yerine getiren her şey İslam hukuku açısından para olarak değerlendirilir. Akitlerde, özellikle selem akdinde eşyaya semen ve şirketlerde sermaye olur, halk arasında serbestçe tedavülde kullanılır.

2- İslam hukukçularına göre altın ve gümüş yaratılış bakımından paradır. Günümüze kadar da bu özelliğini kaybetmemiştir. kıymetlerini maden değerlerinden alırlar. İslam hukukunda zenginlik (müfta bih olan görüşe göre) altın ile ölçülür.

Nisaba ulaşan ticaret eşyası veya paraya malik olan kimse dinen zengin sayılır ve zekat o kişiye farz olur. Sadaka-i fitr da böyledir.

Altın gümüş faize konu olan mallardandır. Altın ve gümüş paralar kendi cinsi ile fazlasına peşin olarak satılamaz, mübadelenin aynı miktar ve peşin olması esastır. Altının gümüş mukabili veya gümüşün altın mukabili peşin satımında ölçü birliği aranmaz, miktarlarında fazlalık olabilir. Ama bunların veresiye satımı faizdir.

Felsler ise bozuk para ihtiyacını karşılamak için devlet tarafından demir, bronz vb. maddelerden basılan paralardır. Halk tarafından basımına izin verilmez. Bu paralar kıymetlerini itibari değerlerinden almaktadır. Tedavülden kalkmaları halinde maden değerleri kadar bir kıymet ifade ederler.

Fukaha tarafından felsler altın ve gümüşle aynı hükümde tutulmuşlardır. Bu paralar şirkete sermaye olamaz, hatta bu paraların peşin mübadelesinde faiz de olmaz denilmiştir. Müttekaddim İslam hukukçuları bu paraların hemen mala çevrilmesi halinde şirketlere sermaye olabileceği, para olarak kullanıldıkları, yani semeniyet özelliği taşıdıkları için faizin geçerli olacağı hükmünü vermişlerdir.

3- Zamanımıza kadar paranın değerinde -özellikle felsler ve kağıt paralarda- büyük düşüşler meydana gelmiştir. Bu durum akitlerde menfi tesirler ve bir zarar meydana getirmiştir. Zaman zaman alıcı ile satıcı veya borç veren kimse ile borçlu bu değer kaybının ödenmesi hususunda karşı karşıya gelmiştir.

Altın veya gümüş ile yapılan bir satım veya karz akdi neticesinde, bu paraların değerinde-satılma gücünde nasıl bir değişiklik olursa olsun, borç ödenirken akit sırasında anlaşılan para cinsi ile aynı miktarın ödenmesi gerekir. Ödenecek herhangi bir fazlalık faizdir.

Felslerle yapılan akitlerde ise, piyasadan çekilme (kesad) veya tamamen tedavülden kalkma (inkita) durumunda, tercih edilen görüşe göre, akit gününde revaçta olan, aynı değerde diğer bir para ile -altın ve gümüşte olabilir- kıymetlendirilir ve o para ile borç ödenir.

Felslerin tedavülden kalkmadan satın alma güçlerinde görülen yükseliş (gala) veya düşüş (rahs) uzun süreli borçlanmalarda göz önüne alınmış ve aynı şekilde değer kaybının ödenmesi (İmam Ebu Yusuf'a göre) istenmiştir. Fakat bir iki gün gibi kısa süreli borçlanmalardaki değer kaybı göz önüne alınmamıştır.

4- Kağıt paralara gelince, Fukaha bunları felslerle bir tutmuş ve itibari bir kıymete sahip oldukları için aynı hükümleri vermişlerdir. Fakat tedavüle çıkan ilk kağıt paralarla altın arasında bir münasebet vardı, hazine elinde bulundurduğu altın stoku mukabili kağıt parayı tedavüle sürerdi. Zamanımızda ise kağıt para ile altın arasındaki münasebet kaybolmuştur. Bu durum -karşıksız para basma- geniş ölçüde enflasyona sebep olmuştur. Enflasyon ise özellikle paranın değerini düşürücü bir etki göstermektedir. Bir satım akdinden veya karz akdinden hasıl olan borç ödenirken, enflasyon sebebi ile belli bir değer kaybına uğramaktadır. Ortaya, borç veren kişi aleyhine bir zarar çıkmaktadır. Akdim fesaddan kurtulması için bu zararın ödenmesi gerekir.

5- Kağıt paraların değeri her geçen gün düşmektedir. Bu durum bize kağıt paranın değerinin o gün ile sınırlı olduğunu, üzerinde yazılan rakamlar ile para değeri arasında bir irtibat bulunmadığını gösterir. Mesela, enflasyonun yıllık %100 olduğu bir ortamda 1 yıl önceki bir lira bu günkü iki liranın değerine eşittir. Borçların ödenmesinde bu hususu göz önüne almazsak borç veren kimseye açık bir haksızlık yapmış oluruz. İslam dini her türlü haksızlığı yasaklamış ve önlenmesini vazife

saymıştır. Bu sebeple borçların ödenmesinde enflasyon farkını göz önüne almak ve bu farkın ödenmesini istemek bu haksızlığı ortadan kaldır.

Sağlam verilere dayandığı takdirde borçların ödenmesinde devletin açıklamış olduğu enflasyon endeksinden faydalanılması yerinde bir tedbirdir. Hatta aylık artışlar bile, bir yekun tuttuğu takdirde değer kaybı olarak istenilebilir.

Kağıt paraların değer kaybını ödemede Altın madeni de esas alınabilir. Fakat zamanımızda altın bir süs eşyası haline gelmiş ve değer artışı diğer yabancı paraların gerisinde kalmaktadır. Bu durum da bize altının da değer kaybetmekte olduğunu gösterir. Fakat isteyen akit esnasında, anlaşmaları halinde değer kaybını altına kıyas ederek talep edebilir.

6- İslam hukukunda faiz, ribevi malların, aynı cinsinin vadeli veya vadesiz mübadelesindeki fazlalık ile farklı cinslerin vadeli mübadelesindeki fazlalıktır. Zamanımızda, tüm malların faiz hududuna dahil edilmesi ve aynı cins malların mübadelesindeki fazlalığın faiz kabul edilmesi uygundur. Ulemanın ihtilafına rağmen bugün semeniyyet özelliği gösteren kağıt paralarda faiz cereyan eder.

7- Enflasyon farkının faiz olduğuna dair itirazlar vardır. Faiz, malların mübadelesindeki karşılıksız bir fazlalıktır. Yukarda da izah ettiğimiz gibi kağıt paraların değeri itibaridir. Yüksek enflasyonun vuku bulduğu bir ülkede paranın değeri her gün değişir. Enflasyonu dikkate alarak yapılan bir ödemedeki fazlalık faiz değil, belki gerçek değer ifadesidir.

8- İslam hukukunda mallar, misli ve kıyemi olmak üzere ikiye ayrılır. Para da, fukahamız tarafından misli mal olarak kabul edilmiştir. Misli mal olarak yapılan borçlanmada, ödemedi önce tedavülden kalkma ve kusurlanma halinde misli mal, kıyemiye intikal eder. Bu durumda o misli malın kıymeti verilir.

Bu hususun paralarda da böyle olması icap eder. Tedavülden kalkma ve değer kaybı gibi bir kusurla kusurlanma halinde, paranın mislinin değil kıymetinin verilmesi gerekir. Bu gün için enflasyon, parada en büyük kusurdur.

9- Bir satım aktinde, Enflasyon farkının istenebilmesi için, akit sırasında muhtemel enflasyon tahmin edilip, fiyata dahil edilmemiş olması gerekir. Borç aktinde ise, borçlunun bu parayı harcama ve mala çevirme imkanına sahip olması gerekir.

10- İktisaden borç verilen paranın eksik bir miktarda geri ödenmesi "negatif faiz"dir. Enflasyon sebebi ile paranın değer kaybı göz önüne alınmadan yapılan ödemeler de bir nevi negatif faizdir. Bu husus İslam hukukunda tartışmalıdır. Buna göre,

a) Para misli bir mal kabul edildiği ve misli de piyasada bulunduğu için, misli ile yapılan ödeme faiz olmaz,

b) Akit sırasında şart koşulmadığı takdirde, borç veren kimse alacağının bir kısmını af edebilir, alacağın bir kısmının af edilmesi borçluya bir kolaylıktır. İslam hukukunda buna mani bir durum yoktur,

c) Reel faiz (pozitif faiz) gerçek faizdir. Negatif faiz ise, Rıbe yani faiz şüphesi olan bir davranıştır. Faiz şüphesi kesin haram olmamakla beraber, tahrimen mekruhtur,

d) İktisaden az sayılan enflasyon farkı nazara alınmaz.

11- Enflasyon, kurumların hesaplama için baz aldıkları maddelere ve bu maddelerin fiyatlandırıldıkları bölgeler ile hesaplama yöntemine göre farklılıklara arz etmektedir. Bu yöntemler arasında %10 luk bir fark olabilir, bu sebeple %10 luk bir eksikliğe, negatif faiz demiyebiliriz.

12- Parayı borç olarak alan kimsenin, borcunu öderken -önceden şart koşulmadan-bir miktarı fazla olarak ödemesinde İslam hukuku açısından herhangi bir mahzur yoktur. Hatta bu husus sünnet-i seniyyeye uygun bir davranış olacaktır. Çünkü Hz. Peygamber (sav.) borcunu öderken daima fazlası ile ödemiştir. Borcun ödenirken bir fazlalığın verilmesi hem bir gönül hoşluğu hem de insanları karz-ı hasen vermeye bir teşviktir.

Davamızın sonu Allah'a hamddır. O ne güzel Mevla ve ne güzel bir Vekildir.

BİBLİYOGRAFYA

AÇIL, Prof. Dr. A. Fethi, Ekonomi-I, (Genel Ekonomi), Ankara Üniversitesi yay., Ankara, 1984

ARMAĞAN, Prof. Dr. Servet, Enflasyonun tesiri hakkında bazı düşünceler, (Makale: İslam açısından enflasyon ve çözüm yolları içinde) Ensar neşriyat, İstanbul, 1983

ARSLAN, Hüseyin, İslamda Tüketici Hakları, TDV. Yayınları, İstanbul, 1996.

ARTUK, İsmail, Sikke mad., İslam Ansiklopedisi, MEB. Yayınları.

BAKKAL, Doç. Dr. Ali, İslam hukukunda para faiz telakkisi zaviyesinden enflasyon farkının ödenmesi problemi, Harran Üniversitesi İlahiyat fakültesi dergisi, sayı I, Şanlıurfa, 1995

BAYINDIR, Doç. Dr. Abdulaziz, Paranın değer kaybetmesi ile ortaya çıkan problemler ve İslam Hukukuna göre çözüm yolları, (Makale: İslam açısından enflasyon ve çözüm yolları içinde), Ensar neşriyat, İstanbul, 1983

..... İslamda faiz mefhumu ve unsurları, (Makale: Para, faiz ve islam içinde) ISAV İlmi neşriyat, İstanbul, 1992

BİLMEN, Ömer Nasuhi, Hukuk-u İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen basım ve yayınevi, İstanbul

.....Büyük İslam İlmihali, Bilmen yayınevi, İstanbul,

ÇEKER, Doç. Dr. Orhan, Fıkıh Dersleri-1, İttifak AŞ. Kültür Serisi II, Konya, 1991.

ÇELEBİOĞLU, Fuat, Enflasyon Mad., Meydan Larouse, Meydan Yayınları, İstanbul, 1981

DEMİRCİ, Prof. Dr. Rasih, Ekonominin Temelleri, TDV. Yayınları, Ankara, 1996.

DİRİMTEKİN, Prof. Dr. Halil, İktisada giriş, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1992

.....Para ve Banka, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1996

DÖNDÜREN, Doç. Dr. Hamdi, Delilleri ile ticaret ve iktisat ilmihali, Erkam yayınları, İstanbul, 1993

EL-HASENÎ, Dr. Ahmed Hasen Ahmed, Fikhi Ve İktisadi Açından Para, (Ter. Doç. Dr. Adem Esen) İz Yayıncılık, istanbul, 1996

EL-MU'CEM'UL-VASİT, Arapça luğat, Heyet, Çağrı yayınları, İstanbul, 1986

ERKAL, Dr. Mehmet, Madeni para, banknot ve kağıt para mübadelesinde faiz (Makale: Para, faiz ve İslam içinde) İSAV İlmi neşriyat, İstanbul, 1992

ESKİCİOĞLU, Dr. Osman, Enflasyon ve para, (Makale: İslam açısından enflasyon ve çözüm yolları içinde), Ensar neşriyat, İstanbul, 1983

FETEVAI HİNDİYYE, Ebu Muzaffer Muhyiddin Muhammed Evrengzib, Bolak, Emiriye mat, 1310

G. BLARDONE, Enflasyon Mad., Meydan Larouse, Meydan Yayınları, İstanbul, 1981

GÖZÜBENLİ, Dr. Beşir, para kavramına İslami yaklaşım üzerine bazı düşünceler, (Makale: Para, Faiz ve İslam içinde) İSAV İlmi neşriyat AŞ., İstanbul, 1992

..... İslamda faiz yasağı ve paralı ekonomi, (Makale: İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri içinde) Ensar neşriyat, İstanbul, 1992

HALEBİ, İbrahim ef., Mülteka'l-Ebhur, Dersaadet

HAMİDULLAH, Muhammed, İslam Peygamberi, (çev. Salih Tuğ), İstanbul, 1980

HAMMAD, Dr. Nezih Kemal, İslam hukukunda paranın değişmesi ve bununla ilgili hükümler (ter. Doç. Dr. Faruk Beşer) Nun Yayıncılık, İstanbul. 1993

HAYDAR, Ali, Şerh-ü Mecellet'il-Ahkam, Dersaadet yayınları, İstanbul

HİÇ, Prof. Dr. Mükerrerem, Para teorisi ve politikası, Mentesh kitabevi, İstanbul, 1992

İBN-İ ABİDİN, Muhammed Emin, Redd'ül-Muhtar ale'd-Dürr'ül-Muhtar, Daru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut

.....Tenbih'ur-Rukud ala Mesail'in-Nukud, Mecmuatü'r-Resail içinde, Mektebet'ül-İslamiyye,

İBN-İ KUDAME El Makdisi, Muvaffaku'd-din Abdullah bin Muhammed, El-Mugni, Mısır, 1347

İMAM ŞAFİİ, Ümm, Daru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut

İMAM MALİK, Malik bin Enes, el-Müdevvenet'ül-Kübra, Mısır, 1324

KALECİKLİ, Kenan, Ekonomi-1, Koza Eğitim Yay. San. Tic., Ankara, 1994

KANYILMAZ, Doç. Dr. İbrahim, İslamiyet ve finansman teorisi (Makale: İslam Ekonomisinde finansman meselesi içinde) Ensar neşriyat, İstanbul, 1992

KARAMAN, Prof. Dr. Hayrettin, İslamın ışığında günün meseleleri, I-II, Nesil yay., 1982

..... Mukayeseli İslam Hukuku, Nesil yayınları, İstanbul, 1991

..... Yeni Kamus (Arapça Luğat) Bekir Topaloğlu ile, İstanbul, 1980

KASANİ, İmam Alaaddin ebi Bekr bin Mesud, Bedai'us-Sanai fi Tertib'iş-Şerai, Daru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut, 1974

KETTANİ, Muhammed Abdulhay, et-Teratibu'l-İdariyye, (Hz. Peygamberin yönetiminde sosyal hayat ve kurumlar, Terc. Dr. Ahmet Özel) İz yayıncılık, İstanbul, 1990

MANİSALI, Prof. Dr. Erol, İktisada Giriş, Mentеш kitabevi, İstanbul, 1987

MAVERDİ, İmam ebu'l-Hasan, El-Ahkam'us-Sultaniyye, (Çev. Dr. Ali Şafak) Bedir yay., İstanbul, 1976

MAVSİLİ, Abdullah bin Mahmut bin Mevdud el-Mavsili el-Hanefi, el-İhtiyar li talil'il-Muhtar, Çağrı yayınları, İstanbul, 1987

MECELLE, Mecelle-i Ahkam-ı Adliye, Ali Himmet Berki Neşri, Hikmet yayınları, İstanbul, 1985

MERGİNANİ, Burhaneddin ebi'l-Hasen Ali bin ebi Bekr bin Abdulcelil, Hidaye şerhi-i Bidayet'il-Mübtedi, Mektebet'ül-İslamiyye, Beyrut

MEYDANİ, Abdulğani ğanımı, el-Lubab fi şerhi'l-Kitab, Dersaadet yayınları, İstanbul

MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim bin Haccac, Sahih-i Müslim, (terc. Ahmet Davudoğlu) Sönmez neşriyat, İstanbul, 1978

ORMAN, Doç. Dr. Sabri, Modern İktisat literatüründe para, kredi ve faiz (Makale: Para, faiz ve İslam iç.), İSAV İلمي neşriyat, İstanbul, 1992

ÖZÖN, Mustafa, Nihat, Pare mad., Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1959.

ÖZGÜVEN, Prof. Dr. Ali, İktisat Bilimine Giriş, Filiz kitabevi, İstanbul, 1983

PARASIZ Prof. Dr. Önder, İktisadi Analiz, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1995

R. MANE, Para mad. Meydan Larouse, Meydan Yayınları, İstanbul, 1981

R. MOSSE', Para mad. Meydan Larouse, Meydan Yayınları, İstanbul, 1981

SALİHLİ OğLU, Halil, Dinar ve Dirhem mad. TDV İslam Ans.

SERAHSİ, Muhammed bin Ahmed ebu Sehl, Mabsut, Dar'ul-marife, Beyrut, 1978

TABAKOğLU, Doç. Dr. Ahmet, İslamda para politikası hakkında bir deneme, (Makale: para, faiz ve İslam iç.) İSAV İلمي neşriyat, İstanbul, 1983

.....İslam ve Ekonomik Hayat, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996

ULUDAĞ, Prof. Dr. İlhan, Uluslararası sistem içinde İslam bankacılığı, (Makale: İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri içinde) Ensar neşriyat, İstanbul, 1992

YENİÇERİ, Celal, İslam İktisadının Esasları, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1980

ZEBİDİ, Zeynü'd-Din Ahmed bin Ahmed bin Abdüllatif, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih, (Terc. ve Şerhi, Kamil Miras) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984

ZEYLÂİ, Osman bin Ali, Tebyin'ül-Hakayık şerh-ü Kenzi'd-Dekaik, Bolak, Emiriye mat, 1314

ZUHAYLİ, Prof. Dr. Vehbe, İslam Fikhi Ansiklopedisi, (terc. Heyet), Risale yayınları, İstanbul, 1994

